کتێبی ئێزیدییەکان و بیبلیۆگرافیای ئێزیدیاتی

زنجیرەی
کتێبخانەی کوردناسیی
(4)

کتێبی

ئێزیدییەکان

(جیلوە و مەسحەفا ڕەش)

و

بیبلیۆگرافیای ئێزیدیاتی

نەجاتی عەبدوڵڵا

لە فرانسییەوە کردوونی بە کوردی،
پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوون

٢,٢٩٥
ك ٢٥٩ كەرمەلی، ئەنستانس ماری
كتێبی ئێزیدییەكان و بیبلیۆگرافیای ئێزیدیاتی/ دانانی ئەنستانس ماری كەرمەلی" وەرگێڕانی نەجاتی عەبدوڵلا.
سلێمانی: بنكەی ژین، ٢٠٠٦.
٢٦٨ل: وێنە، نەخشە، بەڵگەنامە، پاشكۆ، (١٤,٨٥ × ٢١ سم).
١- ئێزیدی، دین- مێژوو ٢-ئێزیدی- بیبلیۆگرافیا ٣- جیلوەو مەسحەفا ڕەش
ئ- ناونیشان ب- نەجاتی عەبدوڵلا (وەرگێڕ)
كتێبخانەی گشتیی سلێمانی زانیاریی سەرەتاییی پێڕست و پۆلێنی ئامادە كردووە

سەرپەرشتی لەچاپدراوەكانی بنكە: سدیق ساڵح

زنجیرە: ٤٢
كتێب: كتێبی ئێزیدییەكان و بیبلیۆگرافیای ئێزیدیاتی
دانەر: ئەنستانس ماری كەرمەلی
وەرگێڕ (لەفرانسییەوە): نەجاتی عەبدوڵلا
بابەت: مێژوو و ئیتنۆگرافیا
تایپ و مۆنتاج: وەرگێڕ
بەرگسازی: قادر میرخان
خەتی بەرگ: ئەحمەد سەعید
تیراژ: ١٠٠٠
شوێنی چاپ: سلێمانی، چاپخانەی شڤان
ژمارەی سپاردن: ٦٨٥ی ساڵی ٢٠٠٦

لە بڵاوكراوەكانی
بنكەی ژین
بۆ بووژاندنەوەی كەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی كوردی

هەرێمی كوردستانی عیراق- سلێمانی، گەڕەكی ١٠٤ ئاشتی، كۆڵانی ٣٩، خانووی ژمارە ١٠،
(بەرامبەر بە قوتابخانەی سەرەتاییی ئەردەڵان)
تەلەفۆن: ٢١٢٢١٠٥ مۆبایل: ٠٧٧٠١٤٨٤٦٣٢ یان ٠٧٧٠١٥٦٥٨٦٤ ژمارەی سندوقی پۆست: ١٤
E.mail: bnkaizhin@yahoo.com

پشکەشـــــە بـــــە :

- گیانی پاکی هەموو ئەو ئێزیدییە بێگوناهانەی

هەر تەنها لەبەر ئێزیدی بوونیان

بە دەست سوپای داگیرکاران و میر و

بەگە کوردەکان شەهید کران،

- بەوانەی کولتوور، مێژوو و ترادسیۆنی

ئێزیدیاتی دەپارێزن

دیاری و پێشکەشـــــــــــــــە

پێشەکی

خوێنەرە خۆشەویستەکانم،

یەکێك لە سیما هەرە زەق و دیارەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری دیاردەی فرە ئایینی و فرە مەزهەبییە کە بەداخەوە ئێمە بۆ خۆمان وەك کورد هەر زۆر کەم بایەخمان بەم لایەنە داوە. یەکێك لەو کۆمیۆنیتە کوردانەی کە بێگانەکان بایەخی یەکجار زۆریان پێداوە کە ڕەنگە لە هەموو تایەفە و فیرقە ئایینیەکانی دیکە زیاتر سرنج و تێبینی بێگانەکان، بە تایبەت ڕۆژئاواییەکانی بۆ خۆی ڕاکێشا بێ، ئێزیدیەکان بن. بە پێچەوانەشەوە ڕەنگە ئەوەی لە هەمووان کەمتر سرنج و تێبینی کورد خۆیی ڕاکیشابێ، بواری ئایینی بە گشتی و بواری ئێزیدیاتی بێ بە تایبەتی. ڕەنگە ئەمە تاکە یەك شتمان پێبڵێ ئەویش ئەوەیە بە ڕاستی بواری زانستە کۆمەڵایەتیەکان لە ناو ئێمەدا هێندە لە دواوەیە کە هەر هەست بە بوونیشی ناکرێ. ئێمە ئەمڕۆ لە هەموو کاتێك زیاتر پێویستمان بەوەیە چەند ناوەندێکی توژینەوەی زانستی تایبەت بە ئێزیدیناسی لە یەك یا دوو زانکۆی کوردستان بکرێتەوە و کادر و پسپۆری تایبەتی بۆ تەرخانبکرێ و

هەوڵبدرێ هەموو ئەو نووسین و کتێبانەی لە بارەی ئێزیدیەکانەوە نووسراون بە هەر زمانێك بێ کۆبکەنەوە و لێکۆڵینەوە و لێکدانەوە و تێبینیان لەسەر بنووسن و کار لەسەر لایەنە تاریك و حەشارگە زۆر و زەوەندەکانی ئەم ئایینە ڕەسەنەی کورد بکەن. ئەم ناوەندە زانستیانە دەتوانن دەیان و سەدان ئینسیکلۆپیدیای نایاب تایبەت بەم ئایینە ڕەسەنەی کورد بڵاوبکەنەوە.

خوێنەری خۆشەویست،

ئەم کتێبەی بەردەستتان بەرهەمی کارکردنی پچڕ پچڕی چەند ساڵێکە و وا ئەمڕۆ خۆشبەختانە ڕوناکی بڵاوکردنەوی بینی و زۆریش بە هیوام ئەم کتێبە ببێتە ماندەرێك بۆ ئەوەی زۆر لێکۆڵینەوە و توژینەوەی زانستی دیکەی بە دوا دا بێت. سەرەتای ئەمکارە تەنها وەرگێڕانی وتارەکەی ئەنستانس ماری کەرمەلی[1] بوو، کە ساڵی 1911 لە *گۆواری نێودەوڵەتی ئیتنۆلۆژی و زمانەوانی*[*] Anthrops بەرگی شەشەم، لە ڤیەننا- نەمسا بڵاوکرایەوە. ئەم وتارە دەمێك بوو سرنجی منی بۆ خۆی ڕاکێشابوو. خودا کاری کەرمەلی ڕاست بکات - ئەگەر ئەمکارەی بە هەر پشتە نیازێکەوە کردبێ - ئەمڕۆ گەنجینەیێکی بێهاوتای بۆ بەجێهێشتین کە ئەویش تێکستی ئەسلی کوردیی هەردوو کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەش - ە بە ئەلفبێ ی تایبەتی کوردی. ئێستە کە ئێمە سەرلەنوێ وتارەکەی کەرمەلی - مان لە فرانسەوییەوە کردووە بە کوردی و هەردوو تێکستی کتێبە

---

[1] بۆ دەقی تەواوی گوتارەکە بە فرانسی بڕوانە: Anastase-Marie, O. Carm., *La découverte récente des deux livres sacrés des Yêzîdis*. In Anthropos, t. VI, N° 1. Janv-févr.1911, pp. 1-39

[*] *Revue Internationale d'Ethnologie et linguistique*

پرۆژەکانیشمان هێنایەوە ناو کتێبخانەی کوردی و بۆ بەردەستی خاوەنی خۆی، زۆر بە هیوام پسپۆر و شارەزایەکانمان لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی جیاوازی جیاوازی بۆ بکەن و مەلۆی دیکە بخەنە سەر ئەم کارە و دەوڵەمەند تری بکەن. زۆریش لە نووسیار و لیکۆڵەرەوە ئێزیدییەکان خۆیان دەپارێمەوە کە ڕەنگە ئەوان باشتر بۆیان مەیسەر بیّ بە شوێن ئەم زانیاریانە دابچن کە کەرمەلی تۆماری کردوون و شایەد ئەم وتارە زۆر شتی شاراوەمان بۆ بدۆزێتەوە یان هەر هیچ نەبیّ سەرەداوی برێک لە حەشارگەکانمان بۆ سەرواڵا بکات. حەزدەکەم ئەوەش بڵێم کە نە ئەنستانس ماری کەرمەلی و نە دکتۆر بیتنەر و نە هیچ کەسێکی دیکە تا ئێستە کاریان لەسەر تێکستە کوردییەکانی ئەم دوو کتێبە نەکردووە و هەموو ئەوانەی لەم بوارەدا کاریان کردووە، لێکۆڵینەوەکانیان تەنها لەسەر تێکستە وەرگێڕاوە عەرەبییەکان بووە. ئێستە کە تێکستە کوردییەکان وا لەبەر دەستدان هەقە توێژەرەوەکانمان کار لەسەر ئەم تێکستانە بکەن و خوێندنەوە و لێکدانەوەی نوێیان بۆ بکەن. هەر لەگەڵ ئەم کتێبە بە باشمان زانی ئەو بیبلیۆگرافیایەی کە چەندین ساڵە لە بارەی ئێزیدیاتییەوە سەری پێکردوین بە هەموو قوژبن و کەلێنی کتێبخانە گەورەکانی پاریس و لەندەن لەگەڵ ئەم کتێبە بەیەکەوەی بلاوبکەینەوە، هەر لەگەڵ ئەم کتێبە چوار پاشکۆمان کردە پاشبەندی کتێبەکە، یەکەمیان سکالانامەکەی شێخ و پیاو ماقوڵانی ئێزیدیان بۆ دەسەلاتکارانی عوسمانی ساڵی 1872 لە سەردەمی سولتان عەبدولعەزیز، کە لە ئەستەمبوڵەوە ژێنرال موحەمەد تاهیر بەگ دەنێرنە موسڵ تا 15000

سەربازی ئێزیدی کۆیکاتەوە[2]. ئێزیدیەکان لە سۆنگەی ئیلتیزاماتی ئاینییاتەوە داوای بەخشینیان دەکەن لە خزمەتی سەربازی. ئەم سکالانامەیە ئێستە لە کتێبخانەی Preusisch Staatsbibliothek بە کۆدی Fol. 37 پارێزراوە. ئێمە ئەم سکالانامەیەمان لە گۆواری کۆمەڵەی مێژوونووسانی ئەڵمانی[3] وەرگرت کە کاتی خۆی لە دەستنووسێکدا ساڵی 1883کە بە کۆششی پرۆفیسۆر Sachu و لەسەر میزانییەی کەسیی قەیسەری ئاڵمان بۆ کتێبخانەی بەرلین کڕابوو و وتارەکە ساڵی 1897لە لایپزیک لە ژمارە 51 ی گۆواری ناوبراو بڵاوکراوەیەوە. دووەمیان دەقی نوێژی ئێزیدییەکانە کە ساڵی 1933 لە شام لە لایەن جەلادەت ئالی بەدرخان بڵاوکراوەتەوە. سێیەم: بە پێویستمان تێکستی عەرەبی و کوردی هەردوو کتێبەکە کە کاتی خۆی ئەنستانس ماری کەرمەلی کاری لەسەر کردووە و دوایی داویەتی بە دکتۆر ماکسیمیلیان بیتنەر و تەرجەمەی ئەڵمانی کردووە بکەینە پاشکۆی ئەم کتێبە ودواجاریش کۆمەڵێک بەڵگەنامەی بڵاونەکراوەی تایبەت بە ئێزیدییەکان بوو کە لە ئەرشیفی وەزارەتی سوپای زەوی فرانسا[4] لە پاریس وەرمانگرتووە و بۆ یەکەمجار لەگەڵ ئۆریژیناڵە فرانسەوییەکان؛ وەرگێڕانە کوردیەکەشمان بڵاوکردۆتەوە.

---

[2] بڕوانە Nau, F and J. Tfinkdji, *Recueil de textes et de documents sur les Yezidis,* In Revue de l'Orient Chrétien, 2nd séries, vol. 20, 1915-17, p. 168.

[3] *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*

[4] تەواوی ئەم دەکۆمێنتە کە ئێستە لە کۆشکی ڤانسێن Château de Vincennes پارێزراون لەم سێ کارتۆنە وەرگیراون:

1- 7N 4172, 7N 4174 et 7N 1648

دواجار ماوەتەوە سەر ئەوەی بڵێم ئەم کتێبە بەو نیازە ئامادەکراوە بەشدارییێکی بچوك بێ لە توژینەوەی ئێزیدیناسی و هاندەرێکیش بێ بۆ زۆر لێکۆڵینەوە و بەشوێن داچوونی زانستیانەی دیکە.

نەجاتی عەبدوللا

پاریس، شەوی 21ی تەمموزی 2006

کورته باسێکی ئێزیدیناسی

ئێزیدی: ئاینێکی کۆنی یەکتاپەرستییە monothéiste و لە هەمان کاتیشدا ناوی گروپێکی ئیتنیکیشە. دەرکەوتنی وەکو ئیتنیەکی سەربەخۆ دیاردەیەکی ئاڵۆزە کە بە گوێرەی گێڕانەوە ئێزیدییەکان مێژووی وەدیارکەوتنی ئیتنۆگنێزی ethnogenèse ئێزدیایەتی دەگەڕێننەوە بۆ سەدەی سێیەمی پێش زاین و بە گوێرەی سەرچاوەی دیکە بۆ سەدەکانی دوانزەهەم و سێزدەهەم و بڕێکی دیکە بۆ سەدەی نۆزدەهەمی دەگێڕنەوە. سەبارەت بە بنەڕەتی ئێزیدیەکان زۆر بیرو ڕای جیاواز جیاواز هەیە، لای هەندێك ئێزیدی سەر بە ئایینی زەردەشتییە و لە بڕێك لە تێکستەکاندا پێوەندی نێوان میرێکی ئێزیدی بە دووەم پاشای ساسانییەکان، شاپووری یەکەم (243–273) باس دەکەن[5]. لای بڕێك سەرچاوەی دیکە ئێزیدیزم کارەکتەری سانکرێتی، ئیسلامی، مەسیحیایەتی و جولەکایەتی بەسەرەوەیە. بەڵام تێزی هەرە بڵاو و ناکۆکی ناو

[5] Planhol, Xavier de, *Minorités en Islam : Géographie politique et sociale*, Ed. Flammarion, Paris, 1997, p. 179.

زانایەکان بریتیە لە تێزەکەی کوردناسی فرانسەوی رۆژەر لیسکۆ و ئەکادیمی ن. مار. لای لیسکۆ، ئێزیدیاتی سەرچاوەی ئیسلامیی هەیە و ئێزیدیزم لە بنەڕەتدا لە ئیسلام هەڵگەڕاوەتەوە hérésie و دامەزرێنەرەکەی شێخ ئادی کەسایەتییکی مێژوویی سەدەی دوانزەهەم بووە و سۆفیەکی تەواو ئۆرتۆدۆکسی (باوەڕقایمی) سوننی بووە بەڵام لە ناو کۆمەڵگەی کوردەواریدا هەر زوو کۆمەڵێك ڕەگەزی دیکەی بەخۆوە گرتووە و دواجار بە تەواوی خۆی لە ئایینی ئیسلام جیاکردوتەوە[6]. بە گوێرەی توێژەرەوەی فرانسەوی Michel Chevalier ئێزیدیاتی لە سەدەی سێزدەهەم و چواردەهەم ئایینی نەتەوەیی کوردستان بووە و لە ناو هۆزە گەورە جەنگاوەرە کوردەکانی بۆهتانی سەرووی دەجلە و شەنگاڵ بلاوبۆتەوە و دواتر بەرەو باکوور بۆ ناوچەکانی گۆلی وان و هەتاوەکو ئازەربایجان و بەرەو شاری خۆی هەڵکشاوە[7]. هەرچی ئەکادیمی ن.مارە ئەو لای وایە کە ئێزیدیاتی پاشماوەی ئایینێکی بتپەرستی کوردانەی پێش دەورانی ئیسلامەتییە[8].

---

[6] Michel Chevalier, *Les montagnards Chrétiens du Hakkari et du Kurdistan septentrional*, Ed. Publication du l'Université de Paris Sorbonne, Paris, 1985, p. 84

[7] Michel Chevalier, *Les montagnards Chrétiens du Hakkari et du Kurdistan septentrional*, Ed. de l'Université de Paris Sorbonne, Paris, 1985, p. 84.

[8] ا.م.مینتیشاشڤیلی، کورد: *کورتەی پێوەندیی کۆمەڵایەتیی–ئابووریی، رۆشنبیری و گوزەران*، وەرگێڕانی لە رووسییەوە: د.عیززەدین مستەفا رەسوول، سلێمانی، لا: 75.

زۆربەی سەرچاوەکان وەدیارکەوتنی ئێزیدییەکان دەگێڕنەوە بۆ دەورانی شێخ ئادی کوڕی موسافیر (دەوربەری 1160-1075). بەر لەو مێژوونووسیی ئێزیدیاتی هێندە هەژارە کە هیچ وردەکارییەکی دیکە لە هیچ سەرچاوەیەکەوە تا ئێستە لەبەردەستدا نییە. هیچ دوور نییە ئێزیدی بەر لە سەدەی دوانزەهەم هەبووبن یاوەکو بە ناوێکی دیکە هەبووبن یە جۆرێك وەکو ئیتنییێکی جیاواز نەناسرا بن. ئەوە تەنها لە دوای شێخ ئادی کوڕی موسافیر و بە تایبەتیش دوای شێخ حەسەن بوو کە ئێزیدییەکان وەکو ئیتنییێکی سەربەخۆ لە ناو سەرچاوەکاندا ئیشارەیان بۆ کراوە. بە گوێرەی سەرچاوە ئیسلامیەکان شێخ ئادی سۆفییەکی گەورە بووە و هەر چوار گۆشەی دونیا گەڕاوە و هاوسەردەم و ناسیاوی شێخ عەبدولقادری گەیلانی، سەهرەوەردی و حەلوانی بووە. بڕێك لە سەرچاوەکان شێخ ئادی بە عەرەب و بە خەڵکی بەعلبەگ دادەنێن کە لە لوبنانەوە هاتووە و لە لالش لە ناو کوردە ئێزیدییەکان جێنشین بووە. ڕاستیەکەی ئەوەیە ئەوەی بڕێك لە سەرچاوەکان شێخ ئادی کوڕی موسافیر بە عەرەب و خەڵکی بەعلبەگ دادەنێن، لەوەوە بە هەڵە چوون چونکو دوو شێخ ئادی هەبووە. ئەوەی شێخی ئێزیدیەکان ناوی شێخ ئادی ابو المسافر ابن البرکات بووە و لە چیایەکانی هەکاری لە کوردستان لە دایکبووە[9] و هیچ پەیوەندیەکی بە لوبنان نەبووە و سۆفیەکی عەرەبیش نەبووە وەك بڕێك لە سەرچاوەکان ئاماژەی بۆ دەکەن. هیچ لۆژیك نییە و ڕێی تێناچێ سۆفیەکی عەرەب کە ڕەنگە یەك تاقە

---

[9] الامیر شرف خان البدلیسي، *شرفنامة*، ترجمة محمد جمیل الملا احمد الروژبیاني، الطبعة الثانیة، کردستان، 2001، ص: 53,

وشەی کوردیشی نەزانیبێ تەوانیبێتی لە ناو گروپێکی ئاوەها داخراوی وەك ئێزیدییەکان کە لە زمانی کوردی (دیالێکتی کورمانجی) زیاتر یەك زمانی دیکە نازانن قسە بکەن و بە قسەی گیست تا سەرەتای سەدەی بیستەم تەنها یەك خوێنەواریان هەبووە کە مشوری کتێبی جیلوەی خواردووە[10] تەوانیبێتی ببێتە شێخ رۆحانی و فریشتەی ئێزیدیەکان. ئەگەر شێخ ئادی عەرەب بوایە ئەوا هەر هیچ نەبوایە کتێبی جیلوە کە زۆربەی سەرچاوەکان بە هی ئەوی دەزانن لە بنەواندا هەر بە عەرەبی دەنووسرا نەك بە کوردی و دوایش وەرگێراوە عەرەبییەکەی هێندە بە زمانێکی عەرەبی شەق و شڕ تەرجەمە کراوە کە قەت وا پێناچێ ئێزیدیەکان رۆژێك لە رۆژان تەنانەت یەك عەرەبیشیان لە ناودا بووبێت.

ئێزیدی و ئێزیدیزم

لە ناو لێکۆڵینەوە مێژوویەکاندا بە تایبەت لە سەرچاوە رۆژئاواییەکان زۆر واتە بۆ وشەی ئێزدی دانراوە. برێك (لە فارسییەوە) بە واتەی (فریشتە) یان لێکداوتەوە، برێك (وەك لە پەهلەویدا) بە واتەی (لە خوا چوو) یان لێکداوەتەوە، یان هێندێکی دیکە (لە سانکرێتیەوە) وەك واتەی (شایستەی خزمەتکاری خودایی)یان لێکداوەتەوە. لای ن. مار وشەی (یەزیدی) لە وشەی ئێزدی پارسییەوە هاتووە کە واتەی (خوا) دەگەیەنێ. پرۆفیسۆر

[10] Izady, mehrdad, *The Kurds: A Concise handbook*, Ed. Taylor & Francis, 1992, p. 156

Henri Karmen لای وایە وشەی ئێزیدی هەر تەنها وەك واتەی (فریشتە پەرستان) تەرجەمە دەكرێ نەوەكا وەك شەیتان پەرستان هەروەك ئەوەی لای موسلمانەكان وا هاتووە. ڕاستیەكەی ئەوەیە وشەی ئێزدی لە وشەی (ئێزی) یەوە ئەم ناوەی وەرگرتووە كە واتەی خودا یان خوداوەند دەگەیەنێ.

ئێزیدی: ئامانجێك بۆ چەوساندنەوە

بە گوێرەی خوێندنەوەی سەرچاوەكان وادیارە بەلای كەمیەوە ئێزیدیەكان هەر لە دەورانی عەباسیەكانەوە تەنگیان پێهەڵچنراوە و ڕەدوو نراون. ئومەوییەكان لەبەر هەر هۆیەك بووبێت پارێزگاریان لە ئێزیدیەكان كردووە و لەم سۆنگەیەوە ئێزیدیەكان خۆیان بە لایەنگیری خەلیفە یەزد ژماردووە و شێخی ئێزیدییەكان ڕێگەی بە موریدەكانی نەداوە كەوا بە خراپە باسی یەزیدی كوڕی موعاویە بكەن*. دواتر لەوەوە بە هەڵە لەسەرچاوە عەرەبیەكاندا ناوی ئێزیدیەكان لە ناوی (خودا پەرستان) ەوە بوو بە الیزیدیە، واتە لایەنگرانی یەزید. وەك جوگرافیناسی فرانسەوی Planhol زۆر جوانی بۆچووە كە ڕەنگە ناونانی یەزیدی لەلایەن شیعەكانەوە ئەم ناوەیان بەبەریاندا بڕابێت كە تەواو ڕقیان لە خەلیفە یەزید

---

* بەداخەوە تا ئێستە مێژووی پێوەندییەكانی نێوان ئومەوییەكان و كورد هیچ لێكۆڵینەوەیێكی ناوەهای بۆ تەرخاننەكراوە. باسێكی وەك كورد لە سەردەمی ئومەوییەكان لە هەموو ڕوویێكەوە شایانی چەندین لێكۆڵینەوەیە، وەرگێڕ.

دەبۆوە[11]. لەگەڵ سەرەتای سەدەی پانزەهەم ئیدی سەرەتای چەوساندنەوە ئێزیدیەکان دەستپێدەکات. ساڵی 1415 میری جەزیرەی سوریا لەشکرکێشی دەکاتە سەر ئێزدییەکان و تا تۆلێرانسی ئیسلامی بەرانبەر بە ئێزدییەکان ئەوەندە زۆر بووە لەو لەشکرکێشیەدا گلکۆی شێخ ئادی هەڵدەتەکێن تا دواتر ئێزیدیەکان دووبارە دروستی دەکەنەوە[12]. دواتر لەگەڵ دەسەلات بەدەست گەیشتنی عوسمانییەکان دیاردەی ئەنتی ئێزیدی و بەناچاری ئیسلامکردنیان فرەوانتر دەبێت و شێوەیێکی سیستماتیك وەردەگرێت.، بە تایبەت رەشەکوژییەکانی سەدەی حەڤدەهەم، هەژدەهەم و نۆزدەهەم موچرك بە لەشدا دەهێنن. هاوکات لەگەڵ ئەم هێرشانەدا مێدیای عوسمانی بۆ رەوایی دان بە کوشت و بری ئێزیدییەکان ناوی (شەیتان پەرست) یان بە باڵای ئەم گروپەدا بری کە تا ئێستەکەش ئەم ناوەیان هەر پێوە لکاوە. ئەولیا چەلەبی باسی لەشکرکێشیەکانی ساڵەکانی 1640 و 1655 دەگێرێتەوە و ئێزیدیەکان بە خەڵکی (هەشت سمێڵ) ناو دەبات. ئێزیدییەکان لە سەدەی هەژدەهەم 250000 کەس بوون، 4000 سوارچاك و 8000 سوارەیان هەبووە. لە سەدەی نۆزدەهەم بوونەتە 200000 و 3000 سوارچاك و 6000 پیادە . ئۆپێراسیۆنی رەشەکوژی ئێزیدییەکان هێندە ترسناك بووە بە جۆرێك کە لە نیوەی سەدەی نۆزدەهەمدا تەنها

[11] Xavier de Planhol, *Minorités en Islam : Géographie politique et sociale*, Ed. Flammarion, Paris, 1997, p. 180

[12] ڤ، ف، مینورسکي، الاکراد: ملاحظات و انطباعات، ترجمة د. معروف خزندار، دار الکاتب، بیروت، 1987، ص 78

50000 کەسیان لێماوەتەوە[13]. هێرشەکانی والی بەغدا، سلێمان پاشا 1791 ەێندە دڵڕەقانە بووە تەنانەت یەك ئێزیدی لەودیو چیای شەنگاڵ نەمێنێت[14]. ساڵی 1802 عەلی پاشا، والی بەغدا هێرشی کردە سەرە شەنگاڵ و ژمارەیەکی لە ڕادەبەدەری لێ کوشتن. سلێمان پاشا ساڵی 1809 بە هەمان شێوە. ساڵی 1837 ڕەشید پاشا لەگەڵ کۆمەڵێك کورد هێرشی کردە سەر ئێزیدییەکان و هێندەی لێ سەربڕین کە خوێن لە سەر ڕێگە و بانی ئاواییەکان دەڕژا و بەمجۆرە تا ساڵی 1845 تەنها 50000 کەس یان لێمایەوە[15]. بەداخەوە میر و بەگە کوردەکانیش بە هەما شێوەی عوسمانیەکان دەستیان بە خوێنی ئێزیدیەکان سووربووە و بەشداری لەشکرکێشیەکانیان کردووە بۆ ئێزیدی کوژی، عەبدولرەحمان پاشای بابان و هەروەها میری بەناوبانگی جەزیرە و بۆتان، میر بەدرخان (1809 –1870) لە ساڵی 1832 دەستی لە ئێزیدیەکان وەشاندبوو و یەکێك لەو هۆیانەش کە وای کرد بەدرخان بەگ لە کاتی لەشکرکێشی ساڵی 1847 ی سوپای عوسمانی ئەو گەرەنتیە ڕەتبکاتەوە کە بۆ بەدرخان پاشایان دابوو، ئەوەبوو کە دەترسا دواتر لە ژێر فشاری ئەورووپییەکان لە سۆنگەی کارەکانی دژ بە نەستووریەکان و ئێزیدییەکان پەلکێشی بەردەم دادگا بکری[16]. بەڵام گورجی لە

---

[13] الاب انستاس الكرملي، ، اليزيدية، المشرق، المجلد الثاني، 1899بيرت، ، ص. 834

[14] الاب انستاس الكرملي، ، اليزيدية، المشرق، المجلد الثاني، 1899بيرت، ، ص. 834

[15] الاب انستاس الكرملي، ، اليزيدية، المشرق، المجلد الثاني، 1899بيرت، ، ص. 834

[16] Hasan Gökçe, *Portrait d'un Emir kurde, Beder Khan Bey*, In Société et cultures musulmans d'hier et d'aujourd'hui, Paris, 1996, p. 79.

هـەموان گـورجكتر بـڕ، مـیری ئـەمارەتی «سۆران»، پاشـای كـوێرە لـە ئێزیدیەكانی وەشاند. بەمشێوەیە لەسەدەی هەژدەهەم و دواتریش لە سـەدەی نۆزدەهـەم كوشـتنی ئێزیـدییێك لـە ئێمپراتۆریـای عوسمـانی هـەقی بە بەهەشـت شـادبوونی بە موسلمانان دەبەخشـی چونكو لە دیدی دەوڵەتدا " ئێزیدی ئایینێكی بێ كتێب بوو" و لەو دیو یاسای ئیسلامەوە بوون.

سـالی 1847 بـە دەسـتپێشـخەری دیپلۆمـاتی بریتـانی لـە كۆنستانتینۆپل؛ بابیعالی ئیعتراف بە ئایینی ئێزیـدی دەكات و لـە خزمەتی سەربازیان ڕەها دەكات[17] . ئۆكتۆبـەری سالی 1849، شێخ یوسف وەك نوماینەدەی ئێزیدییەكان بۆ پاڕانەوە لە ئازادبوونیان لە خزمەتی سەربازی دەچێتە لای بەرپرسانی ئیمپراتۆریای عوسمانی، سەردانی كۆنستانتینۆپل دەكات و نامەیەك دەداتە سەدری ئەعزەمی عوسمـانی[18] . دەوڵەتی عوسمانی داواكەیان قەبووڵ دەكات بەڵام لە سـالی 1872 دووبـارە ئـەم لـە خزمـەتی سـوپا بەخشـینەیان

[17] Parry, Oswald,-B.A., *Six months in a Syrian monastery, being the record of a visit to the head quarters of the Syrian church in Mesopotamia, with some account of the Yazidis or devil worshippers of Mosul and El Jilwah, their sacred book*, London, Horace. Cox : 1895 p. 358

[18] Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*, Ed. KPI, London & New York, 1987, p. 208

لێهەڵدەوەشێننەوە[19]. لەگەڵ داواکردنەوەی ئێزیدییەکان بۆ خزمەتی سەربازی، ساڵی 1872 کۆمەڵێك لە پیاو ماقوڵانی ئۆلی ئێزیدی داواتنامەیەك ئاراستەی دەسەڵاتکارانی بابیعالی دەکەن و لەو نامەیەیاندا لە چوارده خاڵ پرەنسیپەکانی ئاییني خۆیان روونکردۆتەوە کەوا سیستمی ئایینیان رێگرە لەوەی بتوانن خزمەتی سەربازی بکەن[20]. وا دیارە هەموو هەوڵەکانی دیپلۆماتە ئینگلیزەکان نەیانتوانی پرۆسەی لەشکرکێشی بۆ سەر ئێزیدیەکان بوەستێنن. لە نیوەی دووەمی ساڵی 1892 کۆلۆنێل عومەر پاشا لەسەر داوای سولتانی عوسمانی و بە بیانووی چەند ریفۆرمێك لە ناوچەی موسل هێرشی کردە سەر ئێزیدییەکان و دوای کوشت و کوشتارێکی زۆر 15000 ئێزیدی لێ بە دیل گرتن. عومەر پاشا سەرەتا کورەکەی خۆی ناردە شەنگاڵ تا داوایان لێبکات موسلمان بن و واز لە ئاییني خۆیان بهێنن. بە گوێرەی رۆجەر لیسکۆ ئێزیدییەکان لە نێوان ساڵەکانی 1640 تا 1910 بیست کوشتاری گەورەی کۆمەڵکوژیان لێکراوە[21]. دوایەمین هێرشی سوپای عوسمانی لە دوا دواییەکەی ساڵەکانی جەنگی یەکەمی جیهانیدا بوو هەرتەنیا دوو

---

[19] بروانە: Lescot, R., *Enquête sur les Yezidis de Syrie et du Djebel Sindjar*. : [Institut français Mémoires de l'Institut français de Damas de Damas], 1938, p. 126.

[20] دەقی تەواوی ئەم سکالانامەیە بە کوردی لە پاشکۆی ئەم کتێبە بڵاوکراوەتەوە، وەرگێڕ.

[21] Izady, mehrdad, *The Kurds: A Concise handbook*, Ed. Taylor & Francis, 1992, p. 157

مانگێك بەر لە خۆبەدەستەوەدانی بابیعالی و ڕاگەیاندنی ئاگربەسی مۆدرۆس بوو.

ئێزیدی و ئەهلی هەق: پرسی دروستبوونی گەردوون

تا ئێستە لە لێكۆڵینەوكاندا دیاردی بۆ پێوەندی نێوان ئایینی ئێزیدی و فیرقەی ئەهلی هەق نەكراوە، ئەو باسەی كە دەكرێ چەندین لێكۆڵینەوی دوورو درێژی بۆ تەرخانبكرێ بكرێ. ڕەنگە یەك لە خاڵە هاوبەشەكانی نێوان ئایینی ئێزیدی و ئەهلی هەق ئەوە بێت كە هەردووكیان ئەگەر پاشماوەی ڕاستەوخۆی ئایینی زەردەشتیش نەبن ئەوا كۆمەڵێك توخم و بنەمای زۆری زەردەشتایەتیان پاراستبێ كە جۆرە نزیكایەتیەك لە نێوان هەردووكیان دیاری دەكات. من لێرە تەنها ئەو دەرفەتەم هەیە كە چەند سەرەقەڵەمێكی درشت بخەمە سەركاغەز و لێكۆڵینەوەی تێروتەسەلی ئەم بابەتە بۆ خەڵكانی شارەزاتر لەمبوارە جێدەهێلم.

پێم وایە نزیكی گەورەی ئێزدیاتی و ئەهلی هەق لە بارەی مەسەلەی دروستبوونی گەردوون و برێك لە باوەڕە ئایینەكانیان سەرچاوە دەگرێ. بە گوێرەی مەسحەفا رەش (28- پێش ئەوەی ئاسمان و زەوی دروستببێ، خوا لەسەر زەریایەكاندا هەبوو. پاپۆڕێكی دروستكردبوو كە بە هەوەسی خۆی پیاسەی بۆ هەموو لایەك دەكرد)[22]. بە هەمان شێوە لای ئەهلی هەق زەریا توخمێكی سەرەكییە و بەر لە دروستكردنی گەردوون زەریا بە تەنها لەگەڵ خوا

---

[22] بروانە تێكستی مەسحەفا ڕەش لەم كتێبەدا، لا: 95.

هەبووە[23]. بە هەمان شێوە لای ئەهلی هەق خوا حەوت فریشتەی لە یەکەم رۆژدا دروستکردن و میکایل سەرۆکی فریشتەکانە. هەمان شت لای ئایینی ئێزدی بە جیاوازی ئەوەی خوا لە هەفتەیەکدا هەر رۆژە و فریشتەیەکی دروستکردووە و لێرەدا مەلیك تاوس وەکو میکایل لای ئەهلی هەق سەرۆکی فریشتەکانە. لە میتۆلۆژیای دروستبوونی گەردوون لای ئەهلی هەق خوا داوای لە جوبرایل کردووە تا خۆڵی بۆ بهێنێ و مرۆڤی لێ دروستبکات، بەڵام جوبرایل ڕازی نەبووە و دواتر عیزرایل ئەم ئەرکە دەگرێتە ئەستۆ[24]، بە هەمان شێوە لە مەسحەفا رەش خوا فرمان بە جوبرایل دەکات کەمێك خۆڵی بۆ بهێنێ، بەڵام لە مەسحەفا رەش جوبرایل گوێرایەلی دەکات، (با)، ئاگر و ئاو تێکەڵ بە خۆڵەکە دەکات و بەمشێوەیە هەوەڵین مرۆ دروستدەکات. لە تیۆریای دروستبوونی گەردوون لای ئەهلی هەق حەوت زەوی و حەوت ئاسمان هەیە[25]، بە هەمان شێوە لە مەسحەفا رەش خوا حەوت ئاسمان، زەوی، خۆر و مانگی دروستکردوون. بە گوێرەی تەزکەری ئەعلا لای ئەهلی هەق خوا مرواریەك دروستدەکات و لە ناو مرواریەکە پێنج شێوەی خۆی تێدا وەدیاردەخات[26].

[23] Mohammad Mokri, *Recherches de Kurdologie: Contribution scientifique aux études iraniennes*, Paris, Ed. Librarie Klincksiech, 1970, P. 217.

[24] Mohammad Mokri, *Recherches de Kurdologie...op.cit,* P. 218.

[25] Mohammad Mokri, *Recherches de Kurdologie...op.cit,* P. 220.

[26] Mohammad Mokri, *Recherches de Kurdologie...op.cit,* P. 214.

بەهەمان شێوە لە مەسحەفا رەش خوا هەوەڵجار مرواریەکی گەورەی سپی لە زاتی خۆی دروستدەکات[27]. جگە لەوە بیرۆکەی پۆشاکپۆشی (تەجەللی) لە ناو هەردوو ئاییندا هەیە و لای ئەهلی هەق زیاتر بە واتەی پاداشتدانەوە یا پەشیمانبوونەوەی ژیانی پێشووتر دەگەیەنێ. کەچی لە جیلوەدا پۆشاکپۆشی پاداشتدانەوەیە بۆ دووبارە تێهەڵچوونەوە بۆ ناو ژیان. من پێم وایە پێوەندیکی نزیک لە نێوان ئەهلی هەق و ئێزیدیایەتی هەیە. ئیڤانۆڤ لە شێراز دەستنووسێکی ئەهلی هەقەکانی دۆزیوەتەوە کە ئیشارە بە مەلیک تاوس دەکات[28]، جگە لەوە مرۆڤ دەتوانێ زۆر توخمی هاوبەش لە نێوان هەردووکیان ببینێتەوە، بۆ نموونە رۆژوو گرتن، چ ئێزیدیەکان و چ ئەهلی هەقەکان هەر تەنها سێ رۆژ بە رۆژوو دەبن. من لێرە هەر بەوەندە دەستبەردار دەبم و زۆر بەهیوام چەند پسپۆرێك خۆیان بۆ بەراوردکارییەکی ئاوەها تەرخانبکەن کە بەراستی کتێبخانەی کوردی پێویستیەتی.

ئێزیدیناسی

---

[27] دەکرێ مرۆڤ لێرە دوور لە تەنها روانینە وەرگێڕاوە عەرەبییەکەی مەسحەفا رەش بەو ئەنجامە بگات کە چ جیلوە و چ مەسحەفا ڕەش لە نێوان سەدەی یانزە و سێزدەهەمدا نووسراوبن.

[28] بڕوانە چەند *باسێك دەربارەی ئەهلی هەق*، وەرگێڕانی لە فرانسییەوە: نەجاتی عەبدوڵڵا، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر، 2004، لا: 72.

بە گوێرەی زانیاری و سەرچاوەکانی ئێمە، یەکەم کەسێك لە ئەوروپاییەکان زانیاری یان لەبارەی ئێزیدیەکانەوە بە دەستەوە دابێت Michel Febvre بووە لە کتێبی *Teatro della Turchia*[29] کە ساڵی 1681 لە میلانۆ بە زمانی ئیتالیایی چاپکراوە و لە لاپەرەکانی 269 تا 252 زانیاری و راگەیاندن لە بارەی ئێزیدیەکان بە دەستەوە دەدات و وەك " شەیتان پەرست" باسیان دەکات. شایانی گوتنە نووسیار لەم کتێبەی خۆیدا نکوڵی لەوە دەکات ئێزیدیەکان هیچ کتێبێکی ئایینیان هەبێت. دوای ئەوە دۆمینیکە ئیتالیەکانی مسیۆنی موسل بایەخ بە ئێزیدییەکان دەدەن و P. Lanza ساڵی 1769تێبینی ئەوە دەکات کە ئێزیدییەکان شەیتان یان لە لا پیرۆزە و باوەڕیان وایە ئەوەی مانیەکانن. دواتر گارزۆنی 1781 پێوەندی لەگەڵ یەزیدی یەکەم هەبووە[30] و ساڵی 1807 بە ئیتالی وتارێکی لە بارەی ئێزیدییەکان نووسیووە[31].

---

[29] شایانی گوتنە ئەم کتێبە ساڵێك دوای بڵاوبوونەوەی چاپە ئیتالییەکەی لە لایەن خودی نووسەرەکەیەوە کرایە فرانسی و لە پاریس بڵاوکرایەوە. بڕوانە: Cf. *Théâtre de la Turquie*, Traduit d'italien en français ; par son auteur le Sir Michel Febvre, Paris, 1682.

[30] Bois, Thomas, *Les yézidis : essai historique et sociologique sur leur origine religieuse*, In Al-Machriq, n° 55, 1961, p. 112.

[31] بۆ دەقی گوتارەکە بە ئیتالیایی بڕوانە، Garzoni, Maurizio, O.P., *Della Setta delli Jazidij*. In Abat Domenico Sestini, Viaggi e opuscoli diversi, Berlin, 1807, pp. 203-12 بۆ وەرگێڕاوی فرانسی هەمان گوتار بڕوانە M*** (Rousseau), *Description du Pachalik de Bagdad, suivi d'une notice*

لەگەڵ دەستپێکی سەدەی نۆزدەهەم و لەگەڵ تەواو هەڵکشانی ئەوروپاییەکان بۆ ناو ڕۆژهەڵات و بڵاوبوونەوەی مسیونێر و نێردە ئاینییەکان بە ناو ئیمپراتۆریای عوسمانیدا، دەبینین لە هەموو گروپە ئیتنیە ئاینییەکانی دیکە زیاتر سرنجیان بۆ لای ئێزیدیەکان چووە. Campanille لە کتێبەکەی خۆیدا کە ساڵی 1812 لە ئیتالیا بە زمانی ئیتالیایی چاپکراوە بەشێکی کتێبەکەی[32] بۆ ناسین و بیرو باوەری ئێزیدییەکان تەرخانکردووە. لەوە بەدواوە بۆ ماوەی نزیکەی سی ساڵ هیچ زانیاری و گوتارێکی دیکە کە شایەنی باسکردن بێت لە بارەی ئێزدیەکانەوە بەرچاو ناکەوێت تا وەکو F Forbre, ساڵی 1838 گەشتێکی شەنگاڵ دەکات و گەشتەنامەکەی خۆی لە گۆواری کۆمەڵەی جوگرافیی شاهانە

---

historique sur les wahabis et de quelques autres pièces relatives à l'histoire et à littérature de l'Orient. Paris, 1809, (Notice sur les Yézidis), pp. 183-210

[32] بۆ دەقی کتێبەکە بە ئیتالیایی بڕوانە، Campanile, G, O.P., *Storila della regione del Kurdistan e delle sette di religions ivi estistenti,* Napoli, 1818, cap. IV. Habitanti del Kurdistan, p. 146-165 بۆ وەرگێڕاوی فرانسی

هەمان کتێب بڕوانە Campanile, G, O.P., *Les habitants du Kurdistan : Les Yézidis*. In Histoire du Kurdistan, traduit de l'italien par le P.P. Thomas Bois, O.P, Ed. L'Harmattan, Paris, pp. 95-106.

بلاودەکاتەوە[33] و لەوێ بیستوویە کە ئێزیدیەکان کتێبێکی ئایینیان هەیە بە ناوی مەسحەفا رەش کە هی شێخ ئادی خۆیەتی. رەنگە یەکەمین هەوڵی راستەقینەی ناسینی ئێزیدیەکان لە لایەن ئارکیۆلۆگ و دیپلۆماتی بریتانی هێنری لایارد بووبێت کە ساڵی 1849 لە کتێبەکەی خۆیدا گەلێك زانیاری بە کەڵکی لەبارەی جەژنە ئایینیەکانی ئێزیدیەکان تۆمارکردووە[34]. دوای لایارد ، ساڵی 1852 لە لەندەن مسیۆنێری ئەنگلیکان Badger لە کتێبەکەی خۆیدا زۆر چەمکی ناڕاست و نا دروستی لە بارەی ئێزیدیەکان بڵاوکردەوە کە دواتر بوون بە سۆنگەی زۆر بیرو ڕای چەوت و نا دروست لەبارەی ئێزیدیەکانەوە[35]. دوای Badger لە ساڵی1861 ئانیسۆرس

---

[33] Forbes, F., A *Visite to the Sinjar Hills in 1838, with some account of the Sect of the Yezidis and of various places in the Mesopotamia Desert, between the River Tigris and Khabur*, In Journal of the Royal Geographical Society 9, 1839, pp. 409-430.

[34] Layard, A.H., The Yezidis. In *Nineveh and its Remains with an Account of a Visit to the Chaldaean Christians of Kurdistan, and the Yezidis, or Devil-Worshippers; and an Enquiry into the Manners and Arts of the Ancient Assyrians, Vol I, 1849, London: John Murray, pp. 225-266.*

[35] Badger, G. P., Yezeedees. In *The Nestorians and their Rituals with the Narrative of a Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844 and of a Late Visit to these Countries in 1850; also, Researches*

باسێكی لەبارەی بنچینەی ئاسووری بوونی ئێزیدیەكان نووسی و دەیانباتەوە سەر ئاسووریەكان. بەمشێوەیە تا ساڵی 1880 هیچ هەوڵێكی دیكە نەبووە بۆ ئاسینی ئێزیدییەكان، لە نێوان ساڵەكانی 1880-1885 سیوفی، جێگری كونسلی فرانسا لە موسل لە سێ وتاری ئایابدا كە زۆربەی زانیاریەكانی لە ناوچەكە كۆكردبۆوە لە گۆواری ئاسیەویدا *Journal Asiatique* بڵاویكردنەوە[36] كۆمەڵێك زانیاری نوێ لە بارەی ئێزیدییەكان بە دەستەوە دەدات. ئەوروپاییەكان دەیانزانی ئێزیدیەكان كتێبی ئاییتی تایبەت بە

---

into the Present Condition of the Syrian Jacobites, Papal Syrians, and Chaldeans, and an Inquiry into the Religious Tenets of the Yezedees, I. London: Joseph Masters, 1852, pp. 105-134.

[36] بۆ هەر سێ وتارەكە بڕوانە:

1- Siouffi, N., *Une courte conversation avec le chef de la secte des Yézidis ou les Adorateurs du Diable»*, In Journal Asiatique, 7: 18: 1880, pp. 78-83.

2-Siouffi, N., *Notice sur la secte des Yezidis,* In Journal Asiatique, VII Série, vol. 19, 1882 pp. 252-68.

3- Siouffi, N., *Notice sur le Cheikh 'Adi et la Secte des Yezidis*, Journal Asiatique, VIII Série, vol. 5,1885, pp. 78-100.

خۆیان هەیە[37] لەم ڕوانگەیەوە گەلێك هەوڵیاندا دەستیان بە كتێبی ئایینیان ڕابگات بەڵام سەرنەكەوتن. تەنانەت لایارد كاتێك لەناو ئێزیدییەكان بووە دزیشی تەرخانكردووە كتێبەكانی بۆ بدزێ، بەڵام هەموو ئەمان هیچیان لێوە شین نەبوو. ساڵی 1884، كونسلی ڕووسا یو.س. كارتسۆڤ باسێكی لەبارەی ئێزیدییەكان بە زمانی ڕووسی نووسی و لەوێدا نووسیوویە كە ئەو چاوی بە بڕێك لە كتێبی جیلوە كەوتووە و دواتر بە یاریدەی جێرمیا شامیر Jeremiah Shamir بەشێكی لەو كتێبە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی ڕووسی و دواتر شەرحێكی نزیكەیی ناوەڕۆكی كتێبی مەسحەفا ڕەشی كردووە[38]. ئاداری 1891، مسیۆنێری ئامریكایی ئەلفێنز.ن: ئاندروز لە

---

[37] لایارد و بادجەر هەردوكیان كتێبی ئێزیدییەكانیان بینیبوو بەڵام نەیانتوانیبوو بندەستیانبخەن، بڕوانە.

Menant, Joachim (1820-1899), *Les Yézidiz : épisodes de l'histoire des adorateurs du diable,* Paris : E. Leroux, 1892 p. 105.

[38] ڤ ف، مینۆرسكي، الاكراد: ملاحظات و انطباعات، ترجمة د. معروف خزندار، دار الكاتب، بيروت، 1987، ص 76. كارتسۆڤ دەنووسێ گوایە ساڵی 1884 جارێكیان هاوەڵی پیرس بادجەری كردووە بۆ لای ئێزیدییەكان و توانیویانە ئەو هێندە شەراب بدەنە شێخ ناسر تا ڕادەی سەرخۆشبوون و ڕازیان كردووە كتێبی جیلوەیان پێ نیشان بدات. وەختایەك شێخ خەوی لێكەوتووە توانیویانە چەند لاپەڕەیێكی لەبەر هەڵبگرنەوە؛ بەڵام بادجەر ئەم سەربووردەیە دووپات ناكاتەوە، بڕوانە Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*, Ed. KPI, London & New York, 1987, p.145

ئینسیکلۆپیدیای مسیۆنی ئامریکیدا وتارێکی له بارەی ئێزیدییەکان بڵاوکردەوە و بۆ یەکەمجار تەرجەمەیەکی وشە بە وشەی چەند دەقێکی کتێبی جیلوە و مەسحەفا رەشی بە ئینگلیزی بڵاوکردەوە بێ ئەوەی سەرچاوەی کتێبەکان دەستنیشانبکات[39]. ئۆ.ھ.پاری ساڵی 1892 وەختایەك موسڵ بەجێدەھێڵێ تا بگەرێتەوە ماردین، کتێبێکی دەستنووسی چکۆڵە لەگەڵ خۆیدا دەھێنێ کە سکاڵانامەکەی ساڵی 1872 و ھەردوو تێکستی عەرەبی کتێبی جیلوە و مەسحەفا رەشی تێدا بووە کە دواتر ساڵی 1895بۆ یەکەمجار E. G. Browne لە ڕووی دەستنووسی ناوبراو ھەردوو تێکستی کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەشی لە پاشکۆی کتێبەکەی مسیۆنێری ئینگلیزی .O.H Parry بە وەرگێرانی ئینگلیزی و لێکدانەوە بڵاوکردەوە[40]. شایانی باسە ئەم دەستنووسە ڤێقریەی ساڵی 1894 بە 30 فرەنك دەفرۆشرێتە کتێبخانەی نیشتمانی لە پاریس و ئێستە ئەم دەستنووسە بە کۆدی BNF. MS.324 لە ھەمان کتێبخانەی ناوبراو پارێزراوە. دوو ساڵ دواتر (1896) ژان پاتێست شابۆ لە ڕووی دەستنوسێکی ئاسوورییەوە کە کتێبخانەی نیشتمانی پاریس لە موسڵ وەچنگی خستبوو و ئێستەش لەم کتێبخانەیە پارێزراوە کورتە باسێکی مێژووی کۆنی ئێزیدییەکان

[39] Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*.....op.cit, p. 143.

[40] Browne, E, G., *The Yazidis of Mosul.* Appendix to Parry, O. H. -b., *Six months in a Syrian monastery*, London, H. Cox : 1895, pp. 357-387.

دەگێڕێتەوە و باسی شێخ ئادی و دۆگمە ئاینییەکانی ئێزیدیاتی دەکات[41].

ساڵی 1909 دکتۆر عیسا جۆزێف Isya Joseph لە گۆواری *The American Journal of Semitic Languages and Literatures* بەرگی 25 دا لە وتارێکی دووری درێژدا بۆ یەکەمجار تێکستی هەردوو کتێبی ئاینی ئێزیدییەکان بە عەرەبی لەگەڵ چەند پاشکۆیێك کە بریتیبوون لە حەکایەتێك لەبارەی کۆچك و ستایشی شێخ ئادی و برێك بابەتی دیکە کە لە موسل لە دەستنووسێك ساڵی 1898لە لایەن داود الصایغ-وە بەردەستیخستبوو بە شەرح و وەرگێڕانی ئینگلیزییەوە بڵاویکردەوە[42].

[41] Chabot, Jean-Baptiste (1860-1948), *Notice sur les Yezidis, publiée d'après deux manuscrits syriaques de la Bibliothèque nationale et traduite par M. J.-B. Chabot,* Paris, Impr. Nationale. In JA, Série 9, Tom 7, 1896, pp. 100-132.

[42] نووسیاری ئەم وتارە عیسی جۆزێف موکسی کاهینی ئاسووری، ساڵی 1898 بە ماڵ و منداڵەوە پەڕیوەی ئەمریکا دەبێ بەر لەسەفەرەکەی داود الصایغ لە موسڵ دەستنووسێکی عەرەبی پێشکەش دەکات کە وەرگێڕاوی عەرەبی هەردوو کتێبی پیرۆزی ئێزیدیەکان و چەند لاواندنەوەیك بۆ شێخ ئادی تێدابووە هتد. جۆزێف ساڵی 1907 لە زانکۆ کۆلۆمبیا بروانامەی ماستەری فەلسەفە لەسەر بابەتی (ئێزیدیەکان- شەیتان پەرستان: کتێبی پیرۆزیان و داب و نەریتیان) پێشکەش بە زانکۆی کۆلۆمبیا دەکات. ئەم وتارە هەر هەمان ماستەرنامەکەیەتی وێرای بڵاوکردنەوەی دەقە عەرەبیەکان. هەر هەمان وتار دە ساڵ دواتر بە وەلانانی بەشە عەرەبییەکە و لیکدانەوی ئایینی ئێزیدی وەکو کتێبێکی سەربەخۆ بڵاوکرایەوە، بڕوانە: Joseph, Isya, *Devil-Worship: the sacred books and traditions of the Yezidis. Studies on the origin and traditions of the devil-worshippers.* 1919, Boston: Badger.

جێگری کونسلی فرانسا لە موسل، لیۆن کراژوسکی Léon Krajewski لە نێوان ساڵەکانی 1903 تا 1906 بایەخی بە ئێزیدیەکان دەدا و زیارەتێکی لالشی کرد و ئەویش گوێ بیستی ئەوە بوو بوو کە ئێزیدیەکان کتێبخانەیەکیان لەسەر چیای شەنگاڵ هەیە. وێرای پێوەندی بەتینی لەگەڵ یەکێك لە سەرۆکە ئێزیدییەکان کەچی هیچی بەردەست نەکەوت[43].

ساڵی 1911 بۆ یەکەمجار لە سایەی ئەنستانس ماری کەرمەلی بۆ یەکەمجار وەرگێڕانی فرانسی هەردوو کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەش لە گەڵ تێکستی ئەسلی هەردوو کتێبەکە بە ئەلفبێ ی تایبەتی کوردی ئێزیدییان بڵاوکردەوە و کۆمەڵێك زانیاری تازەشی خستنە ڕوو. بەگوێرەی زانیاریەکانی ئەنستانس ماری کەرمەلی کە لە ڕێگەی حەبیب ناوێکی خوازراو و کۆنە کتێبخانەوانی ئێزیدییەکان کە لە ئاییني ئێزیدی هەڵگەڕابۆوە و بوویووە مەسیحی، گوایە کتێبەکان ئەو هێندە بە نهێنی هەڵگیراون کە ئەستەمە بزانرێ لە کوێن. کتێبە کان لەگەڵ کۆمەڵێك کتێبی دیکە بە زمانی جیاجیا لە ناو سندوقێکی شاراوە لە ناو ئەشکەوتێکی چیای شەنگال دا شاردراونەتەوە[44] و تەنها سێ کەس کلیلی سندوقی ئەو کتێبانەیان لابووە کە ئەوانیش:

---

[43] Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*…….op.cit, p. 153.

[44] کەس نازانێ داخۆ ئەو سندوقە پیرۆزەی کە کتێبە ئایینەکانی ئێزیدیەکان و کۆمەڵێك کتێبی دیکەی بە زمانە جیاجیایەکان تێدابووە و بە قسەی کەرمەلی (لە زاری حەبیب دەیگێڕێتەوە) گوایە مێژووی ئەم کتێبانە دەگەڕێنەوە بۆ دەورانی یەکەمی مەسیحایەتی لە کوردستان چیان بەسەر هاتووە؟ ئایا بوونەتە خۆراکی مشك و مار یان تا ئێستە هەر شاراوەن و کەس بۆی نییە توخنیان بکەوێ؟ یاخود ئەم کتێبخانەیە هەر لە بنەواندا بوونی نەبووە و بە هەر نیازێکەوە بێت دەمگۆیێکی هەڵبەستراو بوو؟

سەرۆکی ئاینی، سەرۆکی دونیایی و کتێبخانەوانن. کتێبخانەوان ئەرکی ئەوی پێسپێردراوە هەر شەش مانگ جارێك کتێبەکان بۆ ماوەییێك بخاتە بەر خۆر. بە قسەی ناوبراو ئەم کتێبانە زۆر کۆنن و هی دەورانی یەکەمی مەسیحیەکانن. دوایی ئەنستانس ماری خوا کاری ڕاست بکات توانیویە یەکێك لە کتێبخانەوانەکان کە ناوی حەمۆ بووە بە پارەیەکی زۆر ڕازی بکات تا کۆپیەکی کت و مت هەردوو کتێبەکە وەبندەستبخات و دواتر لە گۆواری ئانترۆپۆس *Anthrops* سالی 1911 لەگەڵ وەرگێڕانە فرانسییەکە هەردوو تێکستە کوردییە ئەسلیەکەی کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەش - یشی بڵاوکردۆتەوە و گەنجینەیەکی بەهاداری بۆ ئێمە پاراست کە ئەگەر بە هەر نیازێکەوە کرابێت شایانی هەموو ڕێزلێنان و پەسنێکە.

سالی 1916مینگنا Mingana لە وتاری (شەیتان پەرستان: بیروباوەڕیان و کتێبی پیرۆزیان)[45] زۆر بە توندی رەخنە لە شەماس جێرمیا شامیر و ئەنستانس ماری کەرمەلی دەگرێ و گاڵتەی بەوە دێ کە ئەم فیرقە نەخوێندەوارە چۆن کتێبخانەوانیان هەبووە، میگنە بەو ئەنجامە دەگات کە نووسیاری عەرەبی کتێبە ئاینییەکانی ئێزیدیەکان شەماس جێرمیا شامیری لە دایکبووی عەنکاوەی ئەدیابین و هەڵاتووی دێرەی ئەلقوش بووە کە بەر لە دەساڵ (واتە سالی 1906) دوای تەمەنێکی درێژ کۆچی دوایی کردووە و بە

[45] Mingana, A. "*Devil-Worshippers: their Beliefs and their Sacred Books*". The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1916/XV, pp. 505-526.

قسەی میگنە، نوسیاری ئەم تێکستانە وێرای ئەوەی بە عەرەبی نووسیوونی، بەڵام بە ئاسوری بیری کردوتەوە[46]. ساڵی 1927 ئا، ئا، سیمیۆنۆڤ لە ڕووی وەرگێراوە ئینگلیزیەکەوە کردوونی بە ڕووسی، ساڵی Giuseppe1930 Furlani هەردوو کتێبی پیرۆزی ئێزدییەکان دەکاتە ئیتالیایی و لەگەڵ لێکۆڵینەوەیێکی تێر و تەسەل بەسەر یەکەوە لە بۆلۆنا بڵاویان دەکاتەوە[47].

بە عەرەبیش کەس نازانێ ئەم کتێبانە لە چ سەردەم و دەورانێکدا تەرجەمەی عەرەبی کراون، بە شیمانەی بەهێز لە سەدەی نۆزدەهەمدا لە لایەن خودی ئێزیدییەکان خۆیان کراونەتە عەرەبی و دواتر عەباس عەززاوی، عبدالرزاق ئەلحەسەنی و صدیق الدملوجي زۆری دیکە کەم و زۆر هەمان تێکستیان بە عەرەبی بڵاوکردۆتەوە.

مێژووی نووسینی کتیبی جیلوە و مەسحەفا رەش

تا ئێستەکە ساغ نەبۆتەوە داخۆ کێ کتێبی ئێزیدیەکانی نووسیووە؟ لە کام سەردەمدا نووسراون. ئایا دانەری هەردوو کتێب یەک کەسن یا دوو کەسی جیاواز؟

---

[46] بۆ زانیاری بە داوێنتر لەمبارەیەوە بڕوانە، Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*....op.cit, p.156.

[47] Furlani, Giuseppe., *Testi Religiosi dei Yezidi, Testi e Documenti per la Storia delle Religioni*, Bologna, 1930, pp. 71-91.

ئەم پرسانە تا ئێستە یەکلانەبونەتەوە و لە ناو لێکۆڵینەوەکاندا بیر و ڕای جیاواز جیاواز هەیە. کوردویڤ لای وایە هەردوو کتێبەکە نووسراوی شێخ ئادی -ین و لە سەدەی یانزەهەم یا دوانزەهەمدا نووسراون. مسیۆنێری ئامریکایی ئەنریوز[48] لە وتارەکەی خۆیدا لە ئینسیکلۆپیدیای مسیۆنی ئەمریکیدا چاپی ساڵی 1891 مێژووی نووسینی کتێبی جیلوەی بە 558 هـ- 1163 ی زایینی داناوە کە ئەو مێژووە لە مردنی شێخ ئادی نزیکە. هەرچی بۆ مەسحەفا رەشە ئەوا ساڵی 743 هـ - 1342-1343 ی داناوە کە تەواو سەد ساڵ دوای مردنی شێخ حەسەن دێت (644 ت-1246 زایینی)[49] . هەرچی ئۆ.ڤیلچڤسکی-یە لای وایە هەردوو کتێبە پیرۆزەکە لەسەدەی حەڤدەهەمدا نووسراون. نووسەرە خۆ ولاتیەکانی وەك عەباس ئەلعەززاوی، شاکیر فەتاح و رەشاد میران لایان وایە ئەم کتێبانە لەسەدەی نۆزدەهەمدا نووسراون. بێ گومان ئەم بەرێزانەی کە دەڵێن ئەم کتێبانە لە سەدەی نۆزدەهەمدا نووسراون هەر تەنها لەسەر وەرگێراوە عەرەبییەکان ئەو حوکمەیان داوە بێ ئەوەی بەوە بزانن کە وەرگێڕاوە عەرەبییەکە دەشێ لەلایەن خەڵکانی ناشارەزا نووسرابێتەوە و هەروەك چۆن ڕێشی تێدەچێ لەسەدەی نۆزدەهەم بە مەبەستێك لە مەبەستەکان کرابنە عەرەبی. بەلام ئەسلی مەبەست بەهیچ شێوەیێك وەرگێڕاوە عەرەبیەکان نییە بەڵکو کتێبە

[48] Andrus, Rev. A.N., *The yezidees*. In Encyclopaedia of Missions, New Yourk, 1891, vol 2, pp. 526-8.

[49] Gues:, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*…….op.cit, p. 240.

ئۆریژینالەکانە بە زمانی کوردی خۆی. عەباس ئەلعەززاوی حوکم لەسەر وەرگێراوە عەرەبییەکە دەدات و لای وایە بە گوتەی زمانی عامیەی عێراقی ئەمرۆ نووسراون و پێکهاتەی رستەکان ناشازە و بە رای ئەو شیمانەی ئەوە هەیە لە بەغدا نووسرابنەوە[50]. لە هەمان روانگەوە رەشاد میران لای وایە چونکە وشەی مسقۆف کە واتەی مۆسکۆ دەگەیەنێ لە کتێبی مەسحەفا رەش- دا هاتووە و ئێزیدیش تەنها لەسەدەی نۆزدەهەم لە قەفقاز دەژین بۆیە هەردەبێ بە رای نووسەر ئەم کتێبانە لە سەدەی نۆزدەهەمدا نووسرابن[51]. بەر لە هەرچی دەمەوێ هەڵەیەکی مێژوویی بۆ میران راستبکەمەوە کە برێك تیرە و هۆزی ئێزیدی بەر لەسەدەی نۆزدەهەم، لە سەدەی هەژدەهەمەوە لە ئەرمەنستان ژیاون، بەلام لە دوای جەنگی قرم 1856-1863 و دواتر دوای جەنگی رووسی-تورکی 1877-1878 بە شێوەیەکی لێشاو گەیشتنە رووسیا. من پێم وایە هەردوو کتێبی ئێزیدیەکان زۆر بەر لە سەدەی نۆزدەهەم نووسراون، بەر لە هەچی فەتواکەی شێخ عەبدوللای رەبتەکی لە ساڵی 1724 واتە لە سەرەتای سەدەی هەژدەهەم بەڵگەیەکی زۆر بەهێزی مێژووییە و خەتێکی راست و چەپ بەسەر ئەو بۆچوونانە دەهێنێ کە لایان وایە کتێبی ئێزیدییەکان لە سەدەی نۆزدەهەمدا نووسراون. شێخ عەبدوللای رەبتەکی سەرەتای سەدەی هەژدەهەم زانیویەتی کە

---

[50] عباس العزاوي، *تاريخ اليزيدية و اصل عقيدتهم*، بغداد،1935 ، ص: 187-188.

[51] بۆ شارەزابوون لە بیرو رایەکانی رەشاد میران لەمبارەیەوە بروانە: رەشاد میران (دکتۆر)، *رەوشی ئایینی و نەتەوەیی لە کوردستاندا*، کتێبی سەنتەری برایەتی 7، چاپی دووەم، کوردستان، 2000 لا: 104 تا 107

ئێزیدیەکان کتێبی جیلوەیان هەیە و بە قسەی ئەو لە لایەن شێخ فخرالدین نووسراوە، ئەمە هیچ گومان لەوەدا ناهێڵێتەوە کە دەبێ زۆر بەر لەو مێژووە ئەم کتێبە بوونی هەبووبێ[52]. لە کۆمەڵگەیەکی ئاوەها داخراو و نهێنی پارێزی ئایینی ئەگەر ئەم کتێبە گەلێك پێشتر نەنووسرا بێت و نەبووبێ، ناشێ هەروا بە ئاسانی لەسەرتای سەدەی هەژدەهەم هەواڵی بزانرێ. ئێمە کە باس لە کتێبەکانی ئێزیدییەکان دەکەین نابێ لەسەر وەرگێراوە عەرەبییەکان بڕیار بدەین و بکەوینە ناو هەڵەی وەرگێراوە عەرەبییەکان مادام کتێبەکە خۆی لە بناغەدا بە کوردی نووسراوە و تەواوی نوێژ و وێرد و هەموو پەرستنێکی ئەم ئایینە هەر بە کوردییە و تەنانەت لای ئێزیدییەکان خوا خۆیشی بە کوردی قسەدەکات[53]. من ناتوانم ئەوە یەکلا بکەمەوە داخۆ کەی کتێبە ئاینییەکان نووسراون، بەڵام دەتوانم ئەوە بڵێم کە مێژووی نووسینی ئەم کتێبە کوردیانە زۆر کۆنە و پێم وانییە لەسەدەی هەژدە و نۆزدەهەمدا نووسرابن و شیمانەی بەهێز ئەوەیە دەشێ لە سەدەکانی یانزە یا دوانزە نووسرا بن و ڕەنگە کۆنتریش بن. ئێمە جارێ دەرگەی ئەم باسە بە کراوەیی بەجێدەهێڵین تا ئەو کاتەی بەڵگەنامەی گردەبڕمان وەچنگ دەکەوێ.

---

[52] دەستنووسی دەقی فەتواکەی شێخ عەبدوڵلای ڕەبتەکی بە قسەی عەبباس عەززاوی لە کتێبخانەی سلێمانی بە کۆدی ژمارە 116 پارێزراوە، بڕوانە: عباس العزاوي، تاريخ اليزيدية و اصل عقيدتهم، بغداد، 1935 ، ص. 85. هەروەها عەززاوی دەقی تەواوی فەتواکەی لە کتێبەکەی خۆیدا نووسیوەتەوە. بڕوانە هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل: 84-89.

[53] Messoud Fany, *La nation Kurde et son évolution sociale,* thèse de doctorat, Ed. Librairie L. Rodstein, Paris, 1933, p. 95

سەرچاوەکان

1-Planhol, Xavier de, *Minorités en Islam : Géographie politique et sociale,* Ed. Flammarion, Paris, 1997.

2- Chevalier, Michel, *Les montagnards Chrétiens du Hakkari et du Kurdistan septentrional,* Ed. Publication du l'Université de Paris Sorbonne, Paris, 1985

3-Izady, mehrdad, *The Kurds: A Concise handbook,* Ed. Taylor & Francis, 1992

4- Hasan Gŏkçe, Portrait d'un Emir kurde, Beder Khan Bey, In Société et cultures musulmans d'hier et d'aujourd'hui, Paris, 1996

5-Parry, Oswald,-B.A., *Six months in a Syrian monastery, being the record of a visit to the head quarters of the Syrian church in Mesopotamia, with some account of the Yazidis or devil worshippers of Mosul and El Jilwah, their sacred book,* London, Horace. Cox : 1895

6-Mohammad Mokri, *Recherches de Kurdologie: Contribution scientifique aux études iraniennes,* Paris, Ed. Librarie Klincksiech, 1970

7-Bois, Thomas, Les yézidis : essai historique et sociologique sur leur origine religieuse, In Al-Machriq, n° 55, 1961

Menant, Joachim (1820-1899), *Les Yézidiz : épisodes de l'histoire des adorateurs du diable*, Paris : E. Leroux, 1892

8-Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*, Ed. KPI, London & New York, 1987

9-Messoud Fany, *La nation Kurde et son évolution sociale*, thèse de doctorat, Ed. Librairie L. Rodstein, Paris, 1933

10- ڤ ف، مينۆرسكي، الاكراد: ملاحظات و انطباعات، ترجمة د. معروف خزندار، دار الكاتب، بيروت، 1987

11- الاب انستاس الكرملي، اليزيدية، المشرق، المجلد الثاني، بيروت 1899.

12- رەشاد میران (دکتۆر)، *رەوشی ئاینی و نەتەوەیی لە کوردستاندا*، کتێبی سەنتەری برایەتی 7، چاپی دووەم، کوردستان، 2000

13- عباس العزاوي، تاريخ اليزيدية و اصل عقيدتهم، بغداد، 1935

14- ا.م.مينتيشاشڤيلى، كورد: كورتەی پێوەندیی کۆمەڵایەتیی- ئابووریی، رۆشنبیری و گوزەران، وەرگێرانی لە رووسییەوە: د.عیززەدین مستەفا رەسووڵ، سلێمانی

15- الامير شرف خان البدليسي، *شرفنامة*، ترجمة محمد جميل الملا احمد الروذبياني، الطبعة الثانية، كردستان، 2001

یەکەم بەش

ئەنستانس ماری کەرمەلی

دۆزینەوەیێکی تازەی
دوو کتێبی پیرۆزی ئێزیدییەکان

گۆواری *Anthrops*

بەرگی شەشەم، ساڵی 1911

ڤیەننا - نەمسا

P. 820

Revue Internationale d'Ethnologie et de Linguistique

ANTHROPOS

Ephemeris Internationalis Ethnologica et Linguistica

Rivista Internazionale d'Etnologia e di Linguistica

Revista Internacional de Etnología y de Lingüística

International Review of Ethnology and Linguistics.

Internationale Zeitschrift für Völker- und Sprachenkunde.

Band / Tom. VI 1911.

Mit 34 Tafeln
159 Textillustrationen

Avec 34 planches
159 gravures de texte

Im Auftrage der Österreichischen Leo-Gesellschaft.
Mit Unterstützung der Deutschen Görres-Gesellschaft

Herausgegeben:
Unter Mitarbeit zahlreicher Missionäre von P. W. SCHMIDT, S. V. D.

„Anthropos"-Administration: St. Gabriel-Mödling bei Wien, Österreich.

Druck und Verlag der Mechitharisten-Buchdruckerei in Wien, VII.

کۆپی بەرگی گۆڤاری ئانترۆپۆس-ڤیەننا 1911

La découverte récente des deux livres sacrés des Yézîdis.

Par le P. ANASTASE MARIE, O. Carm., Bagdad.

Iº PARTIE:

Quelques remarques sur la découverte et la nature des deux livres sacrés des Yézidis.

1º Comment j'ai été amené à la recherche des deux Manuscrits Yézidites.

Au mois de mai 1898, un beau jeune homme, aux grands yeux noirs, aux moustaches fortes et bien frisées, au nez aquilin, au teint rose et frais, à la figure avenante, de forme ovale, aux traits réguliers et à la taille colossale et à la constitution robuste; la toute empreinte d'un extérieur montagnard et simple qui dénote une âme forte et généreuse, est venu me trouver pour me demander de l'aider à se faire chrétien.

«Mais alors, à quelle religion appartenez-vous, lui ai-je répondu, si vous n'êtes pas chrétien?»

— Je suis Yézîdi, c'est-à-dire, j'appartiens à cette secte qui vénère le diable dans le but de détourner sa colère de ceux qui lui vouent un culte spécial.

— Je veux bien vous accepter au nombre des chrétiens; mais pour le devenir, il faut vous y préparer en étudiant les principes de la foi du Christ Jésus et en désavouant vos erreurs.

— Je suis prêt à faire tout ce qui vous exigez de moi.

— Quel est votre nom et celui de vos parents?

— Je m'appelle *Ḥabīb*, fils de *Yaḳūb* et de *ʿAišeh*.

— Quel âge avez-vous?

— Environ 30 ans.

— Où êtes-vous né?

— A *Bōzī*, près d'*'Alḳōš*, dans la haute Mésopotamie.

— Qu'est ce qui vous pousse à vous faire chrétien?

— J'ai été domestique et en même temps bibliothécaire chez le chef religieux de ma secte pendant sept ans; puis j'ai trouvé la vie trop monotone et trop insignifiante, je suis allé offrir mes services aux moines chaldéens qui sont dans notre voisinage. Quand je les ai bien connus, j'ai trouvé que leur vie surpasse de beaucoup la nôtre qui ne s'en approche pas du tout. La vie des autres chrétiens me paraissait aussi beaucoup plus élevée que celle de mes plus dévots coreligionnaires.

— Pourquoi ne vous êtes-vous pas fait chrétien là-bas, et êtes-vous venu jusqu'ici?

— Je ne pouvais pas le faire dans mon propre pays; j'aurais été exposé à une mort immédiate.

— Je comprends votre crainte; mais n'avez-vous pas eu un autre motif qui vous ait poussé à renoncer à votre secte pour suivre la doctrine de l'Evangile?

کۆپی لاپەڕەی یەکەمی گوتارەکەی کەرمەلی بە فرانسی 1911

بەشی یەکەم

چەند تێبینییەک دەربارەی چیرۆکی دۆزینەوە و سروشتی دوو کتێبە پیرۆزەکەی ئێزیدییەکان

I

چۆن بەشوێن دوو دەستنووسی کتێبی ئێزیدییەکان دا گەڕام ؟

لە مانگی ئایاری ساڵی 1898 کوڕە گەنجێکی چاو ڕەش گەورەی سمێڵ زل و تەواو لوول، لووت چەماوە و ڕوخسار ئاڵ و ڕووخۆش، دەم وچاو خڕ و سیما ئاسایی و باڵایەکی کەتە و پێکهاتەیەکی بەهێز، ڕەنگ و ڕوخساری تەواو دەرەکی چیایانە و ساکارانەی دیاردی بۆ ڕۆحێکی بەهێز و بەخشندە دەکرد، هاتبوو بمبینێ تا داوام لێبکات یارمەتی بدەم بۆ ئەوەی ببێتە مەسیحی.

(بەڵام ئێوە سەر بە چ ئایینێکن، ئەگەر مەسیحی نین؟ من پێم گوت).

– من ئێزیدیم، واتە سەر بە تایەفەم[54] کە شەیتان دەپەرستن بەو ئامانجەی کە خۆیان لە تووڕەییەکەی لابدەن و کردویانەتە پەرستنێکی تایبەتی.

– پێم خۆشە لە ناو مەسیحییەکان قەبووڵتان بکەم، بەڵام بۆ ئەوەی ببیتە مەسیحی دەبێ خۆتی بۆ ئامادە بکەیت و پرەنسیپەکانی ئایینی مەسیحی بخوێنی و حاشا لە هەڵەکانی خۆت بکەیت.

– من ئامادەم هەموو ئەوانە جێبەجێ بکەم کە ئێوە لە منی داوا دەکەن.

– ناوی خۆت و باوکت چییە؟

– من ناوم حەبیبە، کوڕی یەعقوب و ئایشەم.

– تەمەنت چەندە؟

– نزیکەی 30 ساڵ.

–لە کوێ لە دایک بوویت؟

– لە بۆزی Bozï، نزیک ئەلقوش، لە میزۆپۆتامیای سەروو.

– چ شتێك هانیدای تا ببیتە مەسیحی؟

من ماوەی حەوت ساڵان نۆکەر و لە هەمان کاتیشدا لای سەرۆکی ئایینی تایەفەکەم کتێبخانەوان[55] بووم ، پاشان زانیم ژیان لەوێ زۆر وەڕسکار و بێمانایە چووم خزمەتی ڕاهیبە کلدانییەکان بکەم کە هاوسێ ئێمە بوون. پاش ئەوەی چاك ناسیمن، بۆم دەرکەوت کە ژیانی ئەوان زۆر لە ژیانی ئێمە سەروو ترە و زۆریش لە یەکەوە

---

[54] ڕاستییەکەی ئێزیدی ئایینە نەك تایەفە (سێکت)، بەڵام ئێمە لە سۆنگەی دەستپاکی وەگێڕانەکە ڕێگەمان بە خۆمان نەدا ئەم گۆڕینەیە بکەین، وەرگێڕ.

[55] کتێبخانەوان : bibliothécaire بە عەرەبییەکەی واتەی امین مکتبة دەگەیەنێ، وەرگێر.

دوورن. بە هەمان شێوە پێم وایە ژیانی مەسیحییەکانی دیکە زۆر بەرزترە لە ژیانی زێدە شەتەکدراوی خوداپەرستانەی ئێمەی ئێزیدی.

– ئەی بۆچی هەر لەوێدا نەبوویتە مەسیحی و تا ئێرە هاتی؟

– لە وڵاتی خۆماندا نەمتوانی ئەوە بکەم، چونکو لەوانەبوو هەر دەمودەست بمکوژن.

– من لە ترسەکەت تێدەگەم، بەڵام ئایا هیچ پاڵنەرێکی دیکە نەبووە پاڵی پێوەنابی تا واز لە ئایینی تایەفەکەی خۆت بهێنی و بە شوێن ئاقیدەی مەسیحدا بکەویت؟

–بەڵێ، هۆیەکی دیکەش هەیە کە کاری تێکردم و منی وا وەرچەرخاند تا لە هەڵەکانی باو و باپیرانم هەڵگەڕێمەوە، ئەویش عیسا–مەسیح[56] خۆی بانگهێشتی کردم کە ئەم ڕێگەیە بگرم.

– ئەوەیان چۆن؟

ئەگەر ئێستە بۆت بگێرمەوە، بڕوام پێناکەیت، چونکو مەسیحیەکان وا فێرکراون هیچ گرینگیەك بە خەونان نەدەن.

– هەرچۆنێك بێت بیگێڕەوە؟

ڕۆژێکیان، ئێوارەی ڕۆژێکی تەواو شەکەت، دوای هەوڵ کۆششێك کە دابووم قوڵ خەوتبووم. لەو خەوەدا خۆم لە ناو باخچەیەکی ڕازاوەی پڕ لە گوڵ و گوڵزار بینییەوە کە درەختەکانی لەبەر بەرەکانیان چەمابوونەوە. هەموو چەشنە گوڵێك و هەموو ڕەنگێك ئەم بەهەشتە پرچێژەیان ڕازاندبۆوە.

" من ویستم لە چێژی جوانی سروشت ورد ببمەوە، لە بەر سێبەری درەختێکی گەورەی تەمەن چەندین سەد ساڵە دانیشتم کە

---

[56] عیسا–مەسیح : Jésus-christ

گەڵایەکانی پڕ بوون لە باڵندەی چکۆڵەی نەغمەخوێن کە یەك بە تەك یەکەوە گۆرانیان دەچڕی.

– لەوکاتانە کە من بە خۆشنوودییەوە بەشداریم لەو پێشبڕکێ دڵخۆشکەرانەیە دەکرد، بینیم پیاوێك پارچە کاغەزێکی rouleau زۆر کراوەی بە دەستەوە بوو و دوو تاڵە تیشکی خۆرەتاویشی بەسەر سەرەوەبوو و پێی گوتم: " بڕوانە ئەم کتێبە ئیدی پێویست بە بوونی ناکات، بە تێپەڕبوونی زەمەن هەمووی هەڵوەشاوەتەوە، منیش ئەم پارچە کاغەزە دەدڕێنم، چونکو کاتی بەسەر چووە و پارچەکانی نابێ بمێنن تەنها بۆ ئەو کەسانە نەبێت کە دەیانەوێ دژ بەوانەی بەکاربهێنن کە وێڕای بێکەڵکی و پەرتەوازەبوونی بە هەموو لایەك کەچی هەر دەیانەوێ پابەندی بن".

دوای ئەو، کوڕێکی گەنج بە جل و بەرگێکی برسکەداری ڕوناك خۆی پێشکەش کرد و پێی گوتم : " ڕێگەی ڕاستی و ژیان لە مندا دەدۆزیتەوە. هەتا ئەوکاتەی تۆ لەناو هەڵەکانی خۆتدا بمێنیتەوە، تۆ هیچ کات ئارامی لە ناو ڕۆحی خۆتدا نابینی، بەڵام هەرکاتێك وازت لێهێنا، تۆ لە ناو خۆتدا خۆشنوودییەکی نەبینراو دەدۆزیتەوە. لەو لای دیکەوە، وات لێدەکەم بەری ئەم درەختە تام بکەیت، پاشان بەری درەختێکی بۆ چنیمەوە کە لە من نزیك بوو، سەوزەییێك کە لای من زۆر بەتام بوو.

دوایی گوتی : " لە ئەمڕۆوە بەدواوە تۆ بەدەر لە بەری ئەم ژیانە، هیچ چێژێکی دیکە نابینی، تۆ سی ساڵەیت و لە یەك ساڵ زێتر ژیانت لەبەردەمدا نەماوە. ئەگەر تۆ هێندە بەدبەختی تا لە ناو

گومڕایی خۆتدا بمێنیتەوە، ئەوا تۆ چ لەم دونیایە و چ لەو دونیای دیکە زیان بە خۆت دەگەیەنی ".

" وەختایەك خۆی كێشایەوە كەسی سێیەم جامانێیكی لە سەرو و سۆلێكی لە پێیوو خۆی پێشكەش كرد، بانگی كردم تا دەرەوەی باخچەكە لەگەڵی بچم بۆ ئەوەی شتێكی سەیرو سەمەرەم نیشانبدات كە سەرنجی ڕێبوارەكان ڕادەكێشێ، بەڵام هەركە چەند پێیەك وەشوێنی كەوتم وەخەبەرهاتمەوە، *" من بەو ئەنجامە گەیشتم كەوا عیسا Jésus خۆی بانگهێشتی كردووم تا بچمە سەر ئایینەكەی كە: ژیان، ڕێگە، ڕاستی و ئاشتی لە هەمووان نیاتر و لە هەمووان ئارامتر هەر لەو ئایینەدایە."*.

– هەموو ئەو شتانەی گێڕاونەتەوە زادەی خەیاڵكردی ورووژاوی ئایینی خۆتە و نابێ هیچ گرینگیەكیان پێبدەی. تاقە شتێك كە بتوانێ ڕاستگۆیی حەزەكانی تۆ بسەلمێنێ، كردەوەكانی خۆتن. ئەگەر ئەو كردەوانە چاكبن و ڕێكبن لەگەڵ ئاقیدەی مەسیحایەتی، ئەوە من ئەوە دەرئەنجام دەكەم كە ئێوە حەزێكی زۆر بەتینتان هەیە بۆ ئەوەی ببنە موریدێكی مەسیح christ خۆ ئەگەر نا هەموو خەونەكانت هیچ ناگەینن، یان بە شێوەییێكی دیكە دیاردی بۆ ئەوە دەكەن كە ئێوە گومڕایێكن بۆ خۆتان.

– باوكە گیان، ئێوە لەسەر هەقن و من هیچ قسەیەكم نییە بیڵێم.

– حەوسەڵەی ئەوەت هەیە هەر ڕۆژ سەعات 5 ی پاشنیوەڕۆ بێیت تا ڕێنوێنییەكانی مەسیحایەتیت فێر بكەم، فێرە نوێژ كردنت دەكەم و وەختایەكیش ئەوهێندە فێربوویت، دەبینم بزانم ئایا ئێوە ئامادەیی

ئەوەتان هەیە ئاوی ژیانبەخش[57] وەربگرن. بەڵام بەر لە هەرچی بەڵگەیەکی دڵنیاکەرەوە و بێگومانم لە ئێوە دەوێت کە ئێوە واز لە ئاقیدەی باو وباپیرانتان دەهێنن بە وەی هەموو راز و سیرۆمۆنییەکانی ئایینەکەی خۆتانم بۆ ئاشکرا بکەیت.
حەبیب بۆ وەڵامدانەوەی ئەم دەستپێشخەرییە زۆر لە تەنگەتاویدا کەوت، چونکو هەمیشە ترسی ئەوەی هەبوو و دەترسا نهێنییەکان ئاشکرا بکات کە موریدەکان دەبێ زۆر بە نهێنی بیپارێزن ئەگەر نا دەکوژرێن. ئەو هەمیشە ئەوەی لە خەیاڵدا بوو کە زوو یا درەنگ دەزانن کە ئەوەیان ئەوە نهێنییەکانی ئاشکرا کردووە و لە تۆڵەی شەرەف ئیهانەکردنی ئاینەکەی دەیگرن. لەمبارەیەوە لە لایەنی خۆمەوە تەواو ئارامم کردەوە و پێم گوت دەتوانێ متمانە بە من بکات کە تا ئەو لە ژیاندا بێ بە هیچ شێوەیێك ناوی نەخەمە سەر کاغەز، بەڵام دوای مردنی ئەگەر ئەو بەر لە من مرد ئەوا دەتوانم هەموو شتێك بڵێم بێئەوەی هیچ لە قسەکانم کەم بکەمەوە.
قوتابییە کاتێشیومێنەکەم catéchumène[58] بەم مەرجانە ڕازی بوو و کەوتە ئەوەی نهێنی سێکتەکەیم بە گوڕ و تینێکی زۆرەوە بۆ ئاشکرا بکات. منیش دەمودەست دەستم کرد بە نووسینەوەی هەموو ئەو شتانەی ئەو دەیگوتن و بەشێکی زۆریم لە گۆواری المشرق ی عەرەبی باوکە قەدیسەکانی بەیروت (ساڵی دووەم: لاپەڕەکانی 32-37، 151-156، 309-314، 395-399، 547-553، 651-55، 731-336.) بڵاوکردەوە.

[57] ئاوی ژیانبەخش: l'eau régénératrice

[58] کاتێشیومێن: catéchumène : خوێندکاری بنەمایەکانی ئایینی مەسیحی، وەرگێڕ.

ئەوە لەو کاتە بوو کە حەبیب هێشتا لە ژیاندا بوو، بەڵام کەسێك نەیزانی کە ئەو ڕاستییەکانی بۆ من ئاشکرا کردووە.

II

کتێبی پیرۆزی ئێزیدییەکان

خالێك کە ڕازگۆ[59] یەکەم لە هەموان زیاتر لەسەری موکڕ بوو کتێبی ئایینی تایەفەکەیان بوو. تەنها دوای حەوت مانگ لە دوای یەکەمین سەردانی توانیم ناوی کتێبەکانیان لێوەچنگبخەم. دواجار پێی گوتم کە ئەوان دوو کتێبیان هەیە: کتێبی جیلوە و کتێبی مەسحەفا ڕەش، بەڵام بە شێوەیێکی ئاوەها شاردراونەتەوە کە مەحاڵە بزانرێ لە کوێ دانراون و هەر تەنها سێ کەسیش بەم نهێنییە شارەزان: سەرۆکی ئایینی، سەرۆکی کاروباری دونیایی و کتێبخانەوان.

کتێبخانەوان ئەرکی ئەوەی پێسپێردراوە کە هەر شەش مانگ جارێك ئەو کتێبانەی کە هەرگیز خۆریان بەرناکەوێ بخاتە دەرەوە. کتێبخانەکە لەسەر چیای شەنگاڵ یاوەکو چیای ئێزیدیەکانە. کتێبەکانی کتێبخانەکە زۆر کۆنن و بە زۆر زمانی جیا جیا نووسراون: کلدانی، ئاسووری، عەرەبی، فارسی، لاتینی و یۆنانی. (حەبیب نەیتوانی هەموو شتەکانم پێ بڵێ چونکو نەخوێندەوار بوو). بە قسەی حەبیب ئەو کتێبانە هی کلێسەیەکی کۆنی شەنگاڵن کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ یەکەم دەورانی مەسیحیایەتی. هەرچی

---

[59] ڕازگۆ: révelateur کاشف السر

تایبەت بە دوو دەستنووسی کتێبی ئاییبنی تایەفەکەیە ئەوا لەناو سندوقێکی دارگوێز دا هەڵگیراون کە بە پارچە وردە پارەی کانزایی داپۆشراوە و بە سێ کلیل دادەخرێ و هەر کلیلێکیشیان لای یەکێك لەو سێ کەسانەیە کە پێشتر باسمانکرد. سندوقەکە بۆ خۆی لەناو ئەشکەوتێکدا شاردراوەتەوە، بەدەستە راستی ئەو کەسەی دەچێتە ژوورەوە بە دوو یا سێ مەتر لە دەرگەی چوونە ژوورەوە لە ناو حەشارگەیێك لە ژێر زەویدایە ، بەشێوەیێك کە تەنها ئەو سندوقەی تێدا شاردراوەتەوە. بەردێکی تەواو موکم حەشارگەکەی داخستووە. بە تەك ئەم سەرپۆشە بەردینە کە بە کارامەیی شوێنەکە دەشارێتەوە کە گەنجینە ئاینەییەکەی تێدایە، کۆمەڵێك بەرد، یەك لە دوای یەك بە دەورەی ئەشکەوتەکە پیرۆزەکە بۆ چەواشەکردنی حەزی ئەو چاوگێڕانەی کە دەیانەوێ بەشوێن گەنجینەکەدا بگەڕێن دانراون.
نزیکەی هەموو ئێزیدییەکان دەزانن کەوا دوو کتێبی پیرۆزیان هەیە، بەڵام قەدەغەیە ناوەکانی ئاشکرا بکەن ئەگەر نا دەکوژرێن، هیچ کەس رێگەی پێنەدراوە هەولبدات ئەم دوو کتێبۆلکە[60] پیرۆزە بخوێنێتەوە. هەروەك چۆن رێگە بە هیچ کام لەو سێ کەسە خاوەن ئیمتیازەش نەدراوە کە لە سێ سەعات زیاتر یەکێك لەم کتێبە سروشیانە révélés لای خۆیان بهێڵنەوە، ئەوەش دەبێ تەنها بە ئامادەبوونی دوو کەسەکەی دیکە بێت.

ئەوەی رێگەی پێدراوە تەنها خوێندنەوەی وەرگێڕاوی عەرەبی کتێبەکانە و هێشتا ئەوەش تەنها یەك کەس هەیە کە بتوانێ بیخوێنێتەوە، ئەویش کوڕە گەورەی سەرۆکی ئاییتیانە. زۆربەی

---

[60] کتێبۆلکە :opuscule واتە کتێبۆلکەی ئەدەبی یا زانستی، وەرگێڕ.

ئەوانەی کە گوێ بیستی ئەم خوێندنەوانە دەبن لێی تێناگەن، چونکو زمانەکەیان دیالێکتێکی کوردی تایبەت بە خۆیانە و تێکەڵاوە لەگەڵ زمانی عەرەبی.

III

وەسپی ئەو سندوقە پیرۆزەی کە دوو کتێبە پیرۆزەکەی تێدا هەڵگیراوە

ئەمەیان وەسپی ئەو سندوقەیە کە گەنجینە پیرۆزەکەی تێدا هەڵگیراوە. پێوانەکە بە پێی داوێك گیراوە کە من بە کاتێشیومێنەکەم دابوو، لە ئەنجامدا ئەمە پێوانەیەکی نزیکەییە و پێوانەییێکی ورد نییە. سندوقەکە درێژاییەکەی 33 سم، پانیەکەی 22 سم و قولآیەکەی یان ئەستوورییەکەی 7 سم. سندوقەکە وەك لە پێشدا گوتمان لە داری گوێزە و بە قەیفە velours[61] یەکی چڵکنی سپی داپۆشراوە. لەسەر سەرپۆشەکە پارچە پارچەی پارە و لە ناوەڕاستەکەشی وێنەی کەلەشێرێکی بەسەرەوەیە کە لە تاوس دەچێ. لە لای ڕاستی ئەو لایەی کە سندوقەکەی لێدەبێتەوە وێنەی خۆرێکی (ڕۆژ) تێدایە، لە لای چەپیشی وێنەی مانگێکی تێدایە. لە سەرووی تاوسەکە، ئەستێرەییێك لەگەڵ تیشکی خۆرەتاو کە وێنەی ئەستێرەی بەیانە. لە خوارەوەش وێنەیەکی زەوییە. لە قوژبنەکانی سەروو و ڕاستدا دوو هێلی هاوپێچ کێشراون کە نیشانەی ئاون و لەوانەیە دیاردی بن بۆ دەجلە و فورات. لە بەرامبەردا و لە قوژبنی

---

[61] قەیفە velours : جوزە قوماشێکە بە عەرەبی مخمل یا قطیفة– ی پێدەڵێن، وەرگێر.

چەپدا سێ تروسکە دەبینرێن کە ڕەمزن بۆ ئاگر. لە قوژبنی خوارەوە پارچەیەکی خڕ هەیە کە لەوانەیە دەربڕی هەوا بێت، بریتییە لە وێناکردنی ڕەمزی ڕەگەزی ئاو. لەولای تریشیەوە بە لای چەپییەوە، مشتێك دەنکە لمی بیابان لە وردە پارە دەبینرێن. کە وێنای زەوی دەبەخشن. ئەم دەنکە لمانە بەشێوەییەکی وا دانراون کە وێنەی تابلۆییەکی ئاڕێك دروست دەکەن.

IV

وەسفی کتێبی جیلوە

کتێبی جیلوە یا وەکو کتێبی سروش Livre de révélation لەسەر دوو پارچە کاغەزی پێستی parchemin زۆر ناسك لە پێستی ئاسك نووسراوەتەوە. هەریەکە لەو پارچە جیاجیانە یەك لە دوای یەك پێوانەکەیان نزیکەی 11×27 سم و پێوانەی ئەو بەشەش کە نووسینی لەسەر کراوە تەنها 11×17 سم و هەر لاپەڕەیەکیشی لە 16 دێری تەواو ئاسایی پێکهاتووە. نووسینەکەی زۆر جوان دەخوێندرێتەوە کە بە پیتی تایبەتی نووسراون کە هەندێکیان لە عەرەبی و هەندێکی تر لە عیبری و هەندێك لە کلدانی و دواجار زۆربەیان لە ماندایی mandaïte دەچن. هەر لاپەڕدیەکی لە دوو بەش پێکهاتووە کە یەکێکیان نووسراوە و ئەوەی دیکەی سپییە. بەشە سپییەکە بە شێوەیێك بڕاوە کە دەربڕی هەمان ئەو وێنانە بێ کە لەسەر خودی سندوقەکەدا دەبینرێن، بەمشێوەیە:

یەکەم وێنە، مانگێکی یەکشەوە یا هەر مانگێك دەنوێنێ،

دووەم وێنە، ئەستێرەییێك کە بێگومان ئەستێرەی بەیانە،

سێیەم وێنە، باڵندەیێك كە لەوانەیە تاوس بێت،
چوارەم وێنە، زەوییێكی پان وەكو تابلۆییێكی ناڕێك،
پێنجەم وێنە، خۆر،
شەشەم وێنە، دوو زەریا كە لەوانەیە دەجلە و فورات بن،
حەوتەم وێنە، سەری مرۆڤێیك لە گەڵ دوو گوێ یا دوو شاخ (شەیتان ؟)،
هەشتەم وێنە، گوڵە شلێرەییێك lis بە سێ گەڵاوە یاوەكو زێتر سێ بروسكەی ئاگر كە لە خوارەوە یەكیان گرتووە.
لە خوارەوەی هەر لاپەرەیەكیشدا ئەو وشەیە نووسراوەتەوە كە لە لاپەڕەی دواتر دەستپێدەكات. لاپەرەكان هیچیان ژمارەیان لەسەر نەنووسراوە تا ریزبەندی لاپەڕەكان دیاری بكات.

V

وشەیەك دەربارەی مانای ئەم هێمایانە

ئەو هێمایانەی كە لەسەر سندوقە پیرۆزەكە دەبینرێن و بەسەر هەریەكە لە لاپەرەكانی كتێبی جیلوەش دووبارە كراونەتەوە و پێوەی نووسراون چی دەگەیەنن؟
- دەتوانین كۆمەڵێك بیرورا لەمبارەیەوە دەربڕین، بەڵام ئەوەی لای من لە هەمووان زیاتر ڕێی تێدەچێ ئەوەیە كە ئێزیدییەكان چوار رەگەز بە پیرۆز دادەنێن: خۆر، مانگ، ئەستێرەی بەیان و ڕۆحی خراپە لە ناو دوو وێنەی كەلەشێر یان تاوسدا یاوەكو زێتر لە ناو كەلەشێر-تاوسدا، ئەو فریشتەیەی كە بەشێوەییێكی كاتی لە پایەی خۆی هێنرایە خوارەوە بۆ ئەوەی كۆتایی دونیا بگرێتەدەست. لە

خوێندنەوەی هەردوو کتێبە پیرۆزەکانیان دەبینین ئەم پەرستنە هەرچەندە کەم ئاشکرایە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەوندە لە ڕاستییەوە کەمتر نییە و کۆمەڵێك لە کەسایەتییە پانتیۆنەکانیان[62] هەڵگری ناوگەلێکن کە بوونەتە مایەی پیرۆزییەك بۆ پەرستنی ئەستێرەکان. ئایا ئەوانە کەسایەتی مێژوویی و ئەفسانەیین؟ – من هیچی لێ نازانم– ئایا ئەگەر کەسایەتی مێژوویین هەڵگری ناوی ڕاستەقینەی دەورانی زیندەگی خۆیانن یاوەکو کەم یا زۆر دوای مردنیان ئەم ناوانەیان پێبەخشراوە؟ من هێشتا ئەوەشیان نازانم. کەوایە ئەمانە پرسیارگەلێکن کە دەبێ دواتر کەسانی دیکە دەرفەتی ئەویان ببێ لێکۆڵینەوە لەسەر ئەم ئایینە نامۆیە بکەن و ڕوناکیان بخەنە سەر. بە هەرحاڵ ئەوەی هیچ گومانی تێدا نییە ئەوەیە کە ئێزیدییەکان هێشتا لە ڕۆژی ئێستەشماندا جەستە ئاسمانییەکان[63] و چوار ڕەگەزە کۆنەکە دەپەرستن، ئەوەی کە تەواو هاوجوتە لەگەڵ ئەو نیشانانەی کە لە پێشدا باسکران. لە بارەی دەستنووسی یەکەم و هێمایەکانی ئەوەندە بەسە و با ئێستە بچینە سەر وەسپکردنی دووەم دەستنووس کە پێی دەڵێن مەسحەفا ڕەش.

VI

وەسپی دەستنووسەکە

[62] پانتیۆن panthéon واتە کەسایەتییە ناودار و مێژووییەکانی نەتەوەیێك، وەرگێڕ.

[63] جەستە ئاسمانییەکان : Les corps célestes

مەسحەفا ڕەش یا کتێبی ڕەش Livre Noir پارچە کاغەزێکی پێستە لە هەمان ئەو چۆنایەتیەی کە لە پێشدا باسکراوە، 2.80 سم درێژی، لەسەر 21 سم پانی. پانی بەشی نووسینەکە 11 سم. هەمووی بەسەریەکەوە 152 سم درێژە، بەڵام پیتەکانی کەمێك گەورەترن.

تێکرای ئەم وردەکاریانە لە لایەن حەبیب خۆیی پێم گەیشتوون، بەڵام من تا ساڵی 1906 نەمتوانی بیرۆکەیەکی تەواوم لەبارەیەوە هەبێت، وەك لە دواتر باسی دەکەم تا ئەو کاتەی توانیم کتێبخانەوانێکی دیکە ببینم کە وەرامی هەموو ئارەزووەکانی منی دایەوە.

VII

کام لەم دوو دەستنووسانە کۆنترن؟

لەم دوو نووسراوەدا کە نە ناوی نووسیار و نە ساڵی نووسینی بەسەرەوەیە کە کەی نووسراون. کەوابوو، چۆن بتوانین حوکم بەسەر کۆنێتی هەریەکەیان بدەین؟ لەوانەیە لە ڕێگەی زمان و ژمارەی ئەو وشانەی کە کەوتوونەتە ناو دیالێکتی پیرۆزی ئێزیدییەوە بتوانین بەم ئەنجامە بگەین. بەڵام ئەگەر ئەم نیشانە وەکو پێوانەیێك وەربگرین ئەوا بە هیچ ئەنجامێکی وا دڵخۆشکەر ناگەین، چونکو وا دیارە کە زمانی هەردوو نووسراوەکە بە هیچ شێوەیێك یەك نەبن. ڕاستیەکەی لە هەردووکیاندا وشەی نامۆ هەن. کەوایە دەبێ دەست لەم نیشانەیە هەڵبگرین و بەدوای نیشانەییکی دیکەدا بگەڕێین، وەکوو بیرۆکە idées بە نموونە.

کەوابوو، لە کتێبی جیلوەدا وادەردەکەوێ کە بیرۆکەکان زۆر ڕەسەنتر و ئاقیدەکە زۆر ڕەسەن تر بێت. ڕاستییەکەی لەم نووسراوەدا (مەبەست لە کتێبی جیلوەیە، وەرگێڕ) بیرۆکەی وای تێدایە کە لە ناو مەسحەفا رەشدا نییە. هەرچی لە مەسحەفا ڕەشە، بیرەکان بە پێچەوانەوە زۆر ڕەشۆکین. کەوایە وادەرناکەوێ کە ئەو هێندەی من ترکم پێکردبێ یەکەم نووسیاری ئێزدییەکان تێگەیشتنێکی ئەو هێندە گشتیی و ئەوهێندە ئاسایی هەبووبێت.

من بۆ ئەوە دەچم باوەڕ بەوە بکەم کە کتێبی جیلوە کۆنترە، هەڵبەت بە بێ ئەوەی بتوانم پرسەکە یەکلا بکەمەوە. ئەمە بیر و ڕایەکی سادەی خۆمە و وەك هەوڵدانێك بۆ تاقیکردنەوە دەیخەمە روو. خەڵکانێکی دیکەی لەمن دەست رۆیشتووتر، دەتوانن ئەم تێزە لە من چاکتر زۆر ئیقناع پێکەرانەتر بسەلمێنن. دەبێ ئەوەش زێدە بکەم کەوا کتێبی جیلوە هێشتا کەمتر ناسراوە لە لای ئێزدییەکان وەك لە کتێبی مەسحەفا ڕەش، ئەوەی کە ئەم بۆچوونە زیاتر دەسەپێنێ ئەوەیە کە ئەم کتێبە لە لای ڕێبەرەکانی ئەم سێکتە پیرۆزتر و پەرستراوترە، بەجۆرێك ئەوەندە بەتەنگیەوەن کە لەبەر چاوی خەڵکی بشارنەوە.

VIII

حەبیب: ئەو ئێزیدیەی بە ناوی عبدالمسیح بوو بە مەسیحی

با بگەڕێنەوە لای حەبیب، ئەو کوڕە گەنجەی کە بە ئاسانی هەموو پرەنسیپەکانی ئایینی مەسیحی وەرگرت لەگەڵ نوێژە هەرە

پێویستەکان و لە 24 ی دیسامبەری 1898 لە ڕۆژی پێش جەژنی نوێل حەبیب باتێمی وەرگرت.

R.P. Augustin Syeger دۆمینیکی خەڵکی بەغدا وەك من، لەسەر ڕێگەپێدانی Mge. Aayner دۆمینیکی ئەلزاسی کە ئەو کات ئەرشەڤێکی لاتینی بەغدا و نوماینەدەی پاپا[64] بوو لە میزۆپۆتامیا باتێمی کرد. لە ناوی حەبیب (خۆشەویست) ناوی عبدالمسیح (Christude) مان بۆ ئیزافە کرد بۆ ئەوەی تا هەتا هەتایە ببێتە خزمەتکاری مەسیح، دوای ئەوەی ماوەیێکی زۆر کۆیلەی شەیتان بوو. حەبیب دوای باتێمکردنەکەی لە شەوی نوێل لە لایەن کۆمیونیۆنی پیرۆزەوە sainte communion دووپاتکردنەوەی بۆ هات و بەردەوام بوو لە رازە پیرۆزەکان sacrement و ژیانێکی تەواو مەسیحیانە دەژیا. لە بەغدا وەك دەرگەوانی کۆشکی نوماینەدە Mgr. Alteyer دامەزرا.

عبدالمسیح بوو بە مەسیحی و عابیدێکی تەواو، ڕۆژێکیان پێی گوتم: " باوکەکەم ئێوە دەرگەی کنێسەی کاتۆلیك یان ڕاستتر دەرگەی ئاسمانتان بۆ والاکردمەوە، حەزدەکەم بەردەوام کوڕی وەفاداری ئێوە بم، بەوەی ئەو زانیاریانە تەواو بکەم کە پێمدابووی".

IX

مەرگی عبدالمسیح

[64] نوماینەدەی پاپا : délégué apostolique

عبدالمسیح وێرای پێکهاتەیێکی بەهێز، کەچی دوای بە مسیحی بوونەکەی زۆر نەژیا. هەمیشە ئەو بیرەی لە مێشکدا بوو کە دەبێ یەک ساڵ دوای باتێمەکەی بمرێ، ئەو تێبینییەی کە لەوەتای وەک دەڵێن ئەو خەونەی کە بانگهێشتی لێکرابوو تا ببێتە موریدی مەسیحی فریادرەس Christ-Rédepler کە لەساوە تێگەیشتبوو کە هەر تەنها نزیکەی ساڵێک زیاتر لە دوای مەسیحیبوونەکەی زیاتر ناژی، ئەوەی کە دەبێ هەرچی زووترە بیکات ئەگەرنا بەر نەفرەتێکی هەمیشەیی دەکەوێ. ڕاستیەکەی، عبدالمسیح ڕۆژی 9 ی ئۆکتۆبەری 1899 نزیکەی نۆ مانگ و نیو دوای بە مەسیحیبوونەکەی بەهۆی خوێن لەبەر ڕۆیشتنێکی بەهێز کە دەرەتانی لێبڕیبوو، مرد.

X

وەرگێڕاوی عەرەبیی کتێبە پیرۆزەکانی ئێزیدییەکان

مانگێک بەر لە مردنی ڕۆژێکیان عبدالمسیح پێی گوتم کە هەردوو کتێبە پیرۆزەکەی ئێزیدیەکان ماوەیێکی زۆرە کراونەتە عەرەبی و بۆیەش وەرگێردراون بۆ ئەوەی ئەو دوو کتێبە پیرۆزەی کە لە دەورانی ئادەمەوە لە لایەن خودا خۆی نووسراون و هاتوونەتە خوارەوە، نەکەونە بەرچاو و دەستان. وەرگێڕانەکە بە نزیکەیی وەکوو خۆیەتی. ئەوکاتانە کراوە بە عەرەبی کە زمانی ئەم تایەفەیە ناسراو بووە. لە لایەن ئێزیدییێک کە زمانی عەرەبی لە یەکێک لە قوتابخانە مەسیحییەکانی موسل خوێندووە و لەبەر ئۆرێژینالە ئەسلیەکە گیراوەتەوە کە لەلایەن سەرۆکی ئایینان پارێزراوە و برێک

جاریش لەناو سندوقە پیرۆزەکە لەگەڵ کتێبە خوداییەکانی دیکە پارێزراوە".

" هەتاوەکو کتێبە وەرگێڕاوەکانیش نابێ بدرێنە دەست کەسانی غەیرە دین profanes، من لێتان دەپارێمەوە، باوکەکەم، (عبدالمسیح درێژەی پێدەدات) کە بە هیچ شێوەیێك تا من لە ژیاندا بم چاپیان نەکەن".

XI

چارەنووسی کتێبە پیرۆزەکانی ئێزیدییەکان دوای بڵاوکردنەوەیان

دەمەوێ ئەوەشتان پێ بڵێم، (تازە کارە ئایینیەکەم دەڵێ) کە من زۆر جاران لە سەرۆکی ئایینی باڵای خۆمانم بیستووە کە دووبارەی کردۆتەوە کە دەبێ بە شێوەیەکی قەتعی و بە گەورەترین سوێند نکوڵی لە هەبوونی کتێبی پیرۆز بکەین لە ناو ئایینی ئێمەدا. هەتاوەکو دەبێ بە شێوەییێکی زۆر نهێنی ناوەکانیشیان بپارێزین.

" چەندین ئێزیدی بە سەختترین شێوە ئەشکەنجە دراون و مەرگی پڕ جەفایان چەشتووە هەر لەبەر ئەوەی ناوی کتێبە ئایینیەکانیان ئاشکرا کردووە، مێژووی نووسراوی بێگانەکانیش دەبێتە بەڵگە".

هەمان سەرۆکی باڵا لە زۆر بۆنەدا ئەوەی دووپاتە دەکردەوە کە ئەگەر کتێبەکان دزران ئەوا دەبێ دەستەوجێ ئەو شوێنەی کە سندوقەکەی تێدا هەڵگیراوە تێك و پێکبدەن، ئەگەر سندوقەکە دوای ونبوونی ئەو پارچە کاغەزانەی کە تێدابووە مایەوە، ئەوا دەبێ دەستەوجێ هەرکە پێی زانرا ئاور لە قاسە چکۆڵانەکە بەربدەین و ئەو شوێنە پیرۆزەی کە سندوقەکەی تێدا شاردراوەتەوە تێك و پێك

بدەن، خۆ ئەگەر دواجار لاپەرە خودایییەکان لەبەریان گیرایەوە یاخوود بەمشێوەیە یان بە شێوەیێکی دیکە کەوتنە بەردەستی خەڵك و چاپکرانەوە، ئەوا دەبێ دەستەوجێ دوای ئاگاداربوون هەمووی تور هەڵدەینە ناو ئاورێکی پیرۆزەوە".

منیش لێم پرسی جا ئەم هەموو خۆپارێزییە لە پای چی: کەوا ئاشکرایە بێهوودە و بێسوودە.

وەرامی دامەوە: " چونکو لە ناو کتێبە خوایییەکانی ئێزیدیەکان ئەوە هاتووە کە هەموو ئایینەکان هەڵەن و ئەوانەش وەك ئەوەی ناویان دەنێن پێغەمبەرەکان جگە لە کەسانی گومڕا کەم و زۆر فێلباز زێتر هیچی دیکە نین و بۆیە ئەگەر موسلمانەکان یا وەکو مەسیحییەکان ئەم بۆچوونانە بزانن، ئەوا جارێ لە خوێن هەڵکێشانیان و فەرمانی رەشەکوژیێکی گشتیان بۆ دەردەکەن".

بەمپێیە لە سایەی درۆیەکانیان کە وەکوو رێگەپێدراوی دادەنێن، دەرفەتی ئەوەی بە پیاوە ئایینی و پیرۆزەکانیان داوە کە بتوانن تا رۆژی ئەمرۆ رازی پەرستنەکان و سەربەخۆیی نیشتمانیان بپارێزن. پیاوە ئایینییەکانیان هەموو نووسراوەکان دەفەوتێنن تەنها بۆ ئەوەی ئەوقسانە بە درۆخەنەوە بکەن کەلەبارەیانەوە دەگوترێ. ڕاستیەکەی ئەوان دەتوانن پێش ڕودانی نەگبەتییەکە دەنگۆی وا بڵاوبکەنەوە، بۆ ئەوەی هێشتا زۆر کارامانەتر ئەو سندوقە پیرۆزە بشارنەوە کە لە ژیانی خۆیان زیاتر خۆشیاندەوێ، چونکو ئەمە تاقی پیرۆزی[65] ئەوانە. وەختایەکیش داوایان لێدەکرێ داخۆ کتێبی

---

[65] تاقی پیرۆز: arche d'alliance ئەو سندوقەیە کە جولەکەکان کتێبی لەوحەی دە ئامۆژگاریەکانی خۆیان تێدا هەڵدەگرت، وەرگێر.

پیرۆز یا نووسراوی سروشیان هەیە، بە گەورەترین سوێند نکوڵی لێدەکەن، خۆ ئەگەر پێشدا بگیرێ و هیچ بوارێکیان لەبەردەمدا نەمێنێتەوە ئەوا چەند دەستنووسێکی گۆرانی کوردی یا گۆرانی عەرەبی یا وەکی دیکە شتێکی لەو چەشنە دەخەنە بەردەس کەسە چاوبگێرەکە بۆ ئەوەی لە کورتیدا وەڵامی ئەو پرسیارانە ببڕنەوە کە زۆر جاڕسیان دەکات.

بە هەمان شێوەماندیەکانیش کە بە ناوی بازاڕی سوبا Subbâ ناسراون لە بەرامبەر ئەو بێگانانەی کە دەیانەوێ سێکتەکەیان بناسن هەمان ڕەفتار دەکەن.

بەمجۆرە هەرگیز نەتوانراوە بزانرێ ئێزیدیەکان کێن؟ باوەڕیان چییە، چی پەسن دەکەن لە عەقیدەکەیان و چلۆن بیر لە سوژەی ئایینەکانی دیکەی جیهان و نووسەرەکانیان دەکەنەوە.

عبدالمسیح ڕێگەی دام دوو کتێبۆلکە پیرۆزەکەیان ترەنسکسپیزە بکەم کە من بە نهێنی کۆپیەکم لێیان گلدایەوە، بەبێ ئەوەی ڕێگەی دابم بەشێوەیەك لە شێوەکان بڵاوی بکەمەوە یا وەکو هەتا گوتنی ئەوش کە بلێم من ئەم کتێبانەم هەیە.

XII

دەستنووسێکی دووەمی عەرەبیی نووسراوەکانی ئێزیدییەکان

لە مانگی ئایاری 1904 دەرفەتی ئەوم بۆ هەڵکەوت سەرێکی موسڵ بدەم. بەوپێیەی ناسیاویم لەگەڵ بەڕێز عەزیز قەس یوسف، وەرگێڕی کونسلخانەی فرانسا هەبوو، داوام لێکرد ئەگەر بتوانێ برێك زانیاریم لەبارەی ئێزیدیەکان بداتێ. پێی گوتم: " هیچ

زانیارییەك جێگەی ئەوە ناگرێتەوە لەوەی كە عەقیدەكەیان لە ناو كتێبە تایبەتیەكانیاندا بخوێنیتەوە. من كۆپیەكی كتێبە وەرگێڕاوەكانیانم لا هەیە ". پێم وابوو شۆخیم لەگەڵدا دەكات،بەلاّم وەختایەك لە چەكمەزەكەی ئەو دەفتەرەی دەرهێنا كە لە ناو چەكمەزەكەی بوو زۆر سەرسام بووم.

من دەستنووسەكەی یەكەمی خۆم لەگەڵدا نەبوو (بڕوانە بەشی دەیەم) تا لەگەڵ ئەوەی وەرگێڕەكە بەیەكەوەیان بگرم. هەر دەمودەست مشوری ئەوەم خوارد كۆپییەكی وشە بە وشەم لەبەری گرتەوە تا وەكو بە وردی لەگەڵ ئەوەی خۆم بەراوردی بكەم.

ئەو دەستنووسەی كە من ناوی دەنێم دەستنووسی موسل [66] زۆر پڕ هەڵەتر بوو. لە تێرمەكانی دا چەند شت گەلێكی نوێیان تێدابوو، بەڵكو هەر زۆر تازەش بوون، ئەو دەستنووسەی كە من ناوی دەنێم دەستنووسی شەنگاڵ زۆر تەواو ترە.

XIII

وەچنگخستنی دەستنووسە ئۆریژیناڵەكان

---

[66] بە گوێرەی زانیاریەكانی گیست ئەم دەستنووسەی عەزیز قەس یوسف بە دەستی كەوتووە كاتی خۆی لە ناو كاغەزە كۆنەكانی سەرۆكێكی ئێزیدیەكان بووە و لە كاتی لەشكركێشییكی سوپای عوسمانی دەستیان بەسەردا گرتووە و دواتر عەزیز قەس یوسف توانیویە كۆپیێك لەبەر ئەم دەستنووسە بگرێتەوە، بڕوانە: Guest, John S., Guest, *The Yezidis: A Study in Survival*, Ed. KPI, London & New York, 1987, p.153.

له دوادواییەکەی مانگی حوزەیرانی 1904 من موسڵم بەجێهێشت بۆ ئەوەی لە ڕێگەی بیابان بە شەنگال، دێرزور، حەلەب و بەیروتەوە بچمە ڕۆما.

کاتێک گەیشتمە شەنگاڵ چووم شێخی ئێزیدییەکان ببینم، شەیتانێکی گەورە بوو بۆ خۆی، دوو چاوی گەورە و ڕەش و پرچێکی درێژ. ڕۆبێکی سپی گەورەی پۆشیبوو کە کەلێنێکی گەورەی بە ناوچەی سنگییەوە بوو کە لەوێوە سینە پڕ موودکەی لێوە دیاربوو. بە عەرەبییێکی چاک دەئاخاوت و زۆر بە گەرمی پێشوازی لێکردم و بە لێشاو پرسیاری لێدەکردم کە من بە شێوەیەکی نەزاکەت، کورتبڕ، نا ڕۆشن و بێلایەنانە هەموویم وەڵام دایەوە. بۆ ئەوەی بەردەوام نەبێ من بداتە بەر ڕێژنەی پرسیاران کە من ئامانجێکم تێدا نەدەبینی، منیش لە لایەنی خۆمەوە دەستمکرد بە پرسیارلێکردن بۆ ئەوەی بگەینە ئەنجامێکی پۆزەتیڤ. لە کاتی گەڕانەوەم بۆ ژێر ڕەشماڵەکەم هەموویم یادداشتکردن و تکام لە کتێبخانەوانەکە کرد دەوروبەری ئێوارە بێت بمبینێ و وادەم پێدا کە بەخشیشی بدەمێ. ئێوارە کتێبخانەوانەکە بەر لە وادەی خۆی هات بمبینێ، چونکە وشەی بەخشیش قاچەکان چوست دەکات و دەرمانی بەناوبانگە وەك پادشای هەموو وڵاتان بۆ بەتەنگەوەهاتنی سستی خەڵك و لە هەمان کاتیشدا بۆ دنەدانی چالاکیەکی گەورە .

وەختاییەك هات و لە تەنیشتمەوە دانیشت و زانیم کە هەردووکمان بە تەنهاین، هەموو ئەو شتانەی دەربارەی ئێزیدییەکان دەمزانی پێم گوت، کتێبەکانیان، کتێبخانەکەیان هتد... عبدالمسیح مردبوو ئیدی هیچ نەدەترسام نە بۆ ئەم و نە بۆ خۆم. وادەی 20

فرەنکم پێدا بۆ هەر لاپەرەیێکی کتێبی جیلوە و 300 فرەنکیش بۆ ترەنسکرپسیۆنی مەسحەفا رەش کە هەمووی بەسەر یەکەوە 460 فرەنکی دەکرد لەگەڵ 40 فرەنك وەك بەخشیش کە هەمووی بەسەریەکەوە بری 500 فرەنکێکی چاکی دەکرد. ئەو کە هەرگیز گوێ بیستی پارەیێکی ئاوەها نەبوو ڕازی بوو. کاغەزی تەنك (شەفاف)م پێدا تا وەکو خۆی بە دەستپاکی و دەقاودەق وەکو خۆی servilement ئەو لاپەرانەی مەبەستن بیانوسێتەوە بە بێ ئەوەی هیچ شتێك لە یاد بکات و نە هیچێکیشی بۆ زیاد بکات و نە هیچێکیشی لێ کەم بکاتەوە. ئەم کتێبخانەوانە ناوی حەمۆ Hammu بوو ئەویش دوو ساڵێك بەر لە ئێستە مرد و عەرەبییێکی چاکی دەزانی و لەلای مەلایەکی نزیك بە شەنگاڵ فێری خوێندنەوە و نووسین بوو بوو و لە ئەنجامدا لە نووسیندا کارامە بوو.

لەبارەی مەسحەفا ڕەش وەك چۆن بریتیبوو لە پارچە کاغەز، ئەویش بە هەمان شێوە دەستپاکانە کۆپی کردبوو و لەسەر شێوەی یەکەم؛ واتە هەر لاپەرەییەکی بۆ کۆپی دەکردم، لە خوارەوەی هەر لاپەرەیەکەدا ئەو وشەیەی دەنووسییەوە کە دەبوو سەرەتای لاپەری دواتر بەو وشەیە دەسپێبکات. ئەمکارە ماوەی دوو ساڵی کێشا، چونکو کتێبخانەوانەکە لە ساڵێکدا هەر تەنها چەند رۆژێك دەیتوانی دەستنووسەکە ببینێ و ئەو ڕۆژانەش زۆر دەگمەن بوون. بە پێی توانای تەواوکردنی، لاپەڕەکانی یەك لە دوای یەك بۆ دەهێنام و منیش بە هەمان شێوە پارەکانم دەدایێ. بەمشێوەیە دەتوانم بلێم ئەم کتێبەی ئێستە لەبەردەستدایە یەکێك لە گەنجینە گەورەکانی ئەدەبیاتی سەدەی ئێمەیە و نهێنترین رازی جیهانە و شایستەی

ئەوەیە کت ومت وەك خۆی بێت و ئێستەکە دەتوانین بزانین ئایینی ئێزیدی چییە کە تا وەکو ڕۆژی ئەمرۆمان لە قوژبنێکی هەرە تاریکی جیهانی ئایینی شاردرابۆوە.

XIV

چۆن نووسنیە ئێزیدییەکانم لێکدایەوە

وەختایەك ئەم دوو دەستنووسەم بەردەست کەوت، بە هیچ شێوەیەك نەمتوانی نووسینەکەی بخوێنمەوە. پیتەکان بۆ من تەواو نەناسراو بوون، هەموو ئەلفبێ بەردەست و خەیالیەکانم وەبندەستخست بەڵام ئەنجامێکی وای نەبوو. لە وتووێژەکانم لەگەڵ بەرێز لویی ماسینۆن، ئەو گەنجە ڕۆژهەڵاتناسە فرانسەوییە بە منی گوت: " مادام ئێوە وەرگێڕاوە عەرەبییەکەتان هەیە ئیدی ئێوە تەنها ئەوەتان لەسەرە بەدوای ناوە عەلەمەکاندا بگەڕێن بۆ ئەوەی کلیلەکانتان دەستبکەوێ". بێگومان دوای ئەوەی وەرگێڕاوە عەرەبییەکەم بەدەست گەیشت لەگەڵ ئەم کارەدا خوێندنەوەکەی تەنها یاریەکی منداڵانە بوو [67].

[67] بەڕاستی لەمبارەیەوە من بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ کەرمەلی-دا نیم، کێ دەڵێ وەرگێڕاوە عەرەبییەکە بە ئەمانەتەوە کراوە و کێ دەتوانی گەرەنتی ئەوە بدات کە تێکستە بە عەرەبیکراوەکە زیاد و کەمی بۆ نەکراوە؟ دەبوو کەرمەلی بیگوتبایە ئێمە لە ناچارییەوە پەنامان بۆ وەرگێڕاوە عەرەبییەکە بردووە دەنا تێکستە بە عەرەبی کراوەکە هەرگیز جێگەی تێکستە کوردییەکە ناگرێتەوە، وەرگێڕ.

XV
دیالێکتی پیرۆزی کۆنی ئێزیدییەکان

من هەستام هەموو دەقەکانم لێکدایەوە و لەسەر دەفتەرێکی یاداشتنووسی بە پیتی عەرەبی ڕوونووسم کردن. کەوتمە بەرامبەر بە زمانێك کە لێی تێنەدەگەیشتم، نە فارسی، نە عەرەبی و نە تورکی بوو، تێکەڵاوێك بوو لەم سێ زمانە و تێرمی دیکە کە لە ناو هیچ فەرهەنگێك لەو فەرهەنگانەی لەبەر دەستم دابوون نەبوون. دواجار زانیم کە ئەمە دیالێکتێکە لە زمانی کوردیی کۆن دەچێ کە ئەمڕۆ قسەی پێناکرێ و وشەکانی لە ناو زۆر لە دیالێکتەکانی کوردستاندا بڵاوبوونەتەوە.

ئێمە لە بەغدا 5000 کوردمان لە خێڵ و تیرەی جیاجیا هەیە، لە سایەی ئەوان و بەهۆی زۆری پرسیارکردنەکانم گەیشتمە ئەوەی لە واتەی گشتی هەردوو دەستنووسەکە تێبگەم کە بێگومان وەك هەمیشە هاوجووت نییە لەگەڵ ڕێنووسەکەی. هەڵبەت دەبێ ئەوەش بڵێم کە بە ئاسانی هەر وەك لە وەرگێڕانە عەرەبییەکە پاشماوەی بیرەکانم بۆ نەدەدۆزرایەوە. دەبێ دانیش بەوەدا بنێم کە من وەرگێڕانە ئازادەکانم لە ڕووی وەرگێڕاوە عەرەبییەکە وەرگێڕاون نەوەك لە رووی ئۆریژیناڵە کوردییەکە کە ئێستەکەشی لەگەڵدا بێ زۆر ئاشکرا نیین.

مشووری لێکۆڵینەوەی قووڵتر دەربارەی دیالێکتی پیرۆزی کۆنی ئێزیدیەکان بۆ ڕۆژهەڵاتناسەکانی دیکە جێدەهێڵم کە لە ئێزیدی مۆدێرن جیاوازە و من لە گۆواری *المشرق* چەند نموونەیەکم لێ

بڵاوکردنەوە. من بەو پێیەی نە زمانی فارسی و نە تورکی نازانم زۆر خۆ نزمگرانە دان بەوەدا دەنێم کە من هەتا ئەوەش نیم کە ئەم پرسە بخەمە بەر روناکی تەنها مەگەر چەند مانگێك خۆم بۆ ئەوانە تەرخان بکەم.[68]

XVI

وشەیێک دەربارەی ئەلفبێی ئێزیدیاتی

ئەوەی یەکەمجار ئەم نووسینە ببینێ سەرسام دەبێ، نیشانەی جیاکەرەوەی ئەم نوسینە ئەوەیە پیتەکانی خاڵ یا نیشانەی زێدەکاریان بەسەرەوە نییە کە پیتێك لە یەکێکی دیکە جیابکاتەوە کە لەو بچێ، هەر وەك لە زمانی عەرەبیدا وایە. ئەم نیشانەیە بە تەنیا

[68] بەرێز M. Bittner لە زانکۆی ڤیەننا کە لێهاتوویی زۆر و شارەزایی لە چەند زمانێکی سامی و تورکی، لە ئەرمەنی، فارسی تەواو ناسراوە (بە تایبەت بروانە ئەو میتۆدەی کە لە نووسراوەکەی خۆیدا بەکارهێناوە " Der vom Himmel gefallene Brief Christi in seinen morgenländischen Versionen und Rezensionen. Denkschriften dre Kaiserl. Akademic d. Wiss. In Wien, phil-hist.kl, Bd LI, Abt. !) میهرەبانی نواند کە خۆی تەرخانکرد بۆ ئەوەی وەرگێرانێکی تەواوی تێکستە ئۆریژیناڵە کوردیەکە بڵاوبکاتەوە و لێکدانەوەی گشتگیری بۆ ئیزافە بکات و لە هەموو وردەکارییە فیلۆلۆژی و زمانەوانییەکان بکۆڵێتەوە. ئەمکارە دەبێتە بەرگێکی (Bibliothèque -Anthropos) دەشێ- وەك چۆن بەرێز پرۆفیسۆر م. بیتنەر ئێستەکە خەریکە بۆ دوایەمین جار دەست بەکارەکەیدا بگێرێتەوە- لە یەکەم مانگەکانی ساڵی 1911 بڵاوببێتەوە. بە هەمان شێوە لە ناو ئەم بەرگەدا کۆپی عەرەبی دەستنوسی شەنگاڵ بڵاودەبێتەوە کە ئەنستانس ماری کەرمەلی بۆی ناردووین هاوڕێ لە خوارەوەی هەر لاپەرەیەکدا خوێندنەوەیێکی وەرگێراوە عەرەبییەکەی موسل بڵاودەکرێتەوە.

بەسە بۆ ئەوەی بگوترێ ئەم ئەلفبێیە کۆنە یا وەکو لە سیستمی ئەلفبێیێك وەرگیراوە کە تازە نییە.

بۆچی ئێزیدیەکان ئەم فۆرمە نوێیەی ئەلفبێیان گونجاندووە و لە کوێیان هێناوە؟ لێکدانەوەی هۆیەکەی ئاسانە: ئێزیدیەکان دەوربەریان هەمووی کۆمیونیتەی ئایینی هەمەچەشنەیە و هەر یەکێکیشیان سیستمی نووسینی تایبەت بە خۆیان هەیە. زیاد لەوەش، ئەم شەیتان پەرستانە عەقیدەیەکی زۆر سەیر و سەمەرەیان هەیە کە بە شێوەییێکی بەرچاو لە ئایینەکانی دیکەیان جیادەکاتەوە. ڕاستیەکەی، ئەم شەیتان پەرستانە بوونەتە سۆنگەی بە سووك چاولێکردن و تۆقین لە لایەن ئایینەکانی دیکەوە.

وا دیارە ئێزیدییەکان ناچاربوونە سیستمێکی نوێ پێڕەو بکەن بۆ ئەوەی کتێبەکانیان ئەگەر کەوتنە دەست خەنیمەکانیان لێیان تێنەگەن. کەوابوو هەڵبژاردەیەکیان لە پیتەکان لە ناو ئەلفبێی هەمەچەشنەی هاوسێیەکانیان وەرگرتووە کە لە زۆربەیاندا بەجێهێنانەکانیان گۆڕیووە یاوەکو لە گەڵ فۆرم و بەجێهێنانی خۆیان گونجاندووە کە ئەمە زۆر دەگمەنە. ئەوان خەمخۆری ئەوە بوون ئەو پیتانە کە لە ئەلفبێ هەمەچەشنەکاندا بێ خاڵن هەڵبژێرن بۆ ئەوەی نووسینەکانیان نیشانەیەکی تایبەتی جیاکراوە و گشتی بەسەرەوە بێ.

XVII

ئەلفبێی ئێزیدییەکان و ترەنسکریپسیۆنەکەی

ئێزیدیەکان بڕێک جار چوار پیت بە خاڵی نیشانە puncta diacritica دەنووسن، (ر) ی زۆر سووک لەگەڵ خاڵێک لە خوارەوە. (ل) ی قەڵەو لە گەڵ خاڵێک یا وەکو لەگەڵ ددانەیەک[69] لە سەرەوە، w وو ی سوک لەگەڵ خاڵێک لە خوارەوە و (ل) ی زۆر سووک خاڵێک لە خوارەوە. بە شێوەییێک کە دەتوانین بڵێین هەموو جارێک کە بیانەوێ سووکی بکەنەوە بە خاڵێک بۆ خوارەوە جیای دەکەنەوە، لە کاتێکدا بە خاڵێک بۆ سەرەوە پیتی قەڵەو دیاری دەکەن، بێجگە لە (ل) ی قەڵەو نەبێ کە بە هێلێکی بچوکی پان جیادەکرێتەوە کە دەخرێتە سەر سەروو یا وەکو بە خاڵێک کە ئەویش دەکەوێتە سەرەوە. بەمشێوەیە دەبینین کە زۆر پێوەندی نیشانە لە ناو تێکستەکەدا دەبینرێ، نیشانەی ^ کە دەخرێتە سەر پیتێک نیشانەی ئەوەیە کە پیتەکە بە هەڵە نووسراوە.

[69] ددانە : dentelure

La découverte récente des deux livres sacrés des Yézidis. 11

XVII° L'alphabet yézidite et sa transcription.

ئەلفبێی کوردی نووسینی ئێزیدیانی

کتێبی یەکەم

جیلوە

جیلوه[70]

1- یەکەمی هەموو ئافەریدەکان مەلیك تاوسە *Melek-Taûs*[71]. 2- هەر ئەویشیان بوو کە ئەبتاوس *Abtâus* هەناردە سەر ئەم دونیایە تا گەلە هەڵبژاردەکەی خۆی پەروەردە و ڕێنوێنی بکات و لە لادان و هەڵە ڕزگاریان بکات. 3- هەوەڵجار بە زار و دواتر لە ڕێگەی ئەم کتێبەوە کە ناوی (جیلوەیە) *Jelweh*، ئەو کتێبەی کە هیچ بێگانەیەك بەم ئایینە نابێ بیخوێنێتەوە.

بەشی یەکەم

1- من بووم، منم و تا هەتا هەتایەش هەر دەسەڵاتم بە سەر ئافەریدەکان و بەڕێوبردنی بەرژەوەندی و کاروباری هەموو ئەوانەوەیە هەیە کە لە ژێر دەسەڵاتی مندان. 2-هەموو ئەوانەی باوەڕیان بە منە و لە تەنگەتاویدا هانام وەبەردێنن بە پەلە بە هانایانەوە دەچم. 3- من لە هەموو شوێنێکدا هەم. من دەستم لەناو هەموو ئەو روداوانەیە کە بێباوەڕەکان پێیان دەڵێن (خراپەکان) هەر تەنها لەبەر ئەوەی لە گەڵ حەزی ئەوان یەکناگرێتەوە. 4- بە گوێرەی فەرمانی من هەموو سەردەمانێك سەرداری خۆی هەیە و

---

[70] وەرگێڕانێکی زۆر ئازادە و لە رووی نوسخە عەرەبییەکەوە کراون بە فرانسی، بڕوانە لاپەرەکانی 8 و 10 (مەبەست لە لاپەڕەی چاپە فرەنسییەکەیە و لاپەرە کوردیەکانی بەرامبەر لاپەرەکانی 61-68 ی ئەم کتێبەی بەردەستتان دەوەستێ، وەرگێڕ)

[71] ژمارە دانانەکان لە لایەن ئیدیتۆری (گۆوارە فرەنسییەکەوە) خراونەتە ناو تێکستەکە.

هەموو ئەوەیەك لەوەی پێش خۆی جیا وازە. سەرداری ئەم جیهانە و هەموو سەردارەکانی دیکەش هەر یەکەیان بە کاتی خۆی دوای ئەوەی ئەرکی خۆیان بەجێدەهێنن دەگۆڕێن. 5- ڕێگەم بە سروشت داوە دروستکردنی ئەوانە تەواو بکات کە ڕێك دەبن لە گەڵ هەموو دادوەریەکدا. 6- ئەوەی بە پێچەوانەی من بجولێتەوە جگە لە پەشیمانی و خەم هیچی تری بۆ نامێنێتەوە. 7- خوایەکانی دیکە بە هیچ شێوەیەك دەست ناخەنە ناو کاروباری منەوە و ناتوانن بە هیچ کلۆجێ ڕێگەی ئەوەم لێبگرن کە من دەیکەم. 8- ئەو کتێبانەی کە دەکەونە دەست ئەوانەی بێگانەن بە ئاینەکەم (ئاقیدەکەم) هیچ رەسەنایەتیەکیان نامێنێ و پێغەمبەر نەینووسیوون. ئەم بەدبەختانە خۆیان گومرا کردووە و ئاستەنگیان بۆ خۆیان هێناوەتە پێش. ئا بەمشێوەیە هەریەکە لە پێغەمبەرەکانیان ئەوەی پێغەمبەرەکەی پێش خۆی بونیاتی ناوە دەڕوخێنێ[72]. 9- لەو لای دیکە درۆ و ڕاستی بە تاقیکردنەوە دەردەکەوێ. 10-سزایەکانی من بۆ ئەو کەسانەن دژی من قسەدەکەن، ئەگەرچی زانا بن لە هەموو شتێکیشدا. چەند شتێکم پاراستووە.داکۆکی لە چەند کارێك دەکەم هەمووی لە کاتێکی دیاریکراو و بە شوێنی خۆیدا. 11- ئەوانەی بە شوێن ئاقیدەی منەوەن ڕێنوێنییان دەکەم و دەیانخەمە سەر ڕێگەی ڕاست و ئەوانەی کە گوێڕایەلیم دەکەن چێژێکی تەواو لە پرەنسیپەکانی من وەردەگرن.

---

[72] ئەم ڕستەیە لە گەڵ ڕستەی پێش خۆی ناگونجێ، پێم وایە ناتەواویەك لە تێکستەکەدا هەیە کە نازانم داخۆ لە تێکستە ئەسلیەکەشدا وایە یان نە؟ وەرگێڕی کوردی.

بەشی دووەم

1- من بە گوێرەی زانیارییەکانی خۆم هەموو مرۆڤێک سزا و پاداشت دەدەمەوە. 2- هەموو ئەوانەی لە زەوی ، ژێر زەوی و لەسەر زەویدان لەژێر دەسەڵاتی منداں. 3- ڕێگە بە پێکداهەڵپرژانی ئینسانەکان نادەم. 4- دژی خێر و چاکەیان ڕاناوەستم، بە تایبەت ئەگەر ئەم چاکەیە بە قازانجی ئەوانە بێت کە بێ یەك و دوو گوێڕایەڵیم دەکەن. 5- بەرژەوەندیەکانم بەوانە دەسپێرم کە تاقیم کردوونەتەوە و دەزانم لە گەڵ حەزەکانی مندا یەکن. 6- بەمشێوەیە یان بە شێوەیەکی دیکە خۆم بۆ ئەوانەی باوەڕدارن یا ئەوانەی بە گوێرەی قسەکانی من دەجولێنەوە وەدیار دەخەم. 7- ئەوە منم دەبەخشم و وەردەگرمەوە، ئەوەی کە دەوڵەمەند دەبێ و ئەوەی کە هەژار دەبێ، ئەوەی کە دەبێتە خۆشحالی ئینسانەکان و ئەوەی دەبێتە هۆی سیاچارەییان، بەڵام ئەوانە هەموویان پێبەستن لە گەڵ ڕەوش و کاتدا. 8- هیچ کەس هەقی ئەوەی نییە دەستبخاتە ناو کارەکانی من، هەوەك چۆن هەقی بەرەنگاربوونەوەشیان نییە. 9- نەخۆشی ودەرد و بەڵا infirmités بۆ ئەو کەسانە دەنێرم کە گوێڕایەلیم ناکەن. 10- ئەوانەی هەوڵدەدەن من ڕازی بکەن وەکو خەڵکی ئاسایی نامرن. 11- ڕێگە بە هیچ کەس نادەم ماوەیەکی زۆرتر لەوە بژی کە بۆم داناوە، هەڵبەت ئەگەر پێم وابێ شیاوە

دەتوانم بە پۆشاکپۆشی[73] (دۆنا و دۆن) métempsycose دوو یا سێجار بینێرمەوە سەر زەوی.

بەشی سێیەم

1- من بە بێ کتێب، بەڵام بە شێوەیەکی نادیار، هاوەڵ و باوەڕدارەکانم ڕێنوێنی دەکەم بۆ سەر ڕێگەی ڕاست. ئامۆژگاریەکانم بێ وەستان هەمیشە لە گەڵ ڕەوشەکاندا ڕێك بوونە. 2- هەموو ئەوانەی دژی من دەجولێنەوە لەو دونیای دیکە سزایان دەدەم. 3- ئەوەی ئادەم ئەوەیان لە بیرچووە کە لەودیو گۆڕەوە چیان بۆ ئامادەکراوە بۆیە کاتی زۆری خۆیان بە هەڵە وەسەردەبەن. 4- هەموو شتێك دەوەستێتە سەر من، ئاژەڵانی سەر زەوی، باڵندەکانی ئاسمان و ماسییەکانی ناو زەریایەکان، هەموو ئەم بوونەوەرانە لە ژێردەستی منداں. 5- هەموو گەنجینە و خەزێنەکانی ژێر زەوی لای من ناسراون و تەنها بۆ ئەو کەسەی منی دەوێ ناوە ئاشکرایان دەکەم. 6- پەرجوو وئاجباتیەکانم بۆ ئەوان وەدیاردەخەم کە قەبووڵی دەکەن و داوای دەکەن. 7- بێباوەڕەکان کە دژی منن یاوەکو خۆیان وەکو خەنیمی من بەدیاردەخەن، هەر تەنها

---

[73] پۆشاکپۆشی:métempsycose زیندووبوونەوەی ڕۆحی مردوویێك لە ڕۆحێکی دیکە و خۆنیشاندانی بە پۆشاکێکی دیکە، ئەم وشەیە لە ناو ئەملی هەقەکاندا تەواو بەرامبەر وشەی (دونا و دون) دەوەستێ، وەرگێڕ.

زیان بە خۆیان دەگەیەنن و لەوە بێ ئاگان کە من گەورەیی و سامانم هەیە و لە ئەوەی ئادەم تەنها بەوانەی دەبەخشم کە شایانن. ڕێکخەری دونیایەکان، وەرچەرخانی ئەوەکان و گۆڕانی کارگێڕییان هەر لە دەورانی ئەزەلەوە éternité لە لایەن منەوە ڕێکخراون.

بەشی چوارەم

1- مافەکانی خۆم بە هیچ یەکێك لە خوداوەندەکانی دیکە نادەم. 2- چوار ڕەگەن، چوار وەرز و چوار ئەستوون (چوار گۆشەی دونیا) بۆ ئاتاجەکانی بوونەوەرەکان دروستکراون. 3- کتێبی بێ باوەڕەکان، ئەو بەشانەی کە لەگەڵ یاسایەکانی مندا گونجاو و ڕێك بوون وەریانبگرن و ئەو بەشانەش کە ناگونجێن ئەوە لە هەڵبەستنی خۆیانە 4- سێ شت هەن دژی منن و ڕقیشم لە سێ شتی دیکەیە. 5- ئەوانەی ڕاز و نهێنیەکانی من دەپارێزن پاداشتیان دەدەمەوە. 6- ئەوانەی بە حەوسەڵەوە ئازار و مەینەتیەکانی ئەم جیهانە دەچێژن، دریغی ناکەم لە پاداشت دانەوەیان لە یەکێك لە جیهانەکانم. 7- پێم خۆشە هەموو باوەڕدارەکانم بە یەکەوە یەکبگرن تا دژی بێگانەکان بوەستنەوە. 8- هۆ ئەو کەسەی بە شوێن ئامۆژگاریەکانی منەوە چوویت، هەموو شتێك کە گونجاو نییە لە گەڵ یاسایەکانی من وازی لێبهێنە، خۆ وەدوور بگرە لە ناوهێنانی من یا ئیشارەکردن بە ئاکارەکانی من بۆ کەسێکی غەیرە، لە ترسی ئەوەی

ئەوەکا گوناهێك بکەیت، چونکە ئێوە نازانن کە بێگانەکانی ئایینەکەم و ئاقیدەکەم چی دەکەن.

بەشی پێنجەم

1-تا ئەو جێگەیەی دەکرێ پیرۆزی بە کەسایەتی و وێنەی من ببەخشن، چونکە ئەوەی چەندین ساڵە دەیکەن وەبیرتان دەخاتەوە.
2- گوێڕایەلی ئامۆژگاریەکانم بکەن و گوێ لە سەرۆکە ئاینییەکانم بگرن، چونکە ئەوانەن کە ڕێنوێنیتان دەکەن لە هەموو ئەوانەی نادیار و تایبەتن بە منەوە.

(کۆتایی کتێبی جیلوە)

IIe PARTIE:

Texte des deux livres sacrés.

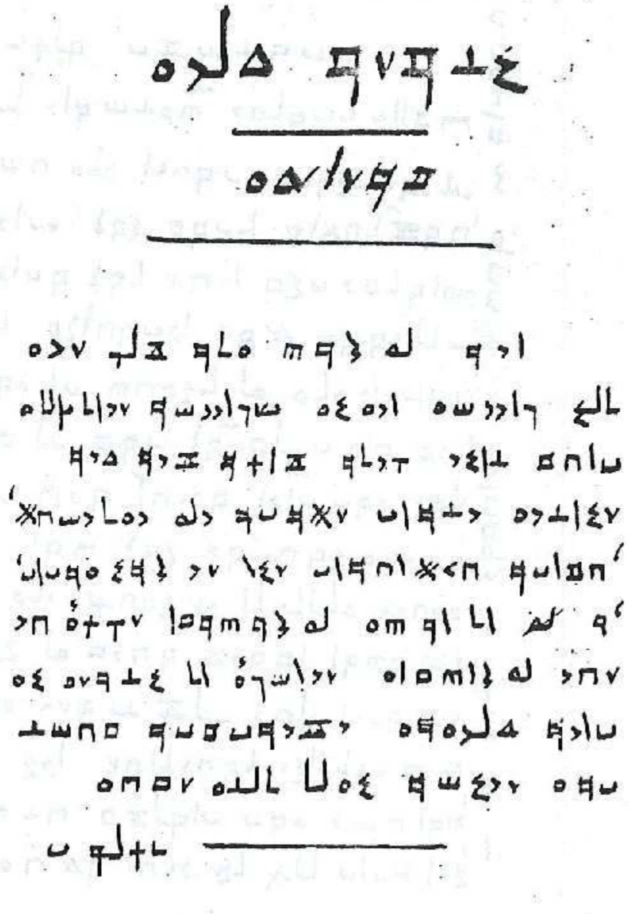

كۆپی كتێبی جیلوه به ئەلفبێ ی كوردیی ئێزێدیاتی

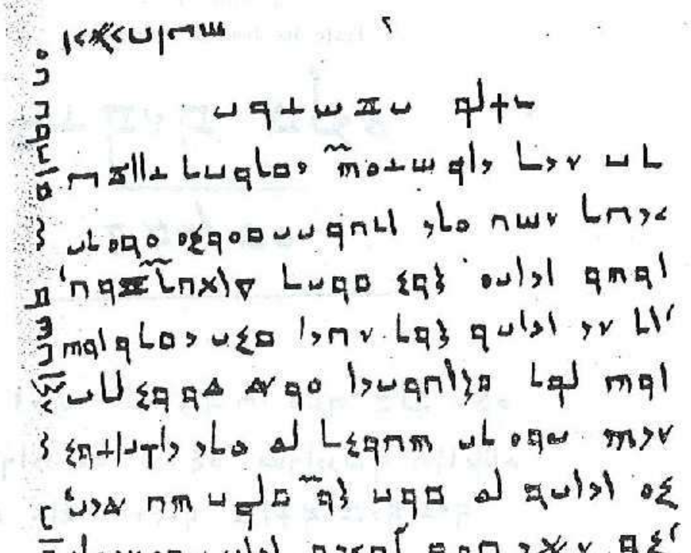

٣

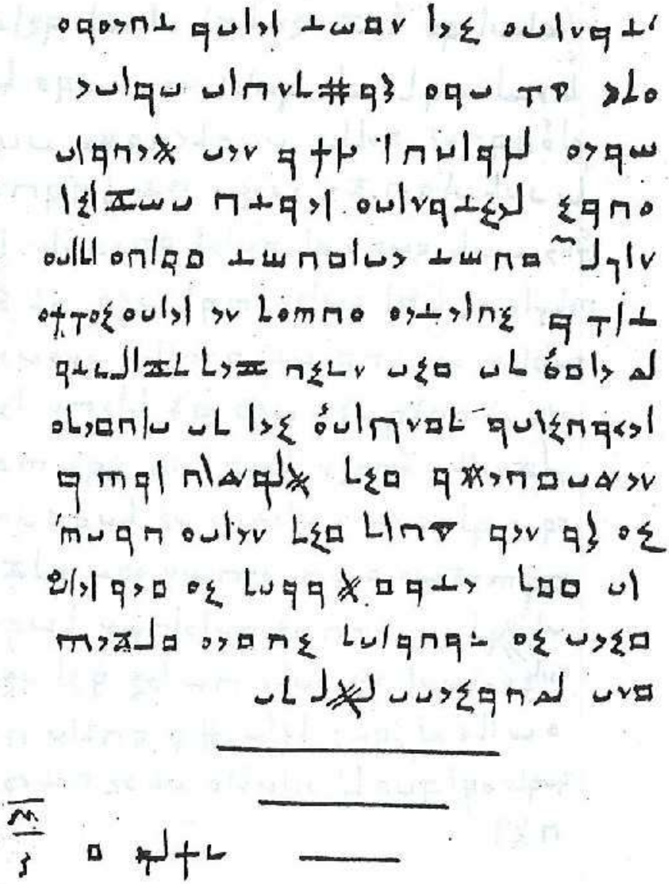

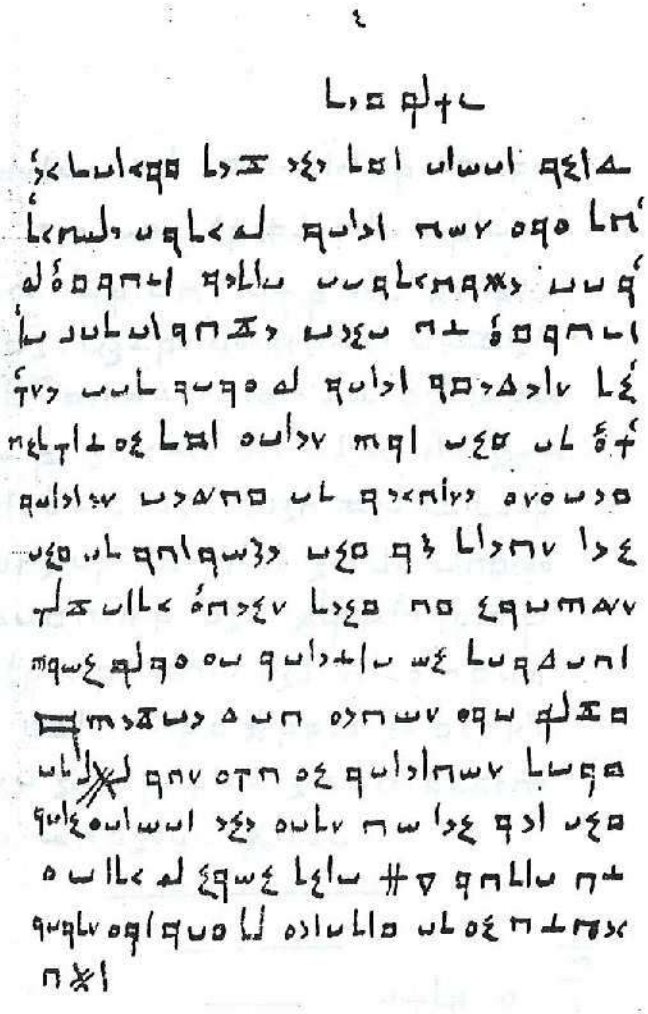

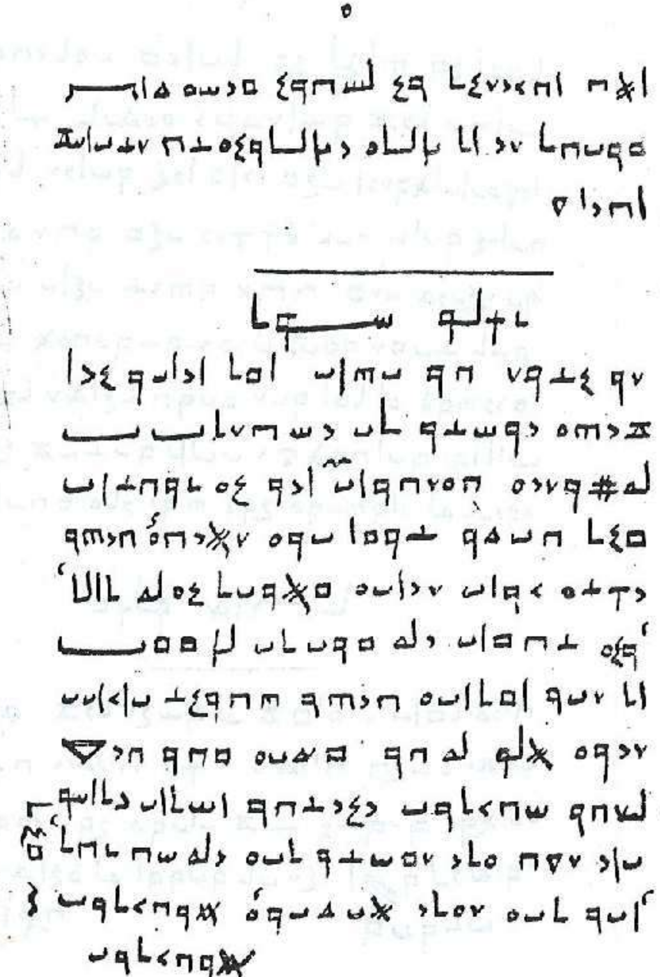

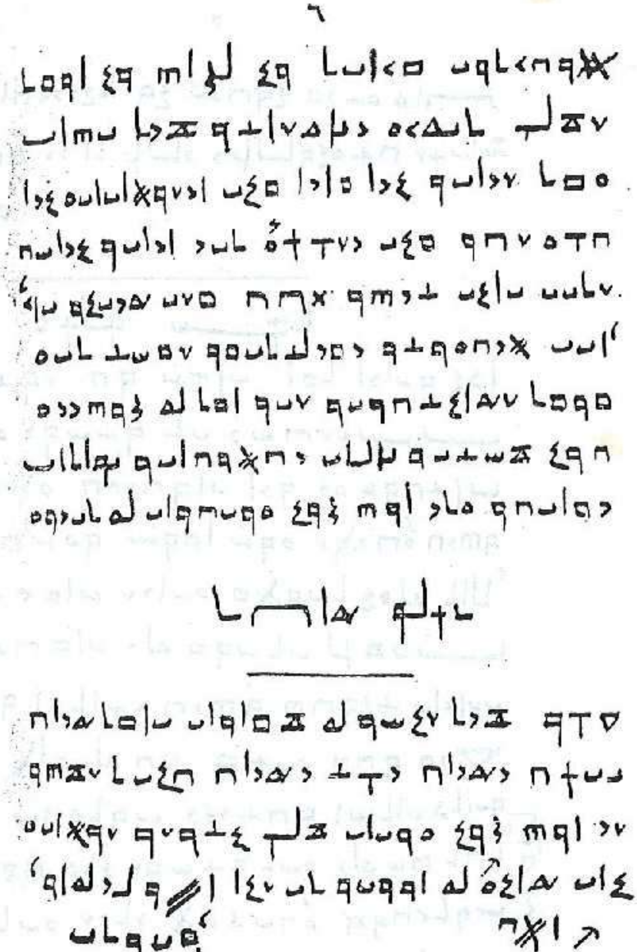

V

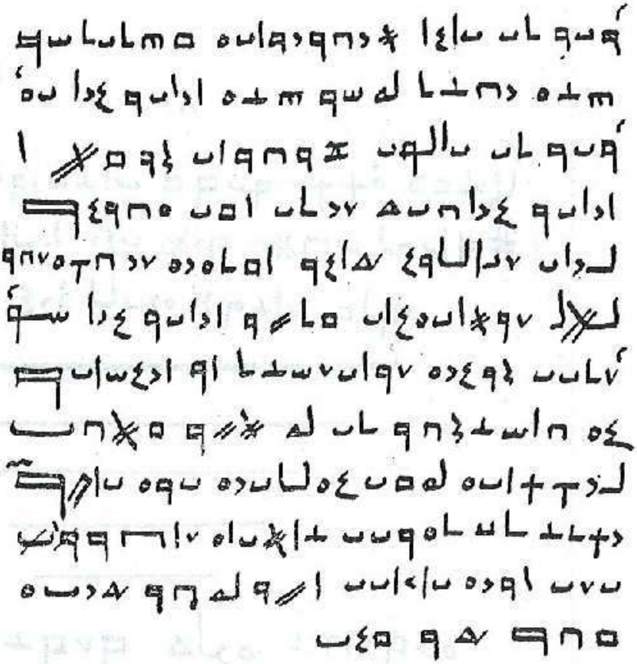

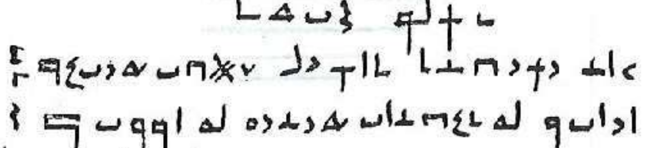

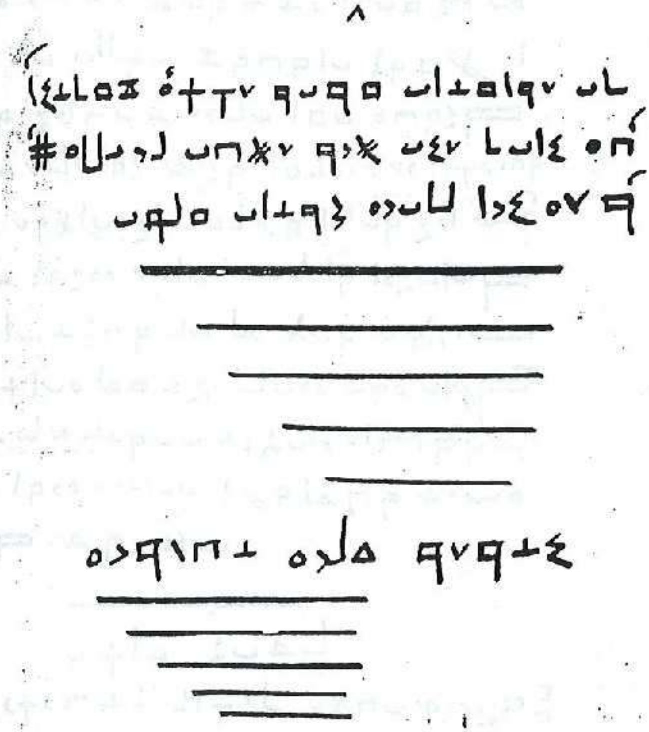

کتێبی دووەم

مەسحەفا ڕەش

1– هەوەڵجار خوا مرواریيەكی گەورەی سپی لە ڕاز و پەنهانی زاتی خۆی دروستكرد. دواتر باڵندەیەكی دروستكرد ناوی ئەنفەر *Anfer* بوو، مرواریيە گەورەكەی خستە سەر پشتی باڵندەكە و ماوەی چل هەزار ساڵ لەسەری نیشتەوە.

2–خودا لە یەكەم ڕۆژی یەكشەمەدا فریشتەیەكی بە ناوی عیزرایل دروستكرد، ئەو فریشتەیە ناوێكی دیكەشی هەیە ئەویش تاوس مەلیكە *Taus-Malek* و سەرداری هەموو فریشتەكانی دیكەیە.

3– دووەم ڕۆژ خوا فریشتە دەردایل *dardail* ی دروستكرد، كە شێخ حەسەنە.

4– سێشەممە ئیسرافیلی دروستكرد كە شێخ شەمسەددینە.

5–چوارشەممە لە نەبوونەوە فریشتە میكایلی دروستكرد كە شێخ ئەبوبەكرە.

6–پێنجشەمە فریشتە جوبرایلی *Gabriel* لە نەبوونەوە دروستكرد كە ئەویش سەجاددەدینە.

7– هەینی شامایلی دروستكرد كە لە لای ئێمە بە ناوی ناسرەددین ناسراوە.

8– شەممە تەنها نورایلی دروستكرد كە جگە لە فخرالدین كەسێكی دیكە نییە.

9– مەلیك تاوس كرا بە سەرۆكی باڵای هەموو ئەم فریشتانە.

10– دواتر خوا حەوت ئاسمان، زەوی، خۆر و مانگی دروستكردن.

11– فەخرەددین لە لای خۆیەوە، مرۆ، ئاژەڵ، باڵندە و ئاژەڵانی كێوی دروستكردن و خستیانە ناو گیرفانی جل و بەرگی خۆیەوە و

بەمشێوەیە بە هاوەڵی پۆلێك فریشتە لە ناو مرواریییە گەورەکە دەرچوو. دواتر دژی مرواریییەکە هاوارێکی گەورەی لێ هەڵسا و دەمودەست مرواریییەکە بوو بە چوار بەش. لە سینەیەوە ئاو دەرچوو و زەریای لێدروست بوو. ئەو دەماتە هێشتا زەوی خڕ و بێ درز بوو.

12– دواتر خوا شێوەی باڵندەی بە جوبرایل بەخشی و ناردی تا هەر چوار گۆشەی دونیای دانا. دواتر پاپۆڕێکی دروستکرد کە جوبرایل ماوەی سی هەزار ساڵ تێیدا مایەوە و پاشان لە لالش نیشتەجێ بوو. ئەویش بە شوێن خۆیەوە دژی زەوی هاواری کرد و زەوی ڕەق ڕەق بوو. زەوی ڕەقەڵان دەستیکرد بە لەرزین. ئەودەمە جوبرایل پارچەیەك لە مرواریییەکەی هەڵگرت و خستییە ژێر زەوی بۆ ئەوەی سەقامگیر بێ و پارچەیەکی دیکەشی خستە سەر دەرگەی ئاسمان بۆ رازاندنەوەی. لەم بەشەی مرواری بوو کە مانگ و خۆر هەڵاتن. پاشان دەورەی مانگ و خۆری بە تۆزێك رازاندەوە کە لە لە پارچەکانی مرواریییەکەوە بوون و بوون بە ئەستێرەی گومەزی شینی ئاسمان. هەموو بە ئاسمانەوە هەڵواسرابوون.

13– هەر جوبرایل بوو کە دارودرەختی بە بەر و گژوگیای لەسەر زەوی ڕواند و هەر ئەویش بوو چیایەکانی هەڵنان بۆ ئەوەی زەوی پێ برازێنێتەوە. دواتر عەرشی لە سەر فەرشی شانازی دروستکرد.

14– ئەوکاتە سەرداری جیهان گوتی[74]: (هۆ فریشتەکان، من ئادەم و حەوا Adame et Eve دروستدەکەم و دەیانکەم بە مرۆ

[74] ئایا مەبەست لەمە خودایە؟ – من نازانم مەبەست لە مەدا چییە. ئەگەر مەبەستی لە خوا بێ ئەوە جوبرایل نییە کە مرۆی دروستکردووە، هەر وەك کەمێك پێشتر باسکراوە، لەوانەیە مەبەست لەمە جوبرایل بێت، بەڵام بۆچی لێرەدا پێی دەڵێ سەرداری جیهان Souverain Maître .

(بوونەوەن). لە وەچەی ئەوانەوە شەهر ابن سفر لە دایکبوو، کە نەتەوەیەکی لەسەر زەوی لێوە پەیدابوو. هەر لە هەمان ئادەم، نەتەوەی ئیزرایل پەیدابوو و بەمشێوەیە میللەتی هەڵبژاردەی تاوس مەلیك، بە شێوەیەکی دیکە نەتەوەی ئێزدییەکان پەیدابوو.

15- پاشان شێخ ئادی بن موسافیر لە خاکی سوریاوە هات تا لە لالش نیشتەجێ بێ،

16- دواتر خوداوەند دێتە سەر چیای ڕەش، هاوار دەکات و دەمودەست سی هەزار فریشتە دروستدەکات، لەو فریشتانە سێ دەستەیان لێ دروستدەکات دەمودەست بۆ ماوەی چل هەزار ساڵ دەستدەکەن بە پەرەستنی. دواتر خوا دەیانداتە دەست مەلیك تاوس و هەڵیاندەکێشێتەوە بۆ ئاسمان.

17-پاشان خوا دابەزیە قودس Jérusalem و فرمانی بە جوبرایل دا کەمێك خۆڵ لە هەر چوارگۆشەی دونیا بهێنێ. جوبرایل گوێڕایەلی دەکات. (با)، ئاگر و ئاوی تێکەڵ بە خۆڵەکە کرد و بەمشێوەیە هەوەڵین مرۆی دروستکرد و بە قودرەتی خۆی رۆحی پێبەخشی. خوا فرمانی بە جوبرایل دا تا ئادەم لەناو بەهەشت نیشتەجێ بکات. جوبرایل بەوشێوەیە ئادەمی لەناو بەهەشت نیشتەجێکرد. خودا ڕێگەی بە ئادەم دا کە بەری هەموو درەختەکان بخوات، بەڵام ئەوەی لێقەدەغەکرد دەست بۆ گوڵەگەنمان ببات.

18- دوای سەد ساڵاندا، تاوس مەلیك بە خودای گوت:

- ئادەم چۆن وەچە پەیدا بکات؟ وەچەکانی کامانەن؟

-خوا وەڵامی دایەوە: من هەموو شتێکم خستۆتە بەردەستی تۆ، چۆنت دەوێ ئاوا بکە)،

– ئەوکاتە تاوس مەلیك ڕووی لە ئادەم کرد و پێی گوت:
–ئایا گەنمت خواردووە؟
+ نەخێر، چونکە خوا لێ قەدەغە کردووم دەستی بۆ ببەم.
–بیخۆ چونکە ئەمە بۆ تۆ باشە.
هەرکە ئادەم گەنمی خوارد، سکی پەنەما. ئەوکات تاوس مەلیك کە ئەو ئامۆژگارییەی ئادەمی کردبوو چووە ئاسمان و ئادەمی بەجێهێشت.

19– ئادەم تەواو لە تاو ئازار هەراسان بوو و سکی پەنما بوو، ئەوهێندە پڕ بوو بوو کە نەیدەتوانی بە هیچ شێوەیەك میز بکات. خوا (بەزەیی پێدا هاتەوە) و باڵندەیەکی دەنووك گەورەی بۆ هەنارد کە بە دەنووکی خۆی بە شێوەیەکی کارامە دەروویێکی لە شوێنێکی شیاو بۆ کردەوە. ئادەم یەکسەر ئارام بۆوە.

20– جوبرایل ماوەی سەد ساڵان لە ئادەم جیابۆوە و ئادەم خۆی خەمبار بینییەوە و ئەم هەموو ماوە دوور و درێژە هەردەگریا.

21–خودا فەرمانی بە جوبرایل دا حەوا دروستبکات. فریشتەی گوێڕایەلی خوا لە باڵی چەپییەوە ژنی ئادەمی دروستکرد.

22– دوای ئەوەی ماوەی سەد ساڵان تەواو بوو. تاوس مەلیك لە ئاسمانەوە هاتە سەر زەوی بۆ ئەوەی سەرقاڵی میللەتی ئێمە بێ کە دروستیکردبوو. بەدەر لە پاشای کۆنی ئاشوورییەکان، ئەم پاشایانەی خوارەوەشی پێبەخشین: نەسرۆخ، بە وتەیەکی وردتر نەسرەددین، کامبیز یا فریشتە فخرالدین، ئارتیمۆس یان فریشتە شمس الدین. پاشان بەمشێوەیە دوو شانشینی دیکە، شاپووری یەکەم و شاپووری دووەمی پێیەخشین کە لای ئێمە ناسراون و

حوکمڕانییەکانیان پێکەوە سەدو پەنجا ساڵ بوو و میرەکانی ئێمە ڕاستەوخۆ لەوانەوە کەوتوونەتەوە.

23– ڕقمان لە چوار پاشا دەبێتەوە[75].

24– ئەوانە ئەوانەن کە ئێمە قەدەغەیان دەکەین، سەرەتا خاس Laitue، چونکە ئەوە ناوەکەی لە ناوی ژنە پێغەمبەری خاس–[76] مان دەچێ.

یەکەم: فاسۆلیا.

دووەم: ڕەنگی شین، بۆیە قەدەغەیە جل و بەرگی شین یا شتێکی بەم ڕەنگە بپۆشین.

سێیەم: لە بەر پیرۆزی پێغەمبەر یۆنان Jonas ماسی خواردن بە تەواوی قەدەغەیە.

چوارەم: ئاسک–یش هەروا بۆ ئێمە قەدەغەیە، چونکو ڕانە مەڕگەلی یەکێك لە پێغەمبەرەکانی ئێمەیە.

---

[75] لە هەردوو دەستنووسەکەدا هاتووە کە ئەوان ڕقیان لە چوار پادشایە، بەڵام ناوەکانیان ناڵێن. لەوانەیە ئەو پادشایانە بن کە زۆر ئازاری ئێزیدیەکانیان دابێ: خەلیفەکان یا پادشا تورکەکان بن.

[76] ئەم ژنە پێغەمبەرە کە ناوی خاستە یا خاسەیە کێ یە؟ من نەگەیشتمە ئەوەی ناوەکەی لەگەڵ هیچ ژنە پێغەمبەرێك بەو ناوە بناسمەوە. ئایا مەبەست لەمە کچی خوسەیە XUSS کە خەڵك پێی دەڵێن خایسس یا خاسیە؟ من زاتی ئەوە ناکەم ئەمە پشتراست بکەمەوە، چونکە ئەم کچە لە دەورانی پێش ئیسلامەتیدا تەنها بە داناییەوە بە ناوبانگ بووە نەك بە پاکیزەیی یان بە زوهدەوە. بەهەر حاڵ، بۆ مەبەستی چاکتر ناسینی کچی خوس ئەوە دەبێ تەنها نووسراوەکەی Dr. Perron, *les femmes arabes avant et depuis l'Islamisme*, pp. 41, 43-46 بخوێنینەوە.

پێنجەم: شێخ و موریدەکان نابێ دەست لە گۆشتی کەڵەشێر بدەن، چونکە ئەم باڵندە مالییە volaille وێنەی تاوسە و ئەمیشیان یەکێك لە حەوت خوا نایابەکانی گەردوونە.

شەشەم: ئەوان نابێ بە هیچ شێوەیەك ئەوەیان بە بیردا بێت کولەکە Courges بخۆن.

حەوتەم: میزکردن بە پێوە بە توندی قەدەغەیە.

هەشتەم: کەس نابێ بە دانیشتنەوە دەرپێ لەبەر بکات.

نۆیەم: بۆ میزکردن نابێ ئاودەست بەکاربێنین.

دەیەم: گەرماوی گشتی (حەمام) bain public بە هەموو شێوەیەك لای ئێمە قەدەغەیە.

یانزەهەم: ئەوەیان لیستی ئەو ناوانەیە کە قەدەغەن: بەمشێوەیە:

ئا: شەیتان satatn، چونکە ناوی خودای ئێمەیە،

بێ: نابێ بە هەمان شێوە هەر وشەیەك لە وشەی شەیتان بچێ گۆی بکەین، بە نموونە وەك: قەیتان cordon، شەت fleuve ، شەڕ mal .

ج: نابێ بە هیچ شێوەیەك ئەم وشانەمان بە سەر زاردا بێن:

مەلعون maudit ، لەعنەت malédiction ، نال fer à cheval و حەرام malédiction لە زمانی بازاڕیدا) و هەروەها هەموو وشە لەیەکچووەکانی وەك ئەمانە.

25- پێش هاتنی عیسا jésus بۆ سەر دونیا، ئایینی ئێمە ناوی بتپەرستی paganisme بوو. جولەکە، مەسیحی و موسلمان، بە هەمان شێوە فارسەکان (مەزدابییەکان) یش هەمیشە دوژمنی ئایینی ئێمە بوون.

26- لە ناو سەردارە کۆنەکانمان، یەکێکیان ناوی ئاهاب Ahâb بوو. فەرمانی بە هەمووان دا کە هەر یەکە لە ئێمە ناوێکی تایبەتی

لێبنێن و ئەوەی ئێمە لەم سەردەمە ناوی خودای ئاهاب یا بێلعەزاب بوو. ئەمرۆ لای ئێمە بە ناوی پیربووب[77] Pir-Bub ناسراوە.

27- لە بابل پاشایەکی دیکەمان هەبوو ناوی نەبوخوزنەسر بوو، لە ئێران پاشا ئاسیۆرس و دواجار لە کۆنستانتینۆپل ئاگرینکالیۆس[78] Agrinkalus بوو.

28- پێش ئەوەی ئاسمان و زەوی دروستببێ، خوا لە سەر زەریایەکاندا هەبوو. پاپۆڕێکی دروستکردبوو کە بە هەوەسی خۆی پیاسەی بۆ هەموو لایەك دەکرد.

29- خودا مرواریییەکی گەورەی دروستکرد کە ماوەی چلْ ساڵان بەرچاودێریی کرد، پاشا لێی توورە بوو شەقێکی تێهەڵدا.

30- وای لەو سەیر و سەمەرەیە لە هەراو زەنای چیایەکان و لە تۆزەکەی گردۆلکەکان و لە دوکەڵەکەی ئاسمانی لێوە دروستبوو، هەڵمەکانیشی کە لێوەی هەڵدەستان ئاسمانیان دروستکرد. لەوکاتەوە خوا هەڵکشا بۆ ئاسمانەکان کە بە بێ ئەستوون بەست و راگیری کردوون.

31- بە کلیل زەوی و کەندەڵانەکانی کلۆم دا و پاشان قەڵەمێکی بەدەستگرت و ڕوداوەکانی دروستکردنی ئافەریدەکانی نووسییەوە.

---

[77] پیربووب: کەسایەتی لە هەمووان پیرۆزترە لای ئێزیدیەکان. گلکۆکەی ئەمرۆ لەو دەڤەرەی کە ناوی ئەوی بەخۆوە گرتووە، زۆربەی جار ئێزیدیەکان بۆ حەج سەردانی دەکەن.

[78] ئەمنتوانی ناوی ئەم ئیمپراتۆرەی کۆنستانتینۆپل بە ناوی ئاگرینکالیۆس دەستنیشانبکەین. رۆژهەڵاتیەکان ئەوەندە وشە بێگانەکان لە زمانی خۆیاندا دەشوێنن کە زۆر ئەستەمە بتوانی دووبارە بینای وشەکە بکەیتەوە.

32- دواتر شەش خوداوەندی لە زاتی خۆیی و لە ڕووناکی خۆی دروستکرد، بەلام لەسەر هەمان ئەو شێوەیە دروستیکردن وەختایەك مرۆڤ لە چرایەکەوە چرایەکی دیکە دادەگیرسێنێ.

33- یەکەمین خوداوەند بە دووەمی گوت: (من لە نەبوونەوە تەنها ئاسمانم دروستکرد، هەرچی تۆ، هەڵبکشێ بۆ ئەوەی شتێك دروست بکەیت). ئەویش هەڵکشا بۆ ئاسمان و بوو بە خۆر. ئەویش هەمان شتی بە هی سێیەم گوت، ئەوەی سێیەمیش بوو بە مانگ. چوارەمیان بوو بە خولگەی (مەدار) ی جەستەی ئاسمان، پێنجەمیان بوو بە ئەستێرەی بەیان و دواجار شەشەمیان بوو بە ئەتمۆسفێر.

پاشکۆ

فۆتۆگرافی تاوس مەلیك

ساڵی 1837 وەختایەك ڕەشید پاشا شەڕێکی سەختی دژ بە ئێزدییەکان کرد و بەشێکی زۆری لێ قەتل و عام کردن.تورکەکان ئەوپەری دژی داب و نەریت و دادپەروەری ڕاوەستان. دەستیانکرد بە گلاوکردنی هەرچی تایبەت بوو بە پەرستنی ئێزدییەکان: پەرستگە، مەزار، شوێنی حەجکردن هتد و چوار ستاتووی تاوس مەلیکیان برد کە هەموویان لە ئاسن بوون و کەم و زۆر هونەرمەندانە کاریان لەسەرکرابوو.

یەکێك لەم ستاتووانە لە لایەن ئەفسەرێکی تورك لە بەغدا فرۆشرایە ئەنتیکەچییەکی موسلمان، بە ڕەگەز کورد بە ناوی عالی Aly. چەند ساڵ دواتر، مەسیحیەکی دەوڵەمەند، بەڕێز فتح اللـه

عەبوود کە زانیوویە ئەمە پەرستنی ئێزیدیەکانە دەیکڕێ و دەیباتە لای خۆی. ئەمڕۆ ئەم ستاتووە ئاسنە لە هەڵکەنراوە (رازاوە) بە زێڕ و بە نەخشەسازی زۆر ورد، لە ماڵی واریسەکانی فتح الله عەبوودە. ئێمە لەبەر ئەم ستاتووە وێنەکەمان گرتووە. ئەم ستاتووە دەخرێتە بەرزایی بەیداغێکەوە وەختایەك مەبەست لە هەڵگرتنی بێت وەك تاوس گێڕان procession[79] پێی دەڵێن سەنجاق - بەیداغ یا ئاڵا)، وەختایەکیش بۆ پیرۆزی باوەڕدارەکان نیشانی بدەن لە بەر بەرزی مۆمدانێکی مسین بە بەرزی نزیکەی یەك مەتر هەڵیدەگرن وئەو کاتە پێیدەڵێن تاوس مەلیك.

***

ئەوە هەموو ئەو شتانە بوو کە توانیمان لە بارەی ئەم دوو دەستنووسە باسیانبکەین. هیوادارین بتوانین دواتر بە گوێرەی ئەو زانیاریانەی کە توانیومانە لەماوەی گەشتەکانمان بۆ ناو خەڵکی ئەم سێکتە کۆیانبکەینەوە گوتارێك لە بارەی ئێزدیەکان بڵاویکەینەوە.

---

[79] procession : واتەی تەواف کردن بە شتی پیرۆز لە ناو کەنیسە یا لە دەرەوەی کەنیسە دەگەیەنێ، ئەگەر سەرچیخ نەچووبم ئەم وشەیە پڕاو پڕ بەرامبەر بە تاوس گێران دەوەستێ لای ئێزیدیەکان. وەرگێری کوردی.

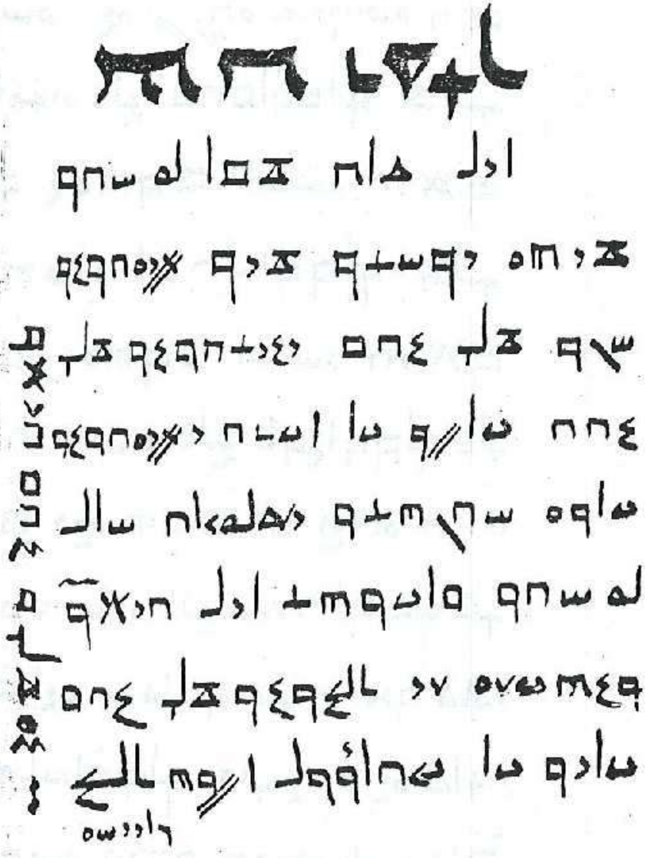

کۆپی کتێبی مەسحەفا ڕەش بە ئەلفبێ ی کوردیی ئێزێدیانی

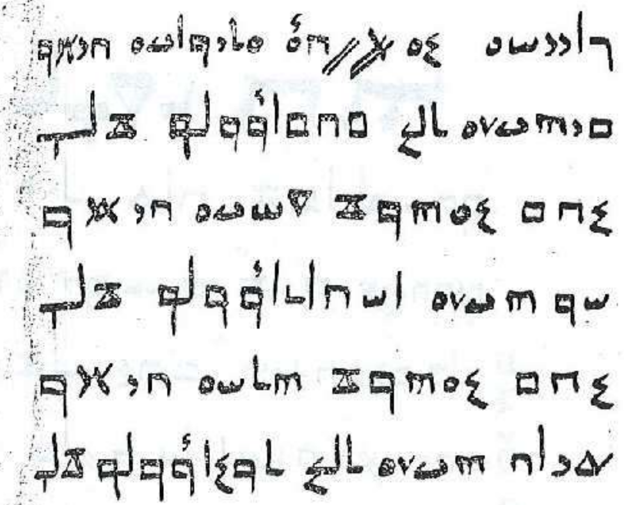

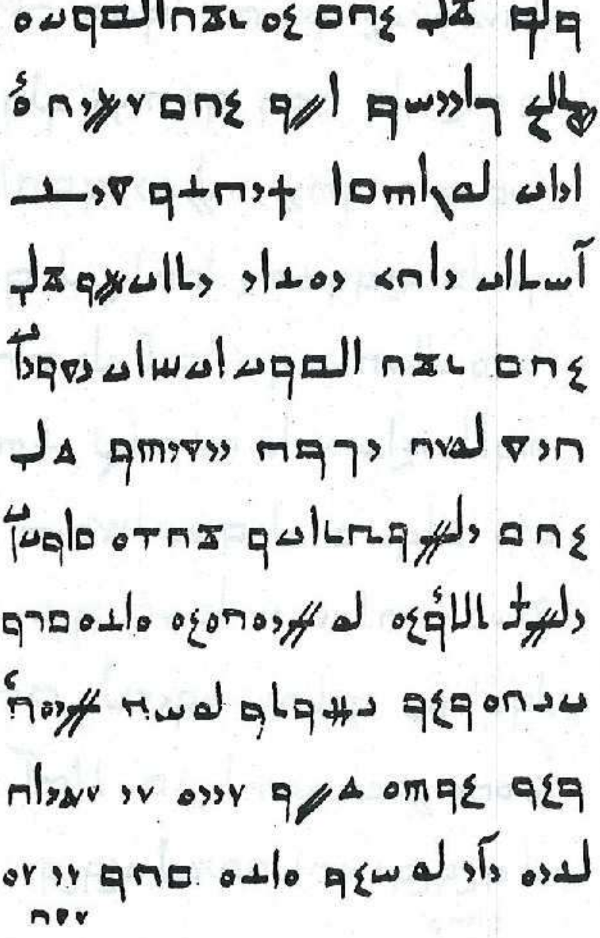

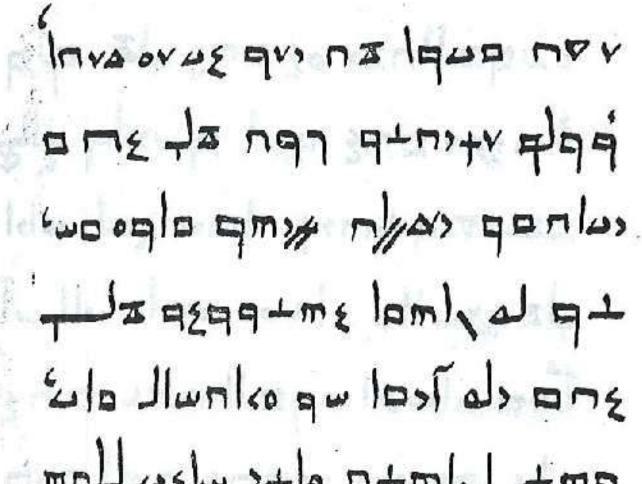

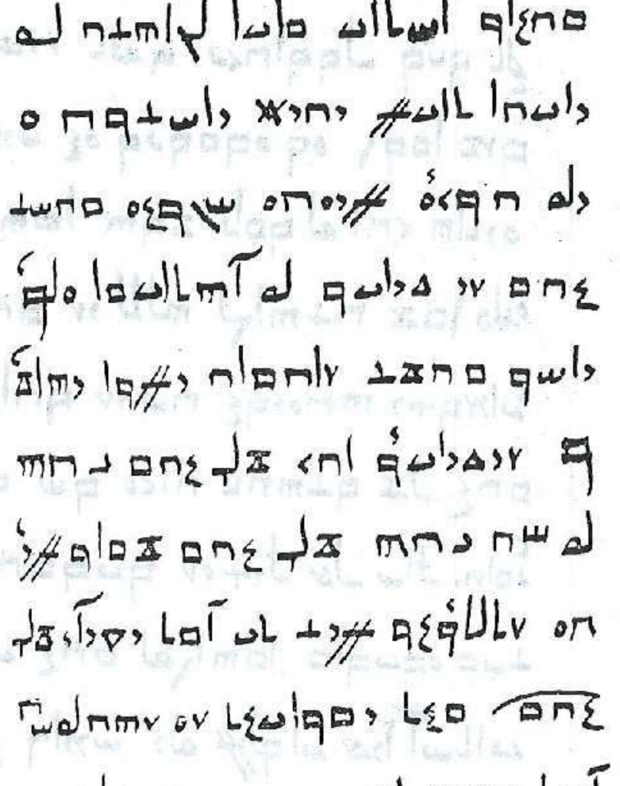

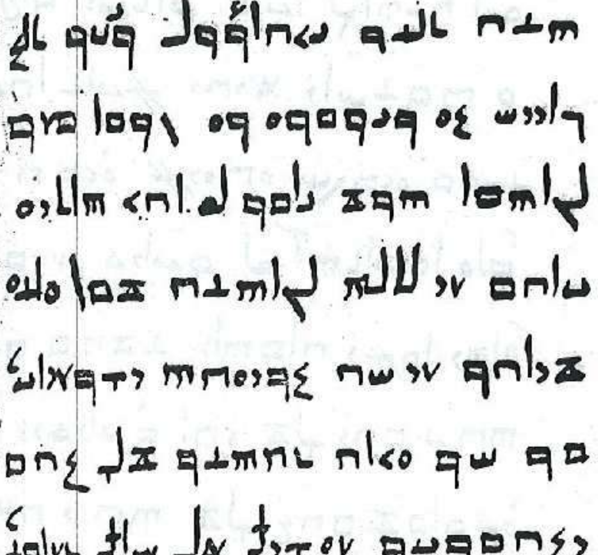

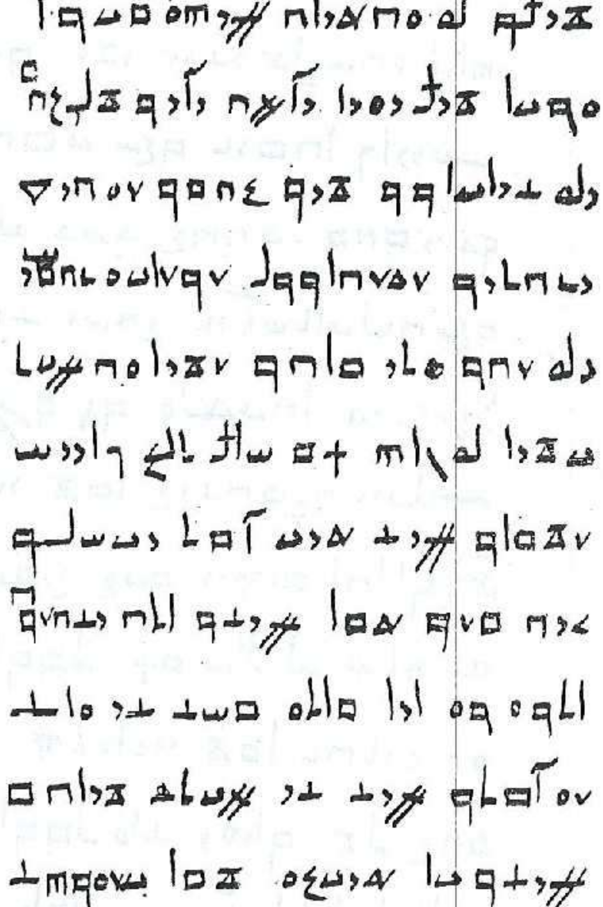

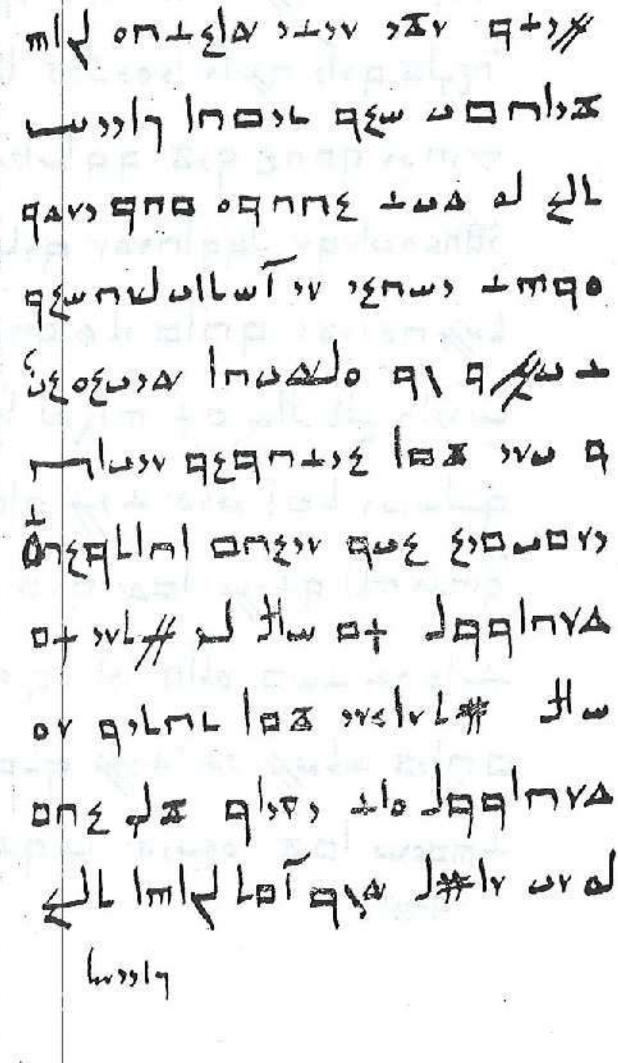

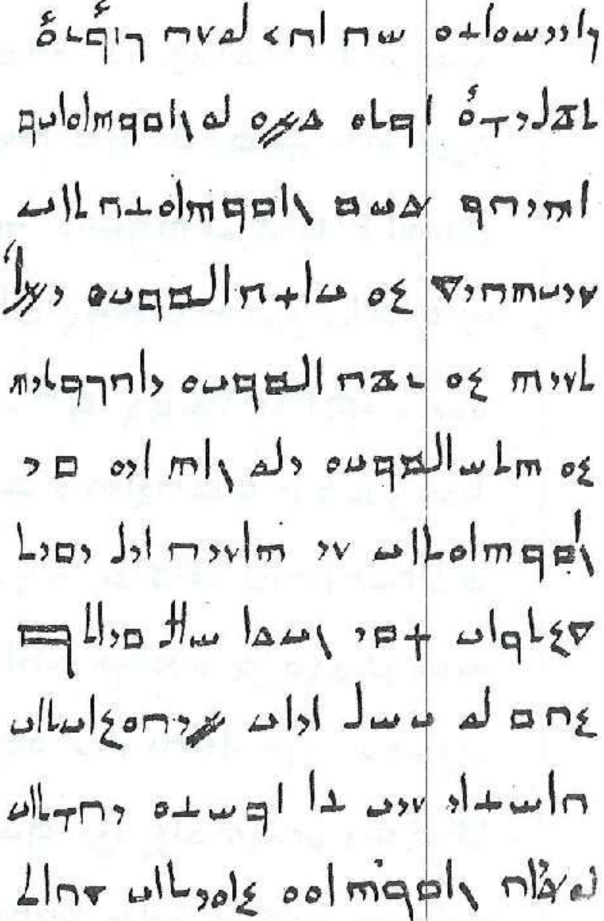

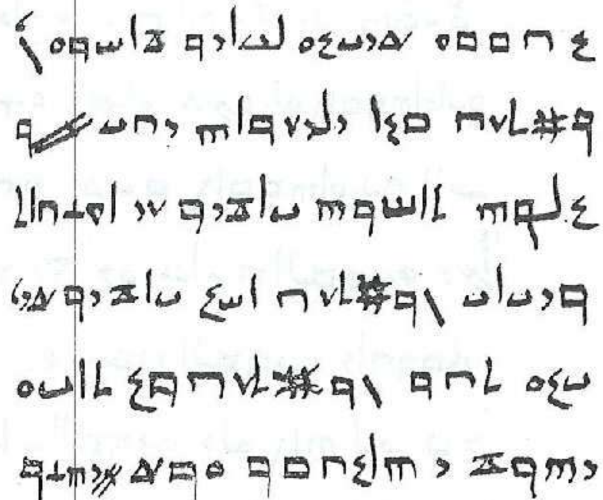

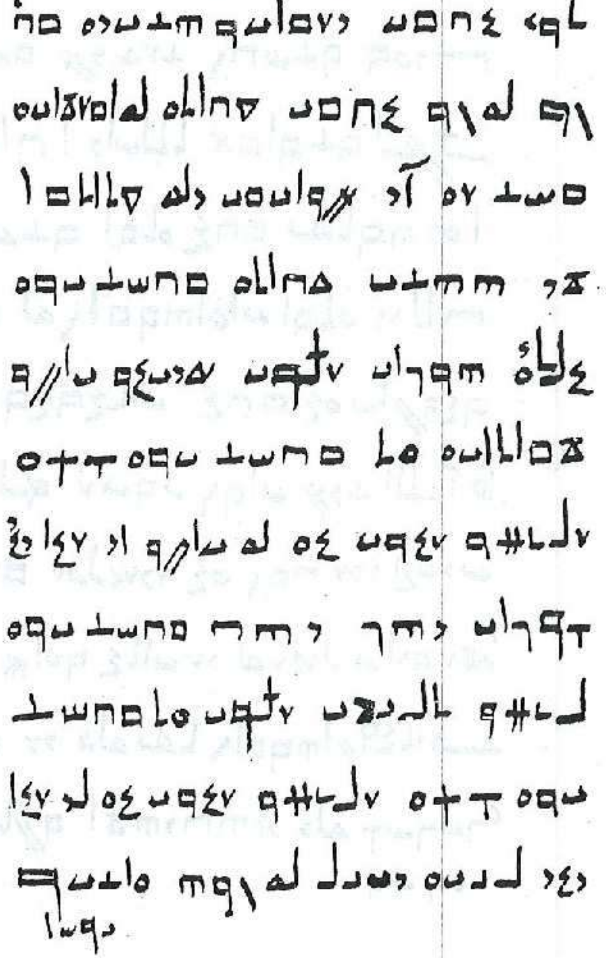

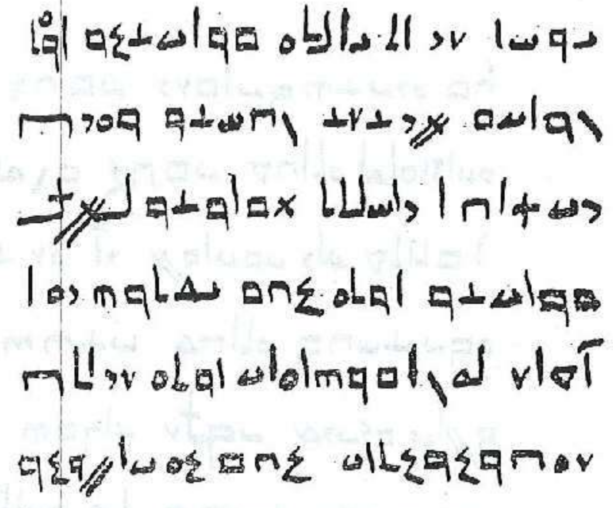

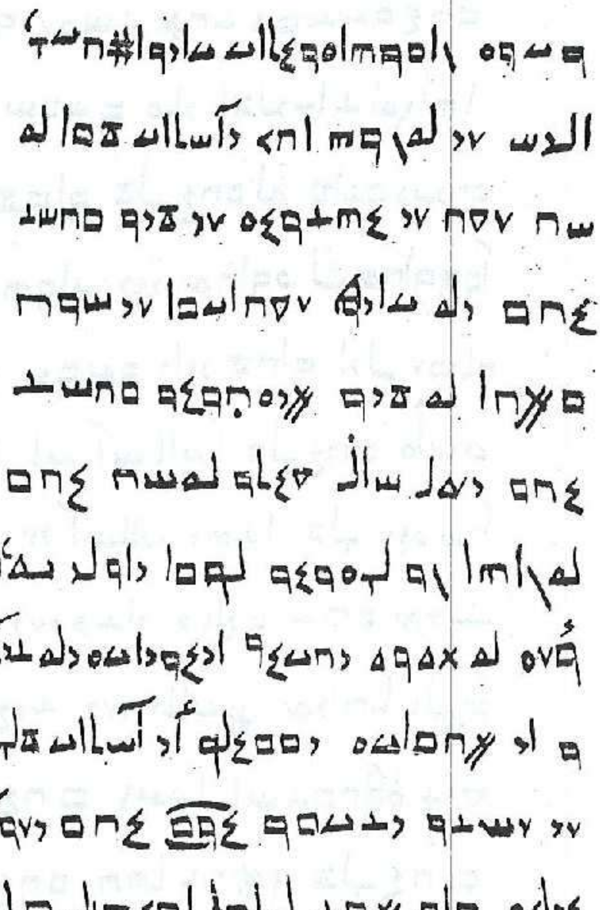

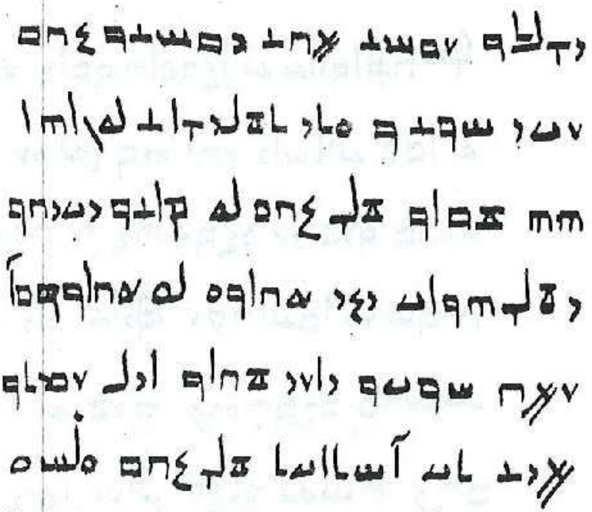

8*

دووەم بەش

بیبلیۆگرافیای ئێزیدیاتی

ئەم بیبلیۆگرافیایە بۆ؟

خوێنەری خۆشەویست،

ئەم بیبلیۆگرافیایەی ئێرە لە بناغەدا بۆ خۆی پرۆژەییێکی سەربەخۆیە لەبارەی ئێزیدیاتی و بەرهەمی گەڕان و سۆراغی چەندین ساڵەی ناو کتێبخانەکانی لەندەن و پاریسە و سەرەتا قەراربوو وەکو کتێبێکی سەربەخۆ بڵاوبێتەوە. دوای ئەوەی وتارەکەی ئەنستانس ماری کەرمەلیم وەرگێڕا ئەوم بە بیردا هات ئەم بیبلیۆگرافیایە جارێ بە شێوەییێکی سەرەتایی بڵاوبکەمەوە. من لێرەدا دوو نیازم لەبەرچاوگرتبوو، یەکەمیان پرۆژەکە گەر بە ناتەواویش بێ دەکەوێتە بەردەست خوێنەرانی کورد و دووەمیشیان زیاتر ئەو ئامانجەم لەبەر چاو گرتبوو کە لە دوارۆژ دەتوانم چاو بە پڕۆژەکە دابخشێنمەوە و هەوڵ بدەم کەم و کوڕیەکانی چارەسەر بەکەم. دەزانم ئەم بیلیۆگرافیانە تەواوی ئەم نووسینانە نییە کە لەسەر ئێزیدیاتی نووسراون، بەلام بە دڵنیاییەوە دەکرێ بڵێم لە رووی سەرچاوە رۆژئاواییەکان ئەگەر تاك و تەرا نووسینێکم بەسەردا تێپەربووبێ، دەنا پێم وانییە کەلێنێکی وا گەورەی تێدا بێت. ڕەنگە خەوشی گەورەی ئەم بیبلیۆگرافیایە سەرچاوە رۆژهەلاتیەکان بێت بە تایبەت نووسراوە عەرەبی و کوردییەکان، من وا بۆ یانزە ساڵ زیاترە وڵاتم بە جێهێشتووە و دڵنیام لەو ماوەیەدا لێکۆڵینەوە و کاری چاك

کراون و زۆر ئاساییە من هەموویانم بەرچاو نەکەوتبێ و دەستم بەسەریاندا ڕانەگەیشتبێ. لەم ڕووەوە ئەگەر کەلێن لە ناو بیبلیۆگرافیایەکەدا هەبێت زۆر خۆ نزمگرانە داوای لێبوردن دەکەم و زۆریش لە زانایانی بەوەج دەپاڕێمەوە دەستگیرۆیم بکەن و هەڵە و پەلەکانم بۆ ڕاستبکەنەوە و چاوەڕێی کۆمەگی دڵسۆزانم تا بۆ چاپی دادێ هەوڵبدەین پڕۆژەییێکی بێ کەم و کوڕی لێدەربچێ.

I

به زمانی ئەڵمانی

1-**Abovian, Khatchatur,** *Die Kurden und die Jesiden*[80], London, In *Acta Kurdica* I, 1994, S. 181-207, Bildmaterial.

***

2-**Al-Yazidi, Amir Muawiya ben Ismail,** *Zarathustra zu uns sprach* /. Hamburg, 1990 , 74.S

***

3-**Ainsworth, William F,** *Die Jessidis oder Teufesanbeter*, Im Das Ausland 28, 1855, Stuttgart/ Tübingen, (S. 406).

***

4-**Backmann, Walter,** Das Heiligtum des Scheich Adi (Kurdistan), Im Kirchen und Moschen in Armenien und Kurdistan, Leipzig, 1913, S.15.

***

5-**Bittner, M.,** *Die beiden heiligen Bücher der Jeziden im Lichte der Textkritik*. In Anthropos, Wien, VI,3-4, 1911, S. 628-639.

***

6-**Bittner, M.,** *Die Heiligen Bücher der Jeziden oder Teufelsanbeter (Kurdisch und Arabisch)*, Denkschriften der

---

[80] ئەم گوتارە کاتی خۆی ساڵی 1848 لە گۆواری قەوقاز دا بڵاوکراوەتەوە، وەرگێر.

kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Hist., Klasse, Band 55, Abhandlung 4, S. 1-97 und Band 55, Abhandlung 5, S. 3-17, Vienna, 1913, S. 13-39.

***

7-Brockelmann, Carl, *Das Neujahrsfest der Jezidîs,* Leipzig, In Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 55, 1901, S. 388-390.

***

8-Browski, L, E., *Die Jezden und ihre Religion.* In Ausland, Jahrgang n° 39 und 40, Stuttgart/ München, 1886, S. 761-767, 758-790.

***

9-Cotkar, *Die Wahre Geschichte der Yesiden = Haqiqat al-yazdaniyin (al-zardushtiyin).* Hamburg : Kurdistan, 1988, (39. S)

***

10-Ceyp, A.J, *Die Yazidi,* In Münchener Zeitung, 2. September, 1890, München, Beilage 204 (1890), S. 1-3.

***

11-Dirr, Adolof, Einiges über die Jeziden, Wien, In Anthropos 12-13, (1917-1918), S. 558-574.

***

12-Düchting, Johannes & Ates, Nuh, *Stribt des Engel pfau Geschichte, Religion und Zukunft des Yezidi-Kurden.* Köln, Zed. Komkar, 1922.

***

13-Evangelischen Kirche, *Die Yeziden : eine Arbeitshilfe. Kirchenamt* . "Erstellt von einer Konsultationsgruppe des Referates Weltreligionen in Kirchenamt der EKD" , Hannover : EKD, 1992 , (40 .S)

***

14-**Ernst Tugendhat,** *Die kurdischen Yezidi : ein Volk auf dem Weg in den Untergang* / für die Gesellschaft für bedrohte Völker hrsg. von Robin Schneider ; mit einem Vorwort von Ernst Tugendhat . 1984, (156p).

***

15-**Frank, Rudolf.** *Scheikh 'Adi, der grosse Heilige der Jezîdîs,* Türkische Bibliothek, XIV, Ed. G. Jacob. Berlin: Mayer & Müller, 1911, Türkische Bibliothek 14, (134 S).

***

16-Fauth, Wolfgang, *Der persische Simurg und des Gabriel-Melek Ta'us der Jeziden,* (s'Gravenhagen), In Persica XII, 1987, S. 123-147.

***

17-Fischer,August, *Ein Gestez der Jezidten* In Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 1904, band 58. S. 876.

***

18-Gotwald, M, Die Jesiden im Globus, Band 73, Nr. 11 (1898), S. 180-181.

***

19-Gotwald, maria, *Die Jesiden*, Im Globus LXXIII, (Braunschweig), 1898, S. 180-181.

***

20-Grothe, Hugo, *Ein neuer Text über die Jezîdîs*, (Berlin), In Beiträge zur Kenntnis des Orients VII, 1909, S. 30-35.

***

21-**Hadank, Karl**, *Haben die Jeziden Gotteschäuser,* Berlin, Orientalistische Literaturzeitung XXXV, 1, 1933, S. 8-9.

***

22-Hadank, Karl, *Untersuchungen zum Westkurdischen: Boti und Ezädi*, Berlin/ Leipzig. Institut für Lautforschung Univ. Berlin 6, (60 S).

***

23-Horten, Max, *Die Geheimlehre der Jezidi, der sogenannten Teufelsanbeter* (Berlin), Im Der Neue Orient 3, 1917, S. 105-107.

***

24-**Jacob, Georg,** *Ein neuer Text über die Jezîdîs. Vorläufige Mitteilung*. In den Beiträgen zur Kenntnis des Orients. Band VII,1908, S. 30-35.

***

25-**Kreyenbroek, Philip G.,** *Die Tradition der yeziden in westlicher und in yezidischer Sichti,* In: E. Franz (ed.), Yeziden:Eine alte Religionsgemeinschaft zwischen Tradition und Moderne [= Mitteilungen des Deutschen Orient-Instituts Hamburg, Band 71/2004], Hamburg, (2004), S.23-33.

***

26-**Kirchmair, Heinrich,** *über die Yesidi*, In Der Islam (Hamburg), n° 34, S. 162-173.

***

27-**Kizilhan, Ilhan,** *Die Yeziden: eine anthropologische und sozialpsychologische Studies über die kurdische Gemeinschaft*, frankfurt/ M: Verlag medico international, 1997. (283 S).

***

28-**Klippel, Ernst,** *Unter Drusen, Kurden und Teufelsanbetern,* Beriln, Wege zum Wissen 58, 1926, (121S).

***

29-**Lidzbarski, Mark,** *Ein Exposée der Jesiden*. In der Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. LI. Leipzig 1897, S. 592-604. Nach dem von Jeremias Schâmîr

aus Mousl im Sammelband Cod. Sachau 200 der Kgl. Bibliothek zu Berlin mitheteilten Texte.

***

30-**Meier, Fritz,** *Der name der Yazidi's*, In Fritz Meier Ed. Westöstliche Abhandlungen Rudolph Tschudi zum 70. Geburtstag. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1954, S. 244-257.

***

31-**Makas, H,** *Drei Jezidengebete*, In Materialen zu einer Geschichte der Sprachen und Litteraturen des Vordern Orient, Heraugegeben von Martin Hartmann, Heidelberg, 1900.

***

32-**Makas, H,** *Jezidengebete.* Im Kurdische Studien, Heidelberg, Carl Winters's Universitâtsbuchandlung, 1900, S. 28-54.

***

33-**Menzel, Theodor,** *Ein Beitrag zur Kenntniss der Jeziden*, In Hugo Grothe, Meine Vorderasienexpedition 1906 und 1907, tome 1, Leipzig, 1911, S. 89-211.

***

34- **Menzel, Theodor,** *Yazidî* Im EI, V IV, Leiden, 1934, S. 1227-1234.

***

35-**Menzel, Theodor,** *Seykh Adi*, Im EI, supp

***

36- Neander, August, *Uber die Elemente, aus denen die Lehren der Yeziden hervorgangen zu sein scheinen.* Im. Wiwwenschafliche Abhandungen, Berlin, 1851, S. 112-39.

***

37-Roemer, W.H.P, *Aus dem Sozialleben der Jeziden,* In Scripta signa vocis, FSJ.H.Hospers, (Groningen), 1986, S. 177-184.

***

38-Stausberg, Michael, *Kurdische yezidi: Stigmatisierung der Yezidi und Migration nach deutschland,* In Religionen feiern: Feste und Feiertage religiöser Germeinschaften in Deutschland, Marburg, 1997, S. 155-161.

***

39-Strothmann, Rudolf, *Kritische Bibliographie: Jezden,* In Der Islam XIII, Berlin, 1923, S. 370-372.

***

40-Sourdel-Thomine, *Der name der Yazidis, by Fritz Mier* Im Westöstlische Abhandlungen Festschrift für Rudolf Tschundi überreicht, Wiesbaden, 1954, S. 244-257.

***

41-Schneider, R, *Die kurdischen Yezidi: ein Volk auf dem Weg in den Untergang,* (Göttingen), Gesellschaft für Völker, 1984, (156 S).

***

42-Yalkut-Breddermann, Sabiha Banu , *Das Volk des Engel Pfau : die kurdischen Yeziden in Deutschland /.* 2001Berlin : Das Arabische Buch, 2001, (103 S)

II

به زمانی ئینگلیزی

43-Adams, I, The yezidis or Devil-Wors, In Persia by a persian. Ed. Grand Rapids, Mich, 1990, pp. 497-509.

***

44-Agha Petros, Ellow, Yezidis. In *Assyrian, Kurdish and Yézidi*, Bagdad, Governement Press, 1920. (87 p).

***

45-Allison, Frances Christine, *Views of history and society in Yezidi oral tradition* / [Thesis: (PhD) University of London] . 1996, (424 leaves).

***

46 -**Allison, Christine,** *The Yezidi oral tradition in Iraqi Kurdistan*, Richmond, Curzon : 2001, XV-313 p

***

47-ALLISON, C., «Oral History in Kurdistan: The Case of the Badinani Yezidis», li hundir The Journal of Kurdish Studies, vol. II: 37-56, Londo, 2001.

***

48-Al-Jadaan, K., *Caste among the Yezidis, an Ethnic Group in Iraq.* Master's Dissertation, University of Pennslvania, 1960.

***

49-Ahmed, Sami said, *A study of the Yazidis: An Introduction* . In The Iliff Review, 30, n° 3, 1973, pp. 37-48.

***

50-Ahmed, Sami said, *The Yazidis: Their Lif and Beliefs*, edited by Henry Field, Ed. Coconut Grove, Miami : Field Research Projects, 1975, Miami, 1975. (485 p). Translation of: al-Yazidiyah, ahwaluhum wa-mu`-taqadatuhum

***

51-Andrus, Rev. A.N., *Concerning the Yezidees.* In MH, vol 85, 1889, pp. 385-388.

***

52-Andrus, Rev. A.N., *The yezidees.* In Encyclopaedia of Missions, New Yourk, 1891, vol 2, pp. 526-8.

***

53-Andrus, Rev. A.N., *More about the Yezidees.* In MH, vol 88, 1892, pp. 175-6.

***

54-Andrus, Rev. A.N., *Persecution of the Yezidees.* In MH, vol 89, 1893, p. 149.

***

55-Arakelova, Victoria, *Healing practices among the Yezidi Sheikhs of Armenia : An article from: Asian Folklore Studies,* Ed. Nanzan University, 2001.

***

56--Ainsworth, W.F., On the Izedis; or, Devil Worshippers. In Transactions of the Syro-Egyptain society, January-Febrauary, 1855, pp. 1-4.

57--Ainsworth, W.F., The Izedis. In Travels and researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and and Armenia. London, vol II, 1842, pp. 181-190.

***

58-Ainsworth, W.F., *The Assyrian Origin of Izedis or Yezdis-the se-called (Devil-Worshippers),* Transaction of the Ethnological Society of London, Vol1 (1861), NS: pp.11-44.

***

59-Ainsworth, W.F., Notes of an excursion from Mosul. In JRGS, London, vol XI, p. 1-21.

***

60-Al-Jahiri, K F, *Stability and social change in Yezidi society* / [University of Oxford, PhD thesis]. 1981.

***

61-Azzaw, Abbas, Notes on the Yezidis. In henry Field, The Anthropology of Iraq: part II, n° 1, The Northern Jazira, cambridge, Mass, USA, 1951, pp. 81-93.

***

62-Berzin, I., A viste to the yezidis 1843. In Henry Field, The Anthropology of Iraq: part II, n° 1, The Northern Jazira, cambridge, Mass, USA, 1951, Appendix A, pp. 67-79.

***

63-Buchanan, James Robertson, *The Yezidis of Kurdistan : their customs and beliefs*, Glasgow, 1968.

***

64-**Badger, G. P.,** Yezeedees. In *The Nestorians and their Rituals with the Narrative of a Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844 and of a Late Visit to these Countries in 1850; also, Researches into the Present Condition of the Syrian Jacobites, Papal Syrians, and Chaldeans, and an Inquiry into the Religious Tenets of the Yezedees*, I. London: Joseph Masters, 1852, pp. 105-134.

***

65-Browne, E, G., *The Yazidis of Mosul.* Appendix to **Parry, O. H. -b.,** *Six months in a Syrian monastery*, London, H. Cox : 1895, pp. 357-387.

***

66-Browne, E, G., Yezidis, the devil-Worshippers. In A year among the Persians 1887-1888, Cambridge, 1927, pp. 570-571.

***

67-Burnaby, Fred, *A yazeed (Devil-Woshippers).* In On Horseback Through Asian Minor, Vol II, London, 1877, pp. 178-183.

***

68-Carnoy, A, J., *Yezidis.* In Encyclopadia of Religion and Ethics, edited by James Hastings, Vol XII, 1921, pp. 830-831.

***

69-Cerchi, Maecello; Platz, Steephanie; Tnite, Kevin, Yezidis. In Encyclopedia of World cultures, V VI, Russia and Eurasia, Chaina. Boston, 1994, pp. 407-411.

***

70-Dingelstedt, Victor, *The Yezidis.* In Rhe Scottish Geographical Magazine, Vol XIV.

71-Drower, E, S, *The Peacock Angel in the Spring,* In Journal of the Royal Central Asian Society 27, 1940, pp. 391-401.

***

72-Drower, E, S, *Peacock Angel. Being some account of the votaires of secret cult and their sanctuaries,* London, 1941.

***

73-Drower, E, S, *The sacred Books of Yazidis*. In By Tigris and Euphrates, pp. 327-335.

***

74-DRIVER, G.R., *An account of the religion of Yazidi kurde.*In Bulletin of the School of Oriental Studies 2, 1922, pp. 197-213, 509-511.

***

75-DRIVER, G.R., The Religion of the Kurds.[81] In Bulletin of the School of Oriental Studies. 11 / 11,1922, pp.197-215.

***

76-Dyck, Asil Nasir, *British travel account on the Yazidis of northern Iraq, 1800-1850*, M.A, History and Archeology, American University of Beirut, 1974.

***

77-Edmonds,Cecil John, *A pilgrimage to Lalish*, London : Royal Asiatic society of Great Britain and Ireland, 1967.

***

78-Empson, R. H. W., *The cult of the Peacock Angel : a short account of the Yezîdi tribes of Kurdistân.* With a commentary by Sir Richard Carnac Temple . London, 1928., Sec. Ed. Ams Pr (April, 1995)

[81] ئەم وتارە لە لایەن ئەنوەری سولتانی کراوە بە کوردی، بڕوانە: گ.ر. درایڤەر، درایڤەر و کورد (کۆمەڵەی پێنج وتار)، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە، ئەنوەری سولتانی، بنکەی ژین، سلێمانی، 2005، لا: 93-123

***

79-Field, Henry (1902-....) , *The anthropology of Iraq*, Peabody Museum , 1951, vol. 46, n° 1,(116 p).

***

80-Frayha, Anis, *New Yezidi texts from Beled Sinjar, Iraq*, [Kitab al-galwat. Mishaf Res, from the Kitab al-Aswad], with [translated] introduction by Anis Frayha. [Preface by Henry Field.], Reprinted from Journal of the American Oriental society. Vol. 66. Nr. 1, Jan. - March, 1946.

***

81-Franz, Erhard, Minorities, Communities, trannationality: Yezidi, kurds and Alevis. In Germany-workshop vom 5-6, juin 1999 in Berlin. Orient-Opladen, 40, 2, 1999, pp. 192-194.

***

82-Flew, Robert Newton, (1880-1962), Among the worshippers of Satan : the religion of the Yezidi Kurds. In The Quest, January 1923, London, pp.145-165.

***

83-Forbes, F., A *Visite to the Sinjar Hills in 1838, with some account of the Sect of the Yezidis and of various places in the Mesopotamia Desert, between the River Tigris and Khabur*, In Journal of the Royal Geographical Society 9, 1839, pp. 409-430.

***

84-Forbes, F., Account of the Yazidis of Jebel Sinjar. In Transaction of the Royal Geographical Socity, Vol LX, p. 409.

***

85-Fuccaro, Nelida, *A 17 th century travel account on the Yazidis: implications for a socio-religious history,* In Annali dell'Istituto Universitario Orientale (Napoli), 53, pp. 241-253.

***

86-Fuccaro, Nelida, Aspects of the social and political history of the Yazidi enclave of Jabal Sinjar (Iraq) under the British mandate, 1919-1932, [Thesis (Ph.D.) - University of Durham 1995].

***

87-Fuccaro, Nelida, Ethnicity, *state formation, and conscription in postcolonial Iraq: the case of the Yazidi Kurds of Jabal Sinjar*, In International Journal of Middle East Studies, n° 29, pp. 559-580.

***

88-Fuccaro, Nelida, *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq*, London,1999.

***

89-Fuccaro, Nelida, *Communalism and the State in Iraq: The Yazidi Kurds, c.1869-1940,* In Middle Eastern Studies, 35, 2, 1999, pp. 1-26.

***

90-**FURLANI, G**,(1888-1961), *Religious texts of the Yezidis*. 1940.

***

91-**Furlani, Giuseppe,** *The Yezidi Villages in Northern Iraq*, In Journal of the Royal Asiatic Society, 1937, pp. 483-491.

92-**Giuseppe, Furlani (1885-),** *The religion of the Yezidis : reliious texts of the Yezdis* / translation introduction and notes; translated from Italian with additional notes an an appendix and index by Jamshedji Maneckji Unvala . 1995, (97p).

***

93- **Guest, John S.,** *The Yezidis: A Study in Survival*, Ed. KPI, London & New York, 1987.

***

94-**Guest, John S.,** Survival among the Kurds : a history of the Yezidis, Ed. Kegan Paul International, London, 1993.

***

95-**Harvey, L.P.,** The people of the peacok Angel, In Natural History, vol 68, 1959, pp. 566-75.

***

96-**Henry Field and J. B. Glubb,** *Navaho Humor (number 9) ; The Yezidis, Sulubba, And Other Tribes Of Iraq And Adjacent Regions* (number 10) General Series in Anthropology

Number 9 & Number 10, Ed. George Banta Publishing Company 1943.

***

97-**Heard, W. B.,** *Notes on the Yezidis*, In Journal of the Royal Anthropological Institute of Great britain and Ireland 41, 1911, pp. 200-219.

***

98-**Heude, William,** Zezidees (sic) or devil worshippers. In A journey up the Persian Gulf, London, 1819, pp. 225-229.

***

99-**Homes, P.M.,** *The sect of Yezidis of Mesopotamia,* In Biblical Respository and Classical Review, Series 2, Vol 7, 1842, pp. 329-351.

***

100-**Hume-Griffith, M.E,** Yezidees. In Behind the Veil, London, 1909, pp. 284-293.

***

101-**Isma`il Beg Chol (1881 or 2-1933),** *The Yazidis past and present : being three original texts about Yazidi doctrines, customs and some events of their history, with an autobiography of one of their contemporary amirs*. Edited by Costi K. Zurayk, Ed. American University of Beirut. Publication of the Faculty of Arts and Sciences. Oriental series

; 6, Beirut : American University of Beirut, (Arabic & English).1934, (134 p).

102-Izady, Mehrdad, R, Yezidism. In *The Kurds: A Concise handbook*, Ed. Taylor & Francis, 1992, pp. 153-158.

***

103-Ivanow, W. *The Truth-Worshippers of Kurdistan. Ahl-i Haqq Texts*. The Ismaili Society Series, A No 7. Leiden: E.J. Brill, 1953.

***

104-Jackson, A.V.Williams, *Yezidis, devil-worshippers at Tiflis in persia apst ans present*, New York, 1906, pp. 10-14.

***

105-Jackson, A.V.Williams, *The Yezidis, or so-called devil-worshippers around Tiflis*. In Journal of the American oriental Socity, 1904, Vol XXV, pp. 178-181.

***

106-**Joseph, Isya,** "*Yezidi Textes*". The American Journal of Semitic Languages and Literatures, 1908-1909/XXV, pp. 111-156, 218-254.

***

107-**Joseph, Isya**, *Devil-Worship: the sacred books and traditions of the Yezidis. Studies on the origin and traditions of the devil-worshippers*. 1919, Boston: Badger.

***

108-Kinneir, J. Macdonald, Yezdi. In A geographical memoir of the Persian empire : accompanied by a map, London : Printed for J. Murray, 1813, pp. 262-263.

***

109-**Kreyenbroek, Philip G.,,** 'The Yezidis' in : R. L. Tapper (ed.), 'Some Minorities in the Middle East', Foreign and Commonwealth Office publication, London. [A fuller version of the paper was published in R. Tapper (ed.), Some Minorities in the Middle East, SOAS publication, 1992, pp. 67-68.]

***

110-**Kreyenbroek, Philip G.**,*'Mithra and Ahreman, Binyamin and Malak Tâwûs: traces of an ancient myth in the cosmogonies of two modern sects'* In: Ph. Gignoux (Ed.), Recurrent Patterns in Iranian Religions; from Mazdaism to Sufism, Paris, pp.57-79 [= Studia Iranica, Cahier 11], 1992.

***

111-**Kreyenbrock, Philip G. (1948-....)**,"*Yezidism - its Background, Observances and Textual Tradition*". *Texts and*

Studies in Religion, 62. Lewiston, Queenston and Lampeter: Edwin Mellen Press, 1995, XVII-349 p

***

112-**Kreyenbroek, Philip** G.,'Yezidism', in: J.R. Hinnells (ed.), A New Dictionary of Religions, Penguin Books, Oxford and Cambridge (Mass.), 1995, pp. 565-6

***

113-**Kreyenbroek, Philip G.,** *'Yazîdî'*, In: P.J. Pearson et al. (eds.), Encyclopaedia of Islam, New Edition, vol. 11, fasc. 183-4, (2001), pp. 313-6

***

114-**Kreyenbroek, Philip G.,** Modern Sects with Ancient Roots: the Yezidis and Ahl-e Haqq of Kurdistani, in: Pheroza Godrej and Feroza Punthakey Mistree (eds.), A Zoroastrian Tapestry: Art, Religion & Culture. Ahmedabad, Mapin, 2002, pp. 260-77.

***

115-**Kreyenbroek, Philip G, & Kh. Jindy Rashow**, *God and Sheikh Adi are Perfect: Sacred Poems and Religious Narratives from the Yezidi Tradition*, Harrasowitz, Wiesbaden 2005, [= Iranica 9].

***

116-Layard, A.H.,. The Yezidis. In *Nineveh and its Remains with an Account of a Visit to the Chaldaean Christians of*

Kurdistan, and the Yezidis, or Devil-Worshippers; and an Enquiry into the Manners and Arts of the Ancient Assyrians, Vol I, 1849, London: John Murray, pp. 225-266.

***

117-Laurie, Rev.Thomas, Journal of a visit to the Yezidees, with a description of the Excaration at Khorsabad. In Bibliotheca Sacra, Vol 5, 1845, pp. 148-171.

***

118-LONG, P.W., A Visit to Sheikh Adi: The Shrine of the Peacock-Angel. In Journal of the Royal Central Asian Society, Vol 23: 1936, pp. 632-638.

***

119-Luke, Sir Harry Charles, The *Yezidis or Devil-Worshippers of Mos*ul, In The Indian Antiquity, vol 54, Bombay, 1925, pp. 94-98.

***

120-Luke, Sir Harry Charles, *The worshippers of Satan.* In Mosul and its minorities, London, 1925, pp. 122-137

***

121-Mingana, A. "*Devil-Worshippers: their Beliefs and their Sacred Books*". The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1916/XV, pp. 505-526.

***

122- **Mingana, A.** Sacred books of the Yezidis. In JRAS, 1921, pp. 117-119.

***

123-**Mingana, Alphonse,** *The Yezidis: The Devil Worshippers of the Middle East : Their Beliefs & Sacred Books*, Ed. Holmes Pub Grou Llc, 1993.

***

124-**Maxoudian, Noubar,** *An account of the Yezidis*. In Moslim World, New Yourk, 1944, n° 34, pp. 304-305.

***

125-**Maxoudian, Noubar,** The peacock-Worshippers of Iraq. In New Outlook, Tel Aviv, June 1959, vol II, n° 9 (20), pp. 46-48.

***

126-**Manza de' Neri, Arrigo, Count.,** *The once secret scriptures of the Yezidis, the so-called devil- worshippers of Kurdistan,*. London : John M. Watkins,Extract from: The quest. - Vol. 5, n°. 1 (1913)

***

127-**Murad, Jasim Elias,** *The sacred poems of the Yazidis: an anthropological approach*/University of California, Los Angeles, 1993, (522 p).

***

128- Mcleod, K.M., *The Yezidis or " Devil-Worshippers" of Assyria: an Investigation into their Social and Religious Cult.* Ph.D. Dissertation. University of Edinburgh, 1933.

***

129-Menzel, Th. "*Yazidi, Yazidiya*". The Encyclopaedia of Islam, 1931/IV, Ed. Th. Houtsma et al. Leiden & London: E.J. Brill, pp. 1163-1170.

***

130-Parry, Oswald,-B.A., The Yezidis. In *Six months in a Syrian monastery, being the record of a visit to the head quarters of the Syrian church in Mesopotamia, with some account of the Yazidis or devil worshippers of Mosul and El Jilwah, their sacred book*, London, Horace. Cox : 1895. Chapter XVIII, pp. 252-262.

***

131-Reshid, Tosinê, *Yezidism: Historical Roots*, translated from the Kurdish by Ezîz Bawermend, In The International of Kurdish Studies, Vol 19, Nos. 1 & 2, 2005, pp. 39-46.

***

132-Rich, Claudius James, *The Yezidis*. In Narrative of a Journey to the Site of Babylon in 1811 ... Memoir on the ruins ... Remarks on the topography of ancient Babylon by Major Rennell in reference to the memoir. Second memoir on the

ruins in reference to Major Rennell's remarks. With narrative of a journey to Persepolis ... By the late C. J. Rich ... Edited by his widow, London, 1839.Vol II, pp. 68-71, 107-108, 121-122.

***

133-Seabrook, W.B., *Among the Yezidis in the mountain of the Devil-Worshippers. Adventures in Arabia: among the Bedouins, Druses, Whirling Dervishes and Yezidee Devil Worshippers.* New York: George G. Harrap & Co, 1928In Adventures in Arabia, London, Ed. Harrap, 1928, pp. 265-308.

***

134-Soane, E, B., Yezidis or Devil-worshippers. In To Mesopotamia and Kurdistan in disguise : with historical notices of the Kurdish tribes and the Chaldeans of Kurdistan, London : John Murray, 1912, pp. 100-104.

***

135-Stewart, D and Haylock, J., Yazidia in New Babylon: A portrait of Iraq, London, 1956, pp. 150-173.

***

136-Spat, Ezster, Shahid bin Jarr, Forefather of the Yezidis and the Gnostic Seed of Seth. In Iran and the Caucasus, 6, 2002, pp. 27-56.

***

137-**Spat, Ezster,** Changes in the Oral Tradition of the Yezidis of Iraqi Kurdistan. In The Journal of Kurds Studies, Vol V/ 2003-2004,pp. 73-83.

138-**Spat, Ezster,** *The Yezidis*, Ed. Saqi Books, London, 2005, (260 p).

***

139-**Sprengling, M.,** The origin of the Yezidis: A question of priority. In The American Journal of Semitic Languages and Literatures, Vol XXXVII, 1920-21, pp. 72-73.

***

140-**Stark, Freya,** The Devil-Worshipper. In Baghdad Shetches, London, 1937, pp. 153-163.

***

141-**Stark, Freya,** The yezidi Devil-Worshippers. In Geographical Magazine, Vol 30, 1958, pp. 527-537.

***

142-**Taufiq Wahby,** *The remnants of Mithraism in Hatra and Iraqi Kurdistan, and its traces in Yazidism : the Yazidis are not devil-worshippers*, London, 1962, (52p)[82].

***

---

[82] ئەم وتارە لە لایەن شوکت مەلا ئیسماعیل حەسەن لە ئینگلیزییەوە کراوە بە عەرەبی؛ بڕوانە: توفیق وهبي، اليزيدية بقايا الميثرائية (في الحضر و كردستان العراق)، ترجمة: شوكت ملا اسماعيل حسن، السليمانية، 2004, (52 ص).

143-Tritton, A, S., 'Adi b. Musafir al-Hakkari. In The Encyclopaedia of Islam, NE, I, Leiden, 1955, pp. 1956196.

***

144- Vangent, A, The Yezidi Struggle to Survive. In Swiss Review of World Affairs, VI, 1993, pp. 20-21.

***

145-Unvala, Jamshedji Maneckji, The Religion of the Yezidis. Relihions texts of the Yezidis, translation, introduction and notes by G. Furlani, Bombay, 1940, (97p).

***

146-Young, M.J.L., *An account of the history and rituals of the Yezidis of Mosul,* In Le Muséon, LXXXV, 1972, pp. 481-522.

147-Wigram, W. A., *The Temple of the Devil (Sheikh Adi.* In The cradle of Manking, London, Ed. Black, 1921, pp. 87-110.

III

به زمانی فرانسەوی

148-Açikyildiz, B., *Les Yézidis et le Sanctuaire du Šeykh 'Adī,* (Mémoire du D.E.A.) Paris. 2002,

***

149-Alen, J.P., *Les éteigneurs de lampe : Les Yézidis (romancé)*, In l'auberge de Miams, Paris, Vigneau, 1946, pp. 85-162.

***

150- Anastase-Marie, O. Carm, le secret des Yezidis, In Terre Sainte, 1901, n° 17, pp. 67-69.

***

151-Anastase-Marie, O. Carm., *La découverte récente des deux livres sacrés des Yêzîdis*[83]. In Anthropos, t. VI, N° 1. Janv-févr.1911, pp. 1-39.

***

152-Brunel, A., *Chez les yézidis, adorateurs du Diable. Le sucide de Cheikh Gamo*. In Gulusar, Paris, 1946, pp. 121-143.

***

153-Blau, Joyce, *Le kurdes de Amâdiya et de Djabal Sindjar : Analyse linguistique, texte folkloriques, glossaires*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1975, (252 p).

***

154-Bois, Thomas, *Le Djébel Sindjar au début du XIXe siècle.* In Roja Nû, n° 56, 10-9-1945.

***

155-Bois, Thomas, *Les Yézidis et leur culte des morts,* In Cahiers de l'Est (Beyrouth), sér. II, n° 1, 1947), pp : 52-58.

---

[83] ئەم وتارە لەم کتێبەدا کراوە بە کوردی، وەرگێر.

***

156-Bois, Thomas, *Les yézidis : essai historique et sociologique sur leur origine religieuse*, In Al-Machriq, n° 55, 1961, pp. 109-128-191-242

***

157-Bois, Thomas, *Monastères chrétiens et temples yézidis dans le Kurdistan irakienne*, In Al-Machriq, n° 61, 1967, pp. 75-103.

***

158-Bois, Thomas, La religion kurdes. In Proche-Orient Chrétien, Vol XI, Jérusalem, 1961, pp. 105-136.

***

159-Bouvat, L., A propos des Yézidis. In Revue du Monde Musulman, 1914, vol XXVIII, pp. 339-346.

***

160-Bedir-x, Celadet Alî an, Notice sur la Bible noire. In Hawar, Sam, 1932, XIV: 7-8; XV: 8-9; XVI: 9-10.

***

161-Chantre, Ernst, *Notes ethnologiques sur les Yézidi*, In Bulletin de la Société d'Anthropologie de Lyon, t ; 15, Lyon, Paris, 1896, pp. 65-75.

162-Chantre, Ernst, Les Kurdes. In Bulletin de la Société d'Anthropologie de Lyon,, t XV, 1896, pp. 169-209.

***

163- Cuinet, Vital, *Yézides,* In La Turquie d'Asie: Géographique administrative, statistique descriptive et raisonnée de chaque province, t II, Paris, 1891, pp. 772-778.

***

164-Chabot, Jean-Baptiste (1860-1948), *Notice sur les Yezidis, publiée d'après deux manuscrits syriaques de la Bibliothèque nationale et traduite par M. J.-B. Chabot,* Paris, Impr. Nationale. In JA, Série 9, Tom 7, 1896, pp. 100-132.

***

165-Campanile, G, O.P., *Les habitants du Kurdistan : Les Yézidis.* In Histoire du Kurdistan, traduit de l'italien par le P.P. Thomas Bois, O.P, Ed. L'Harmattan, 2004, Paris, pp. 95-106.

***

166- D'Arle, M., A Sindjar chez les adorateurs du démon. In Revue du Liban, N) 24 à 29. De 28 fév, 8, 13, 20 mars et avril 1954.

***

167-Dufourg, J.P., *Visite au peuple le plus oublié du monde : les Yézidis.* In l'Orient, n° 1, 4 & 5 mars 1953.

***

168-FIEY, J.M., Le Temple Yezidi de Cheikh Adi. In Proche Orient Chrétien, X: 1960, pp. 205-210.

***

169-Guerinot, Armand, *Les Yézidis,* In Revue du Monde Musulman, 1908. V. N° VIII, 581-630.

170-GAUDIO, A., En Irak, chez les Adorateurs des Etoiles et du Diable. In Revue du Liban, 14 mars, 1959, pp. 24-25.

***

171- Gréoire, M., Yezidis. In Histoire des sectes religieuse, vol IV, Paris 1828-1829, ch : 23.

***

172-GILBERT, T., *Note sur les Sectes dans le Kurdistan.* In Journal Asiatique., 7, 1873, pp. 393-395.

***

173-Hammer-Pargstall, Joseph Von, *sur les kourdes, sectateurs du Cheikh Aadi.* In Journal Asiatique, Série 5, Tom V, 1855, pp. 468-470.

***

174 -Hessling, Peter, *Au cœur de l'Irak, eu pays Yézidi, il y a encore des adorateurs du diable.* In Journal d'Orient, Istanbul, 5 sept. 1956.

***

175-Harry, Mariam, Yezidis. In Les adorateurs de Satan, Paris, Ed. Flammarion, 1937, pp. 33-138.

***

176-Ishow, Habib, *"Les Yézidis"*, In Structure sociales et politique de l'Irak contemporaine, Ed. L'Harmattan, Paris, 2004, pp. 29-35.

***

177-Jarry, Jacques, *La Yazidiyya : Un vernis d'Islam sur une hérésie gnostique,* In Annales Islamologiques, VII, le Caire, 1967, pp : 1-20.

***

178-Kreyenbroek, Philip G., "Yazidî". In Encyclopédie de l'Islam, Nouvelle édition, Tom XI, Livraison 185-186, Leiden, Brill, 2004, pp. 339-342.

***

179-Kamiran Ali bedir-xan, Le culte du Soleil chez les Kurdes. In Atlantis, Vol 54, n° VII-VIII, 1934.

***

180-Krajewski, Léon, Le culte de Satan : les Yezidis. In Mercure de France, 15 novembre 1932, pp. 87-123.

***

181-Kovalevskiĭ, Edvard de, *Les Kourdes et les Iésides, ou les Adorateurs du démon*, Bruxelles, 1890. In Bulletin de la Société royale belge de géographie", pp. 157-186.

***

182-LAYARD, Austen Henry, *Les ruines de Ninive. Comprenant le récit d'un voyage chez les chrétiens chaldéens*

du Kurdistan, et les Yezidis, ou Adorateurs du Diable. Préface de Jean-Louis Huot. Traduit de l'anglais par Philippe Babo, Editions Errance - Editions UNESCO, 1999, (215p)

***

183-Leroy, J, *Cheikh Adi, sanctuaire des Adorateurs du Diable.* In Moines et Monastères du Proche-Orient, Paris, Horizons de France, 1957, pp. 252-269.

***

184-Lescot, R., *Quelques publications récentes sur les Yézidis,* In Bulletin d'Etude Orientales, VI, 1936, pp. 103-108.

***

185-Lescot, R., *Enquête sur les Yezidis de Syrie et du Djebel Sindjar.* Mémoires de l'Institut français de Damas ; t. 5, Beyrouth : [Institut français de Damas], 1938, (277 p).

***

186-Lescot, R., *Les yézidis.* In La France Méditerranéenne et Africaine, Vol 1, fasc. 3, 1939, pp. 55-87.

***

187-Lammens, S.J., *Le massif du Gabal Sim'an et les Yézidis de Syrie,* In Mélanges de l'Université de St. Joseph 2, 1907, pp. 366-407.

***

188-Lammens, S.J., Une visite aux Yézidis ou adorateurs du Diable. In Relations d'Orient, 1929, pp. 157-173.

***

189-Marcella D'Arle, A Sindjar, chez les adorateurs du Démon. In Revue du Liban. 24.2, 29.2, 8. 3, 13. 3, 20.3 et 3.4, 1954.

***

190-Menant, Joachim (1820-1899), *Les Yézidiz : épisodes de l'histoire des adorateurs du diable*, Paris : E. Leroux, 1892, VIII-232 p

***

191-Massignon, Louis-Fernand-Jules, *Al-Hallaj, le phantasme crucifié des Docètes et Satan selon les Yézidis*, In Revue de l'histoire des Religions, Paris, E. Leroux : 1911, pp. 195-207.

***

192-Massignon, Louis-Fernand-Jules, *les deux livres sacrés des Yézidis.* In Revue de l'histoire des Religions, t. LXIII, 1911, p. 245-246., t LXIV, 1911, pp. 264-265.

***

193-Massignon, Louis-Fernand-Jules, Les Yézidis du mont Sinjar, adorateurs d'Iblis. In Etudes Carm Satan, pp. 175-176.

***

194-Moutran, N., *Les Yézidis, Adorateurs du Diable*, In La Syrie de demain, Paris, Ed. Plon, 1916, pp. 405-424.

195-Moutran, N., Yézidis ou Schamanistes. In La Chaldée, esquisse historique, Rome, 1867, pp. 34-46.

***

196-M* (Rousseau),** *Description du Pachalik de Bagdad, suivi d'une notice historique sur les wahabis et de quelques autres pièces relatives à l'histoire et à littérature de l'Orient.* Paris, 1809, also : Notice sur les Yézidis, pp. 183-210.

***

197-Nikitine, Basile, *Les Kurdes: études sociologique et historique*, Ed. D'Aujourd'hui, Paris, 1956, pp.225-233.

***

198-Nikitine, Basile, The Yazidis, past and present, by ismael Chol, Yazidi Amir of Sinjar, In Journal Asiatique, Tom CCXXIV, Janv. p. 161.

***

199-Nau, F and J. Tfinkdji, *Recueil de textes et de documents sur les Yezidis,* In Revue de l'Orient Chrétien, 2nd series, vol. 20, 1915-17, pp. 142-200, 225-75

***

200-Nau, François (1864-1931). *Note sur la date et la vie de cheikh 'Adi, chef des Yézidis*. In Revue de l'Orient Chrétien. XIX/2, 1914. pp. 105-108.

***

201-Noury, Djelal, *Le diable promu dieu. Essai sur le Yézidisme*, Constantinople, 1910.

202-**Osman Sebri et Stig Wikander,** *Un témoignage kurde sur les Yézidis du Djebel Sindjar*, In Orientalia Suecana 2,1953, pp. 112-118.

***

203- Planhol, Xavier de, Les Yézidis. In Minorités en Islam : Géographie politique et sociale, Ed. Flammarion, Paris, 1997, pp. 177-184.

***

204-Pognon, Henri, *Sur les Yézidis du Sindjar*, In Revue de l'Orient Chrétien, XX, Paris, n° 3, 1915/17, pp. 327-329.

***

205-Perdrizet, Paul-Frédéric-Emile, *Documents du XVIIe siècle relatifs aux Yézidis*, In Bulletin de la société de Géographe de l'Est, Vol XXIV, impr. de Berger-Levrault, Nancy, 1903, pp. 281-306 & 429-445.

***

206-Poujoulat, M. B., Les yezidis. In Voyage dans l'Asie Mineure, en Mésopotamie, Palmyre, en Syrie, en Palestine et en Egypte, Paris, 1841, pp. 355-367.

***

207- REMONNAY, J., Chez les Adorateurs du Diable, In Jésuite Missionnaires, 1938,9, pp. 4-11.

***

208-Regelsperger, G., Les Yézidis, adorateurs du diable par. In Journal des voyages et aventures de terre et de mer, 2[em] Série, n° 722, é octobre 1910, (16 p).

***

209-RONDOT, P., Les Kurdes d'Irak : Les Yézidis, In Bulletin Mensuel de Centre d'Etudes Kurdes, 12: 1950, pp. 11-13.

210-Spiro, Jean, *Les Yezidi, ou les Adorateurs du diable,* In Bulletin de la Société neuchâteloise de géographie", T. XII, Neuchâtel : impr. de P. Attinger, 1899, pp. 275-301.

***

211-Siouffi, Nicolas, Une courte conversation avec le chef de la secte des Yézidis ou les Adorateurs du Diable», In Journal Asiatique, 7: 18: 1880, pp. 78-83.

***

212-**Siouffi, N.,** *Notice sur la secte des Yezidis,* In Journal Asiatique, VII Série, vol. 19, 1882 pp. 252-68.

***

213-Siouffi, N., *Notice sur le Cheikh 'Adi et la Secte des Yezidis*, Journal Asiatique, VIII Série, vol. 5,1885, pp. 78-100.

***

214-Tcheraz, Minassé, *Les Yézidiz étudiés par un explorateur arménien,* In Muséon. T X, n° 2, Louvain, 1891.

***

215-Vernier, Bernard, "Les Yézidis" In l'Irak d'aujourd'hui, Ed. Armand Colin, Paris, 1963, pp. 73-76.

***

216-Ximenez, Au pays du Diable. In Archive Asiatiques, Galata, 1912.

IV

به زمانی ئیتالی

217-**Campanile, G, O.P.,** *Storila della regione del Kurdistan e delle sette di religions ivi estistenti,* Napoli, 1818, cap. IV. Habitanti del Kurdistan, p. 146-165.

***

218-Febvre,M., *Teatro della Turchia*[84], Milano, 1681, pp. 343-352.

***

219-**Furlani, Giuseppe.,** *Testi Religiosi dei Yezidi, Testi e Documenti per la Storia delle Religioni* 3, Bologna, 1930, (124 p).

---

[84] Cf. *Théâtre de la Turquie,* Traduit d'italien en français ; par son auteur le Sir Michel Febvre, Paris, 1682.

***

220-Furlani, Giuseppe, *Sui Yezidi.* In: Rivista degli studi orientali 13. 1932, pp. 105-111.

***

221-Furlani, Giuseppe, *'Il yezidismo secondo Ismâ'll Begcol,* In Giornale della Società Asiatica Italiana 3, 1935, pp. 373-377.

***

222-Furlani, Giuseppe, *I santi dei Yezidi,* In Orientalia. N.S 5. 1936

***

223-Furlani, Giuseppe, *Gli interdetti dei Yezidi,* In: Islam 24. 1937.

***

224-Garzoni, Maurizio, O.P., Della Setta delli Jazidij.[85] In Abat Domenico Sestini, Viaggi e opuscoli diversi, Berlin, 1807, pp. 203-12.

***

---

[85] ئەم وتارە ساڵی 1809 لە لایەن Sylvestre de Sacy لە ئیتالیاییەوە کراوە بە فرانسی، بڕوانە:

Notice sur les Yézidis. In M*** (Rousseau), *Description du Pachalik de Bagdad, suivi d'une notice historique sur les wahabis et de quelques autres pièces relatives à l'histoire et à littérature de l'Orient.* Paris, 1809, pp. 183-210

225-Guidi, M., *Origine dei Yazidi e Storia Religiosa dell'Islam e del Dualismo*, In RSO 12, 1932, pp. 266-300.

***

226-**Guidi, M.,** Nuove ricerche sui Yazidi. In RSO, vol 13, 1932, pp. 377-427.

***

227-**Guidi, M.,** Altre fonti sui yazidi. In RSO, vol 14, 1933, pp. 83-4.

***

228-**Guidi, M.,** Yazidi. In Encicloêdia Italiana, Vol 35, 1937, pp. 832-3.

***

229-**Guidi, M.,** I 7 angeli dei Yezidi, In Rendiconti della Accademia Nazionale dei Lincei. Cl. di scienze morali, storiche e filologiche. Ser 8 2. 1947

***

230-**Guidi, M.,** Sui Yazidi. In Attidel XIX Congresso Internazionale degli orientalisti 1935, XII, Rome, 1938, pp. 559-566.

***

231-Garzoni, M, *'Della sette delli Jazidj,* In D. Sestini, Viaggi ed opuscoli diversi, berlin, 1807, pp. 203-212.

232-Gasparro, G, *'I miti cosmogonici degli Yezidi,* In Numen 21, 1974, pp. 197-227.

***

233-Giulia, Sfameni Gasparro, Gnostica et hermetica : saggi sullo gnosticismo e sull'ermetismo ,.Nuovi saggi ; 82 , Roma : Edizioni dell'Ateneo,1982 , 386 p

V

به زمانی تورکی

234- Erk, Erol, Yezidiler. In Hürriet, Istanbul, 13-19 march 1966.

***

235-Figlali, Ruhi, E., Yezîdîlik. In Türk Ansiklopedisi, Cih XXXIII, Devlet Kitaplari, Ankara, 1984, pp. 441-443.

***

236-Ökçü, Davut, Yezidilik ve Yezidiler. Van : Birlesik, 1993, 102 p

***

237-Oztemir, B. Murat, *Yezidiler ve Süryaniler*, Istanbul : Ayhan matbaasi, 1988, (67p).

***

238-Sever, Erol (1939-....), Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni (Les yézidis et les origines du yézidisme), İstanbul : Ed. Berfin Yayinlar, 1993 (139 p).

***

239-Serefettin, Mehmet, Yezidiler. In Daruüfünun ilhâyat fakûltesi mecmusi, Istanbul, vol 1, n° 3; 1926, pp. 1-35.

***

240-Türkdogan, O., *Türk kültüründe Yezidiler* [The Yezidis within the Turkish culture].In Türk dünyasi. Tarih dergisi, 1997/122, pp. 7-12.

***

241-Yalkut, Sabiha (19..-....), *Melek Tavus'un halki: Yezidiler,* 2002, (113p).

***

242-Samy Bey Fraschery, Qâmus-ül-a'lâm. Constantinople 1306-16 h=1889-98 D. Die Artikel Jeziden, Bd VI, S. 4798.

***

VI

به زمانی رووسی

243-Weselowski, N, Jezidi in Brochkaus-Jefron: Enzyklopedjitscheskij slowar. Bd XI XI A. (22), S 567, St-Petersburg, 1894.

244-Pashaeva, L.B. "Religiozno-kastovye zaprety v brake u kurdov-ezidov Gruzii v proshlom" [Religious and caste prohibitions in marriage among the Yezidi Kurds of Georgia in the past]. Kavkazskii etnograficheskii sbornik, 1988/VII, ed. M.V. Kantaria. Tbilisi: Metsniereba, pp. 115-155.

245-Kurdoev, K.K. "Ob avtorstve i iazyke religioznykh knig kurdov XI-XII vv. predvaritel'noe soobshchenie" [Preliminary report on the Kurdish religious books of the eleventh-twelfth centuries: their author and language]. VII godichnaia nauchnaia sessiia LO IV AN SSSR. Leningrad, 1971, pp. 22-24.

246-Kurdoev, K.K. "Ob alfavite ezidskikh religioznykh knig" [Report on the alphabet of the Yezidi religious books]. Pis'mennye pamiatniki i problemy istorii kul'tury narodov Vostoka. VIII godichnaia nauchnaia sessiia LO IV AN SSSR. Leningrad, 1972, pp. 196-199.

247-Semionov, A.A. "Poklonenie satane u peredneaziatskikh kurdov-ezidov" [Satan-worshipping amongst the Near Eastern Yezidi Kurds]. Biull'eten' Sredne-Aziatskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 1927/16. Tashkent.

248-Pushkin, A.S. "Puteshestvie v Arzrum vo vremya pokhoda 1829 goda" [A jorney to Erzerum during the military campaign of 1829]. Sochineniia v triokh tomakh, III. Moscow: Khudozhestvennaia literatura, 1964

249- **Rudenko, M.B.** trans. from Kurdish into Russian and ed. Kurdskaia obriadovaia poeziia. Pokhoronnye prichitaniia [Kurdish ritual poetry. Keening], Moscow: Nauka, 1982.

250-**Rudenko, M.B.** "Novogodnie obriadovye prazdnestva u kurdov" [Kurdish ritual New Year festivals]. Fol'klor i etnografiia. Obriady i obriadovyi fol'klor. Leningrad, 1974, pp. 118-124

251-**Asatryan, G.S** "O 'brate i sestre zagrobnoi zhizni' v religioznykh verovaniiakh ezidov" ['The brother and sister of thereafter' in the Yezidi beliefs]. Strany i narody Blizhnego i Srednego Vostoka, 1985/XIII. Yerevan, pp. 262-269.

252-**Eghiazaroff,** Essai sur les kurdes et les Yézidis du gouvernement d'Erivan, Kazan, 1888, (en russe).

VIII

به زمانی کوردی

1- شاکر فەتاح، یەزیدییەکان و ئایینی یەزیدی، سلێمانی، چاپخانەی کامەرانی، 1970، (150 لا).

***

2- خدرێ سلێمان، لایەنێك لە باوەڕی یەزیدییەکان، خەلیلێ جندی لە عەرەبییە وە کردوویە بە کوردی، رۆژنامەی (هاوکاری)، ژمارە: 219، 221، 223، 224، 1974.

3-خدرێ سلێمان و خەلیلێ جندی، ئێزدیاتی لبەر رۆشنایا هندەك تێكستێد ئاینێ ئێزدیان، چاپكراوەكانی كۆڕی زانیاری كورد، بەغدا، 1979، (214 لا).

***

4- كامەران بەدرخان، نڤێژێن ایزدیان، كتێبخانا هاواری هژمار 5، مطبعة الترقی، دمشق، 1933.

***

5- صدیق بۆرەكەیی (دكتۆر)، ئێزیدیەكان و ڕێ و ڕەچەڵەكیان، ناوەندی چاپەمەنی و ڕاگەیاندنی خاك، سلێمانی 2002، (98لا).

***

6- ڕەشاد میران (دكتۆر)، كۆمەڵەی ئایینی تر لە كوردستاندا: ئێزیدی. لە كتێبی: ڕەوشی ئایینی و نەتەوەیی لە كوردستاندا، كتێبی سەنتەری برایەتی 7، چاپی دووەم، كوردستان، 2000، لا: 85-152.

***

7- حسێن حزنی موكریانی، مێژووی میرانی سۆران، چاپی دووەم، هەولێر، 1962، لا: 67-87.

***

8- عوسمان صەبری، یەزیدی، گۆواری ڕوناهی، ژمارە 19 ی ڕۆژی 1 ی ئۆكتۆبەری 1943، لا: 13-16.، ژمارە 20 ی 1 تشرینی یەكەمی 1943، لا: 16 و ژمارە 21 ی ڕۆژی 1 ی كانوونی دووەمی 1943، لا: 15.

***

9- تۆفیق وەهبی، شەیتان پەرستی یەزیدییەكانی ئەمڕۆ تەتەورێكی ئاخری تەبیعەت پەرستی هیندۆ-ئەوروپییەكانە، گۆواری گەلاوێژ، ژمارە 3-4، بەغدا، 1941.

***

10- تۆفیق وەهبی، موناقەشە و ڕەدی ئەو فیكرانەی لە بابەت مەنشەئی شەیتان پەرستی یەزیدییەكانەوە، ، گۆواری گەلاوێژ ژمارە 1، بەغدا، 1941، لا: 58-61.

***

11- کوردۆیڤ، ک. ک، ل بابەت نڤیسکار، زمان و ئەلفبایێ پەرتوکێت دینی ئێزیدیان، گۆواری کۆڕی زانیاری کورد، بەرگی یەکەم، بەشی یەکەم، بەغدا، 1973، لا: 132-179.

***

12- مارگرێت رۆدینکۆ، شینی کوردە یەزیدی یەکانی پشت قەفقاز، وەرگێرانی لە رووسییەوە: د. شوکریە رەسولْ. گۆواری کۆری زانیاری کورد، بەرگی شەشەم، 1978، لا: 314-340.

***

13- خدرێ سلێمان و سەعدوڵلا شێخانی، کورتە باسێك دەربارەی شێخان و شێخان بەگی، چاپی یەکەم، بەغدا، 1988، (336 لا).

***

14 – عبدولرەقیب یووسف، *دۆزینەوەی پەرستگەی کۆنی ئێزیدییەکان-بەر لە زایین*، گۆواری رامان، سالْی حەوتەم، ژمارە 78، کانوونی یەکەمی 2002، لا: 6-13.

15- سەربەت حوسێن، ئێزدی یەکان لە مێژووی نەتەوەکەیاندا، چاپی دووەم، لە بلاْوکراوەکانی مەکتەبی بیر و هۆشیاری، سلێمانی 2002.

***

16- رێسان حەسەن، ئێزدیاتی د مەم و زینا خانی دا، وەشانێن بنگەهێ لالش، زنجیرە 3، دهۆك، 2005.

***

17- خدرێ پیر سلێمان، ئێزدیاتی- وانە بۆ قوتابیێت ئێزدیا ژ بۆ پۆلا (1-6)، قۆناغا سەرەتایی، دهۆك، 1996، (84 لا).

IX

بە زمانی عەرەبی

18- الاب انستاس الكرملي، ، اليزيدية[86]، المشرق، المجلد الثاني، 1899بيروت، ، ص: 32-37، 151-156، 309-314، 395-399، 547-553، 651-55، 731-336.

***

19- عبدالرزاق الحسني، عبدة الشيطان في العراق[87]، صيدا، بيروت، 1931، (84 ص).

***

20-عبدالرزاق الحسني، اليزيدية في حاضرهم و ماضيهم، صيدا، بيروت 1951، (112 ص).

***

21- عباس العزاوي، اصل اليزيدية في التاريخ، لغة العرب، ج 9، 1931، بغداد، ص: 265-270، 429-41، 520-28، 675-685، 784-749

***

22- عباس العزاوي، تاريخ اليزيدية و اصل عقيدتهم، بغداد، 1935، (226ص)

***

23- احمد تيمور ، ، اليزيدية و منشا نحلتهم، القاهرة، 1933، المطبعة السلفية، (48ص).

***

---

[86] ئەم وتارە لە لایەن Moutran تەرجەمەی فرانسی کراوە، بروانە:

Moutran, N., *Les Yézidis, Adorateurs du Diable*, In La Syrie de demain, Paris, Ed. Plon, 1916, pp. 405-424.

[87] ئەم کتێبە لە لایەن سید جعفر غضبان کراوە بە فارسی، بروانە: *یزیدیها ، شیطان پرستها*، تالیف و ترجمه: سید جعفر غضبان، تهران، 1361، (174 ص).

24- د. شاكر خصباك، الديانات و المعتقدات الكردية: اليزيدية, في الكتاب العراق الشمالي: دراسة لنواحية الطبيعية و البشرية، بغداد، مطبعة شفيق، 1973، ص, 180-187.

***

25-كوكيس عواد، المراجع عن اليزيدية، المشرق، 1969، ص: 673-732.

***

26- جورج حبيب، ، اليزيدية بقايا دين قديم، مطبعة المعارف، بغداد، 1978.

***

27- د. سامي سعيد الاحمد، ، اليزيدية احولهم ومعتقداتهم، بغداد، 1977.

***

28-خلف الجعدان، اليزيدية، رسالة ماجستير، جامعة بغداد، 1966[88]

***

29- صديق الدملوجي، اليزيدية، مطبعة الاتحاد، الموصل، 1949، (520 ص).

***

30- اسماعيل جول، ، اليزيدية قديما و حديثا، بيروت، 1934، (134 ص).

***

31- درور، ليدي، ، اليزيدية و عبدة الشيطان-طاوس ملك. في : *بلاد الرافيدين- صور و خواطر*، ترجمة، فواد جميل، مطبعة شفيق، بغداد، 1961، ص: 247-270.

***

32- محمود الدرة، اليزيدية في العراق: تاريخهم. و نفوسهم. و مناطق سكنهم. و ثورتهم. في: *القضية الكردية و القومية العربية في معركة العراق*، دار الطليعة، بيروت، 1963، ص: 111-121.

***

[88] بروانه: خدری سلێمان و خەلیلێ جندی، ئێزدیاتی لبەر رۆشنایا هندەك تێكستێد ئایینێ ئێزدیان، چاپكراوەكانی كۆڕی زانیاری كورد، بەغدا، 1979، ص: 158

33- عبدالرحمن مزوري، تاج العارفين: عدي بن مسافر الكوردي الهكاري ليس امويا ، منشورات مركز هاڤيبون للدراسات والنشر الكردية، برلين، 2004، (84 ص).

***

34- انور معاوية الاموي، اليزيدية-التاريخ، العقيدة، المجتمع، السويد، 2001.

***

35- د. خليل جندي، نحو معرفة حقيقة الديانة الايزدية، السويد، 1998.

***

36- د. كاظم حبيب، الايزدية ديانة تقاوم نوائب الزمان، لندن، 2003

***

37- سعيد الديوةجي ، اليزيدية، بغداد، 1973.

***

38- منذر الموصلي، اليزيدية او العدوية. في الكتاب: عرب و اكراد، رؤئية غربية..للقضية الكردية، منشورات دار الغصون، بيروت، 1986، ص: 279-284.

***

39- زهير كاظم عبود، لمحات عن اليزيدية، بغداد، 1995.

***

40- محمود الجندي، ما هي اليزيدية ء من هم اليزيديون؟ بغداد، مطبعة التضامن، 1976.

***

41- نايلدة فوكارو، جوانب من حياة اليزيدية في سنجار، الثقافة الجديدة، 265- 9- 8، 1995، ص: 89-100.

***

42- عدي بن مسافر الهكاري، اعتقاد اهل السنة و الجماعة. تحقيق، محمد عبدالمجيد السلفي وتحسين ابراهيم الدوسكي، المدينة المنورة، 1998.

***

43- د.معو عثمان، ضوء علي فلسفة الديانة اليزيدية و اصلها، مجلة لالش، ع 2-3، دهۆك، 1994.

***

44- انور المائي، اليزيدية. في الكتاب: الاكراد في بهدينان، الطبعة الثانية، دهوك، 1999، ص: 81-88.

***

45- عدنان زيان فرحان، الكورد الايزيديون في كوردستان الجنوبية: دراسة سياسية اقتصادية اجتماعية 1800-1918، رسالة ماجستير، جامعة صلاح الدين، 2002.

46- عدنان زيان فرحان، الكورد الايزيديون في اقليم كردستان[89]، منشورات مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية، السليمانية، 2005، (300 ص)

***

47- توفيق وهبي، اليزيدية بقايا الميثرائية (في الحضر و كردستان العراق)، ترجمة: شوكت ملا اسماعيل حسن، السليمانية، 2004, (52 ص),

X
به زمانی فارسی

48- سيد جعفر غضبان، يزيديها، تهران، : *يزيديها ، شيطان پرستها*، تاليف و ترجمه: سيد جعفر غضبان، تهران، 1361، (174 ص).

***

49- رشيد ياسمی، يزيديها، کرد و پيوستگی نژادی و تاريخی او، تهران، 1316، ص: 125-131.

***

[89] ئەم كتێبە لە بنەڕەتدا هەمان نامەی ماستەرەكەی پێشەوەیە بە چاپكراوی.

50– توفیق وهبی، بررسی مختصری از ادیان کردان، ترجمه سید جمال الدین حسینی، مهاباد، 1361.

***

51– ایرج افشار، ستاره پرستان، اطلاعات ماهانة، چ 4، ش 6، ص: 33–35.

***

52– محمد مکری کیوان پور، یزیدیها، ماد، ش 1، ص: 2–5.

***

53– مبشری اسد الله، یزیدیها، اطلاعات ماهانة، چ 2، ش 1، ص: 44–48.

***

54– بێناو، یزیدیها وکیش و این انها. گۆواری (الدراسات الادبیه)، دانشگاه لبنان، کرسی زبان و ادبیات فارسی، سال پنجم، شماره دوم، تابستان 1342–1963، ص: 166–196.

به زمانەکانی دیکه

به زمانی ئەرمەنی

55– گ.س، ئاستریان و ئا، پ، ڕۆلادیان، ئایینی ئێزیدییەکان: بنچینه خوداییەکان و کتێبه پیرۆزەکان، یەریڤان، 1989.

پاشکۆیەکان

پاشکۆی یەکەم

سکاڵانامەی پیاو ماقوڵانی ئێزیدی
بۆ دەسەڵاتدارنی عوسمانی
1872

بەندی یەکەم

بە گوێرەی ئایینی ئێمەی ئێزیدی ، هەموو کەسێك لە تایەفەی ئێمە، بچوك یا گەورە، ژن یا کچ لەسەریەتی: لە ساڵێکدا سێ جاران: واتە یەکەمیان لە سەرەتای مانگی نیسانی رۆمی تا کۆتایی، دووەمیان لە سەرەتای مانگی ئەیلوول تا کۆتایی و سێیەمیان لە سەرەتای مانگی تشرینی دووەم تا کۆتاییەکەی، ئەگەر زیارەتی پیرۆزی ئیماژی مەلیك تاوس نەکات ئەوا ئەو کەسە کافرە.

بەندی دووەم

هەموو کەسێك لە تایەفەی ئێمە گەورە و بچوك، ئەگەر ساڵی جارێك واتە لە پانزەی ئەیلوولی ساڵی رۆمی تا بیستی مانگ، زیارەتی حەزرەتی شێخ ئادی کوڕی مسافر نەکات خوا ڕازە پەنهانەکانی بەرزتر بکات ، بەگوێرەی ئایینی ئێمە کافرە.

بەندی سێیەم

هەموو کەسێکی تایەفەی ئێمە لەسەریەتی هەموو رۆژێك لە کاتی کازێوەی بەیاندا بچێتە شوێنی تاو هەڵاتن، بە مەرجێك هیچ کەسێکی موسلمان، مەسیحی، جولەکە یا هی دیکەی لێ نەبێت، جا ئەگەر کەسێك لەوانەی لێ بێت ئەوە کوفرە.

بەندی چوارەم

هەر کەسێکی تایەفەی ئێمە لەسەریەتی هەموو ڕۆژێك دەستی براکەی: برای دونیای ئاخیرەت[90] ماچ بکات، واتە دەستی خادمی ئاخر زەمان و دەستی شێخ یا پیرەکەی ماچ بکات و ئەگەر ئەمە نەکات دەبێتە کوفر لەسەری.

بەندی پێنجەم

شتێك کە ناکرێ بەگوێرەی ئایینی ئێمە بەرگەی بگرین ئەوەیە کە سپێدان وەختایەك موسلمانەکان لە کاتی نوێژدا ڕستەی وەك اعوز باللە تا دواییەکەی: جا ئەگەر یەکێك لە ئێمە گوێبیستی بووئەوا لەسەریەتی هەم ئاخێوەرەکە و هەم خۆیشی بکوژێ ئەگەر نا دەبێتە گاور.

بەندی شەشەم

وەختایەك یەکێك لە تایەفەی ئێمە دەمرێ ئەگەر برایەکی ئاخیرەی، شێخەکەی یا پیرەکەی لە لا نەبێت کە یەکێك لە قەواڵەکان سێ قەواڵی لەسەر بخوێنێتەوە: واتە هۆ عەبتاوس، شای خاوەنشکۆ دەبێ لەسەر پەرستنی ئێمە بمریت کە تاوس مەلیکە بەرز و پیرۆز تریێت و نابێ لەسەر ئاینی دیکە بمریت: جا ئەگەر کەسێك هات و پێی گوتی موسلمان یامەسیحی یا جولەکە یان لە هەر ئاینێکی دیکە بوو بەدەر لەم میللەتانە پیان باوەر مەکە و باوەڕیان پێمەهێنە، ئەگەر باوەڕت پێکردن یا ئیمانت پێهێنان بە بێ ئایینی پەرستراومان تاوس مەلیك ئەوا بە گاوری دەمریت.

---

[90] هەر ئێزیدیەك شێخ و پیری تایبەت بە خۆی هەیە کە پێی دەڵێن برای ئاخیرەت واتە برای ئەو دونیای دیکە. جا وەختایەك ئێزیدیەك دەمرێ، ئەوا شێخەکەی دێت دەیشوا و کفن و دفنی دەکات. وەرگێر.

بەندی حەوتەم

لای ئێمە شتێك هەیە ناوی بەرەکەتی شێخ ئادیّ یە واتە خۆلی بەرپێی شێخ ئادیّ خوا پیرۆزتری بکات. هەموو کەسێکی تایەفەی ئێمە لەسەریەتی برێك لەوخۆڵەی لا بێت و بیخاتە گیرفانی و هەموو سپێدەیەك لێی بخوات و ئەگەر بە ئانقەست نەیخوارد ئەوە گاورە، هەروا وەختایەکیش دەمریّ لەسەرە مەرگدا ئەگەر بە ئانقەست ئەو خۆڵە پیرۆزەی لانەبێت بە گاوری دەمریّ.

بەندی هەشتەم

لە تایبەتمەندێتیەکانی رۆژووی ئێمە ئەوەیە کە هەر کەسێکی تایەفەی ئێمە ئەگەر بیەویّ رۆژوو بگریّ: لەسەریەتی کە لە شوێنی خۆی رۆژوو بگریّ نەك لە لای دیکە، هەر بۆیە هەموو رۆژێك لە رۆژانی رۆژوو گرتن لەسەریەتی سبەینان بچێتە مالی شێخەکەی یا پیرەکەی و رۆژوو بگریّ: پاشان کاتی رۆژوو شکاندن بە هەمان شێوە لەسەریەتی بچێتە مالی شێخەکەی یا پیرەکەی بە شەرابی پیرۆزی مالی ئەو شێخ یا ئەو پیرە رۆژو بشکێنیّ و خۆ ئەگەر بڕی دوو یا سیّ پەرداخی لەوشەرابە نە خواردەوە، ئەوا رۆژووەکەی قەبوولّ نییە و دەبێتە گاور.

بەندی نۆیەم

ئەگەر کەسێك لە تایەفەی ئێمە سەفەری دوور لە شوێنی خۆی کرد و بەلای کەمیەوە سالێکی تەواو لەو شوێنە مایەوە و دوایی گەڕایەوە شوێنی خۆی، ئەو کاتە حەرامە دەست بۆ ژنەکەی خۆی ببات و هیچ کەسێکیش نییە ژنی بداتیّ و ئەگەر کەسێکیش ژنی پێبدات ئەوا کوفر دەکات.

بەندی دەیەم

لە تایبەتمەندێتیەکانی جل و بەرگی ئێمە ئەوەیە: وەك ئەوەی لە بەندی چوارەمدا باسمان کرد کە هەر کەسێك لە تایەفەی ئێمە برایەکی دیکە و خوشکێکی دیکەی هەیە: بەمپێیە یەکێك لە ئێمە ئەگەر ئەگەر ویستی کراسێکی نویّ بکات، ئەوا لە سەریەتی کە خوشکەکەی دیکەی یەخەی کراسەکەی بە دەستی خۆی بۆ بکاتەوە و ئەگەریش لە دەستی ئەودا یەخەکەی نەکردەوە و لەبەریکرد ئەوا کوفری دەکات.

بەندی یانزەهەم

ئەگەر کەسێك لە تایەفەی ئێمە کراسێك یا پۆشاکێکی نوێی بۆکرا بێ ئەوەی بە ئاوی پیرۆزی حەزرەتی شێخ عدی قدس الله سره پیرۆز بکریّ نابیّ لەبەر بکریّ و خۆ ئەگەر لەبەریشی کرد ئەوا کوفرە

بەندی دوانزەهەم

پۆشاکی شین باو بەهیچ شێوەیەك نابیّ لەبەربکریّ: شانەی موسلمان، مەسیحی و جولەکەو غەیری ئەوانە ناتوانین هەرگیز سەرمانی پێدابهێنین و هەروا ئەو موسەش کە غەیرە ئێمە بەکاریدەهێنن ناتوانین سەرمانی پێبتاشین، تەنها ئەگەر بە ئاوی پیرۆزی حەزرەتی شێخ ئادی بیشۆینەوە ئەوکاتە ئەگەر سەریشمان پیّ بتراشین جایزە و ئەگەر بەو ئاوە پیرۆزە نەشۆرابوو و سەرمان پێتراشی ئەوا کوفرە.

بەندی سێزدەهەم

هیچ ئێزیدیەك نابیّ بچێتە ئاودەست و گەرماوی موسلمانان و نابیّ بە کەوچکی موسلمانان بخوات و نابیّ لە خواردنەوەی موسلمان و

غەیرە میللەتانی دیکە بخواتەوە. ئەگەر چوو بۆ گەرما، ئاودەست و بە کەوچکی موسلمانان و ئەوانەی باسمانکرد نانی خوارد ئەوا کوفری دەکات.

بەندی چواردەهەم

لە لایەنی خواردنەوە، جیاوازیەکی زۆر لە نێوان ئێمە و میللەتانی دیکە هەیە: بۆ نموونە گۆشتی ماسی، کولەك، بامیە، فاسۆلی و لەهانە و خاس ئێمە نایخۆین و هەتا ئەو شوێنەی کە خاسی لێ شین بووە ناتوانین لێی نیشتەجێبین.

لەبەر ئەم هۆیانە و هی دیکە ناتوانین بچینە ناو خزمەتی سەربازی و هتد.

ناوی ئیمزاکارەکان

حوسێن میری شێخان سەرۆکی تایەفەی ئێزیدی

شێخ ناصر شێخی رۆحانی تایەفەی ئێزیدیەکانی ناحیەی شێخان

پیر سولێمان موختاری ئاوایی مام ڕەشان

موسکان موراد موختار

حەتارە ئەیوب موختار

بیبان حوسێن موختار

دەمکان حەسەن موختار

حوزران نەعمۆ موختار

باقەصرە عەلی موختار

باعشیقە جەمۆ موختار

خۆشابا ئەلیاس موختار

کری پحن صفد موختار

کەبارە کوچك قاسو موختار
سینا عەبدۆ موختار
عین سفنی کرکو موختار
قەصر عزالدین شێخ خەیرۆ موختار
کبرتۆ تامیر موختار
و هی دیکە

ئەوانە ناو و پەنجەمۆریان لەو عەرز و حالەدا هاتووە کە لە پێشدا باسمانکرد و چەند شتێکمان لێ ڕاگوێزاوەتەوە.

سەرچاوە:

Lidzbarski, Mark, *Ein Exposée der Jesïden*. In der Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft. LI. Leipzig 1897, S. 593-597.

P. 444 ~~E. P. o. 330~~ L 20

Zeitschrift

der

Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.

Herausgegeben

von den Geschäftsführern,

in Halle Dr. **Pischel**, in Leipzig Dr. **Socin**,
Dr. **Praetorius**, Dr. **Windisch**,

unter der verantwortlichen Redaction

des Prof. Dr. E. Windisch.

BIBLIOTHÈQUE DE L'UNIVERSITÉ DE FRANCE

Einundfünfzigster Band.

115 151890 0

Leipzig 1897,
in Commission bei F. A. Brockhaus.

Y.437

بەرگی گۆواری کۆمەڵەی مێژوونووسانی ئالمان -1897

Layard-Meissner: Austin Henry L., Niniveh und seine Ueberreste . . . . Deutsch von Dr. N. N. M. M., Leipzig 1850.

Layard-Zenker: Austin Henry L., Niniveh und Babylon.... Übersetzt von Dr. J. Th. Z., Leipzig o. J.

Menant: Les Yézidiz . . . . par M. J. M. Paris 1892. (Annales du Musée Guimet. Bibliothèque de vulgarisation. V.)

Ritter: Die Erdkunde von Carl R., Theil 9, Buch 3, West-Asien. Berlin 1840.

Sachau: Reise in Syrien und Mesopotamien. Von Dr. Eduard S., Leipzig 1883.

Siouffi A: Notice sur la secte des Yézidis, pas M. N. S., Journal Asiatique, Serie VII, Bd. 20, p. 252 ff.

Siouffi B: Notice sur le Chéikh 'Adi et la secte des Yézidis, par M. N. S., ibid., Serie VIII, Bd. 5, p. 78 ff.

ܥܪܙܚܐܠ[1] ܕܫܘܟܬܢܐ عبد العزيز سنة ١٢٨٩ ܡܥܡܘܪܐ ܡܝܢܦܐ ܟܘܪܘ ܬܟܝ
ܡܢܐܠܟ ܐܪܬܐ ܠܚܪܒ ܡܢ ܡܢܝܢܚܘܠ ܠܡܘܠܝ ܘܐܐܪ ܒܡܠܟܐ ܝܐܘ ܡܢ
ܒܡܠܬܐ ܗܘ يزيديه ملة نحو ١٥ الف نفس ذكور باطراف الموصل:
ܘܟܘܪ ܐܘܗ ܡܥܡܘܪܐ ܡܢ ܒܡܝܢܠܟ ܣܘܪܐ ܘܟܡܡܠܐ ܠܟܘ ܠܡܘܠܝ
ܝܡܝܢܟ ܦܢܬ ܦܩܛ. ܐܢܘܢ ܝܟܒܝܢ ܡܘܦܘܟ ܐܡܬܐ ܡܦܩܬܐ: ܘܟܢ
ܐܡܬܐ ܡܦܩܬܐ ܡܥܝܢܝܢ ܟܝܗ ܟܐܘܣܠ ܟܝܦܘܦܐ ܟܘܗ ܘܐܘܪ:

ܐܟܢ ܡܢܬܐ ܘܡܠܬܐ ܐܢܘ ܦܘܪܟ ܟܟܝ ܘܟܟܦܐ ܘܟܡܘ ܒܡܠܟܐ ܝܐܘ
ܟܠ ܟܘܡܝ ܘܐܘ ܡܟܝܠ ܢܦܐ ܐܢܘ ܡܘܐܢܐ ܘܗܘܘܪܐ: ܘܐܝܟ ܦܟܟܐ
ܦܟܝܪܐ ܘܦܡܝܢܟ ܡܪܘ ܥܘܠܐ ܘܗܘܐ ܟܦܟܘܦ ܐܢܟܦܐ ܡܢܝܢ:

اولا: البند الاول ÷

بحسب ديانتنا اليزيدية: لازم على كل فرد من طايفتنا صغير وكبير: وامراة وبنت: في كل سنة ثلاثة مرات: يعني اولا من ابتداء شهر نيسان الرومي الى اخره وثانيا من ابتداء شهر ايلول الى اخره وثالثا من ابتداء شهر تشرين الثاني (f. 37 b) الى اخره: اذا لم يزر شكل طاوس الملك جل شانه: يكفر ÷

1) Der Text ist so mitgeteilt, wie ihn der Codex hat.

کۆپی لاپەڕەی یەکەمی سکالانامەکەی 1872-1873

پاشکۆی دووەم

نوێژی ئێزیدییەکان

كتبخانا هاوارى

هژمار
٥

نقيژين ايزيديان

دجهانێ ده رێ يكه ، اوژي رێ باراستيێ يه : زردشت .

QUATRE PRIÈRES AUTHENTIQUES, INÉDITES DES KURDES YÉZIDIS.

مطبعة الترقي

دمشق ١٩٣٣

پیشگوتنك

اڤێ كتێبو كاما زبونا بلاڤ كرنا چند نڤێژێن ایزیدیان هاتیه چاپ كرن .
مە دل كر كو بڤی هێنجێ ام چند پرسان لسر ایزیدیان بێژن. دڕ حق ڤان
كردێن اصیل وخوەرودە حتا نهو گلك نڤێژێن نە فنج وخراب هاتنە گوتن .
لی دراستی یێ دە نە ولی بە .

ایزیدی نە پوتپاریزن ، نە ژی وەك گوتنێن خلكی ژ تشتكی دن رە دپاریزن .
یزیدی ژی وەك ملتێن دن یێن خدان كتێب خدیپاریز و ژ یكبتیا خدی رە
باوەرن . ژو پێڤە ایزیدی دخدی پاریزی یێ دە ژ هر كسی ژهر ملت و نژادی
كڤنترن . ژبر كو اولا ایزیدی برمایكە اولا زردشتە . آیینا وان گهارتو یكە
آیینا مزدیسنا یانی آیینا زردشتە وآیینا زردشت دیكپاریزی یێ دە ژ آیینێن
دن كڤنترە .

بری كرد حمی زردشتی بون . ژآیینا مزدیسنا ڤە تێبژ د كرن و ژخوەدیرە
دپارستن ، پیشدە تر هین بر هین بر در كتێنا اولێن دن گە بدل گە بزور اولێن
خوەیێن كڤن شەراندن و اولێن دن هبیز كرن . هنكان دانە پی فلەتیێ
هنان ژی پی مسلمانی یێ . ایزیدی لسر اولا خوە سكنێن و أو برنە دان .
لی بڤی ڤی دڕ دورا بابلیسكان رە اولا وان دڕبن حكمێن اولێن دن دە هن
تشتێن خوە وناڤێ خوە گهارتن واولا یزیدیان كت حالی خوەیێ ایرو .

نڤێژێن ایزیدیان نه تنی اڤن کو ام ایرو بلاڤ دکن. ژڤان بگاڵگی بیترن. ژخوه د آیینا مزدیسنا ده — کو ژ اسلامیێ بچند هزار سالان کەڤنتره — نڤێژ دروژێ ده پێنج جارانه.

***

ایرو اڤ کردێن اصیل دناڤ وه ده کێم بونه. بکرتی عشیرێن کردێن ایزیدی اڤن: دنان وسوهانی (عاموده) چیاکان (طور عابدین، مدیات، نصیبین) خالتان (سعرد، حکاری، زوق، بوطان) ایزیدیێن چیایێ ایلونی (کرد داغ) رشکان (تلعفر) هویری، سوسانی (زاخو) دنان، برینده‌ ی (دهوك ودوراموصلی).

عشیرێن ولاتێ شیخان: حکاری اختاریێ، ماموی، ترك، قائیدی، دوملی، هراقی، خیسکان.

عشیرێن چیایێ شنگاری: فقیران، سموقی، قیرانی، هبابان، هسکا، ستورا، مالا خالتی، مبرگان، عاینره، مندکان.

قدری (٥٠٠٠٠) یزیدیێن ولاتێن قفقاس ورواتی.

***

بڤی کرازه بی ام چارنڤێژان بلاڤ دکن. هکه مزن و زانا یێن ایزیدیان ژمه ره چند کێن دن ژی هنارتن ام وان ژی بلاڤ دکن.

ژڤان چار نڤێژان نڤێژا سپیده ژێ ژمه ره شیخ حیدر بن شیخ نذیر گوتیه. سی یێن ماین نڤدا ژدڤی اسماعیل بگی، ژمیر کێن یزیدیان، هاتنه بهیستن و نڤیساندن. سپاس وشاباش ژوان مروڤان را کو خدمتا اول وملتی خوه دکن.

ڤبڕا سپیدەیی

بناڤی یزدانێ پاك ێ دلوڤان و مهربان

خُدێ او! ژبو تا شانی تە، شونانە، ژبو تا پادشا هەیانە!

یاربی تو کریمی، تو رحیمی، تو خُدایی، تو مالکی مُلکی جهانی،

مُلکی سوق و سمایی، مالکی عرش عظیمی!

یاربی تو ژ ازلدا قدیمی! یاربی تا ابد تو کاملا روحانی!

یاربی تو مالکی جن و انسی، مالکی عرش و کرسی! یاربی تو صمد و لفت و ثنایی!

یاربی تو صمد و حی الحمیدی یك و یکتا و بی انبازی

یاربی هر تو لائق مدح و ثنایی!

یاربی تو خداوندی سپهری، خدانی ماه و مهری، خُدانی چم و نهری!

یاربی تو خداوندی عطایی!

یاربی تە ناڤ ناوا، تە نا امدادا، تە نا آوازا، تە نارنگا، تە نا دنگا، تە ناچنگا!

یاربی کس نزانە تو کُسایی!

یاربی تو کهرنده بی حوقی، منداییی نوقی، تو حلیمی، ملکوتی!

یاربی تو حاکی شه و گدایی!

یاربی! هری هابی، هری هابی، هری هابی!..

نڤیژا روژ هلاتی

بناڤی یزدانی پاکێ ئی دلوڤان و مهربان

بار بی! تو هه بی، از نینم، تو رحمی، از گنه، تو خُدان حقی، از بنده
، ناچونا، تونی چندی، تو نابژنا، تو نی بلندی، تو نا آوازا، تونی بدنگی .
جای ته همی ارده، تو خالقی جمله یی عالم، ته دایه حضرت آدم
ته کردمامه اف دم . بار بی تو نه میناده دکی دبیژی . . .
بار بی تو ولی یی فرضا نڤیژی، تو رحان ژ رحان دپریژی .
تو ژ مران رحان داڤیژی، تو نه میناه کیم دبینی، تو ل مران رحان دگهینی
بار بی تو خُدایی، تو پادشاهی، اعلی علایی، تو خُنکاری، مر چند
پادشاهانی . ته ناخانا، ته ناخُرده ته نا آوازا، ته نادنگا .
خُدان مالی، خُدان پرده، جهی ته همی ارده . تو خُدایی، درد مندم .
بخشنده یی، بگُناهی، لا یقی مدح و ثنایی، کس نزانه تو چاوایی؟
تو هم دردی، هم درمانی، حاکی شاه و گدایی!
باربی! تو پادشاهی، عرش و کرمی، خالقی گا و ماسی .
بار بی بر خاطری ناڤی خوه که، حالی کردستانی و
بز بدی بین روژ هلات و روژ آڤابی بپرسه! . . .

نڤیژا مریان

بناڤێ یزدانێ پاك ێ دلوڤان و مهربان

هی بنی آدمو! مسکینو! ژارو آدمو! اڤ دنیا مسافرخانه یه .

ولك خوناشقانه، فلك سها دارانه، هرو یارا هنانه .

کا سلیمانی حکم دکر؟ کا بلقیسا ناڤ دکر؟

تو ژی خوش بی، اوان دنیاژ خوه ره ترك دکر

کا سلیمانی پیغمبران، کا بلقیسا بر زیری زران؟

تو بی خوش بی، او ژی چون ناڤ آخ و یران ...

کانی خضر، کانی الیاس، کانی درویشی بر تزیه و وقاس؟

تو ژی خوش بی، او ژی دناڤ آخی ده کرن قیاس .

بنی آدم! ل ڤی دنیایی مه طما، اڤ زیر و مالی گالك مکه جما .

دنیا بو رسولی خدێ ژی نه ما. اڤ دنیا اردی درویشه،

او نیده دگرن جملةً جیشه . کسك بر تقسا کبار ناچه پیشه .

کانی حمزه! کانی علی! کانی اولیا! کانی انبیا! او در ناڤ گورنی دبونه توتیا.

مالا گورنی چنده کوره و چنده تاری، تژی ماره، تژی موره.

یاربی! تو دکاری دو عاشقان ژیك بکی دور. ورن، ورن خزم والیزم، وی گافی

گریبا مه بیت، داغ و صد کوڤان و کسر، خلقی شیرین، لیڤین شکر، نما بدن خبر.

فوی گریبا مه بی، حزن و گری بینیده به، گور و کفن مالامه به .

مگری! منال، مستران ژ دیی خوه بال، اڤ دنیا بو پیغمبری خدێ ژی نه ما.

ورن ورن، لیزم ورن، امی ابرو گلك بگرین، خلقی میر گا قمری .

سچیا دکه او میرد که، شیر و شیران غتیر دکه، داڤا دلان باپیرد که .

پاشنڤیژ

بناڤی یزدانی پاك ئی دلوڤان و مهربان

آمین ، آمین ، آمین ، خُدی آریکاری دین ،
یاربی خیرا نوبدی ، شرا ور گربی ۰
شمس الدین ، فخر الدین ، عماد الدین ، ناصر الدین ۰

***

حقو ، تو پادشاهی ، خُدانی مهر و ماهی ، رزاقی جن و انسی ،
خُدابی عالما ئدمی ، خالقی جن وانسی ۰

***

شرف الدین غرزی گلی ، مزگینی بی بنی کردستانی ، بلا ڤکن دفترا
ایانی ، شیشمس روژا ایزبدیانه ، شرف الدین میره لِ دیوانه ۰

***

شیلیڤان بکتن کردستانی ، وی طو پان بردتن تور کستانی ، ئحتی
را کئن بین کردستانی ، قداوی بکڤت مالا عربستانی ۰

بەشی سێیەم

وەرگێڕاوی عەرەبی

و

لە عەرەبییەوە وەرگێڕاوی کوردی

کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەش

Überreicht vom Verfasser.

DENKSCHRIFTEN

DER

KAISERLICHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN WIEN.

PHILOSOPHISCH-HISTORISCHE KLASSE.

BAND LV.

IV.

DIE HEILIGEN BÜCHER

DER

JEZIDEN ODER TEUFELSANBETER

(KURDISCH UND ARABISCH).

HERAUSGEGEBEN, ÜBERSETZT UND ERLÄUTERT

NEBST EINER GRAMMATISCHEN SKIZZE

VON

D[R.] MAXIMILIAN BITTNER,

KORRESP. MITGLIEDE DER KAISERL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN,

O. Ö. PROFESSOR AN DER K. K. UNIVERSITÄT WIEN UND PROFESSOR AN DER K. UND K. KONSULAR-AKADEMIE.

VORGELEGT IN DER SITZUNG AM 8. MÄRZ 1911.

WIEN, 1913.

IN KOMMISSION BEI ALFRED HÖLDER

K. U. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER

BUCHHÄNDLER DER KAIS. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

DIE HEILIGEN BÜCHER

DER

JEZIDEN ODER TEUFELSANBETER

KURDISCH UND ARABISCH

HERAUSGEGEBEN, ÜBERSETZT UND ERLÄUTERT

NEBST EINER GRAMMATISCHEN SKIZZE

VON

Dr. MAXIMILIAN BITTNER,

O. Ö. PROFESSOR AN DER K. K. UNIVERSITÄT WIEN UND PROFESSOR AN DER K. UND K. KONSULAR-AKADEMIE.

VORGELEGT IN DER SITZUNG AM 8. MÄRZ 1911.

I. Vorbemerkungen.

Der diesjährige sechste Band des ‚Anthropos' bringt in seiner ersten Nummer als Leitartikel wieder einen französisch verfaßten Aufsatz aus der Feder des Karmeliterpaters Anastase Marie in Bagdad,[1] eines gebürtigen Arabers, der auf Grund verschiedener Arbeiten von nicht zu unterschätzendem wissenschaftlichen Interesse und Werte[2] auch in den Kreisen europäischer Orientalistik wohl bekannt und anerkannt ist. Die jüngste Abhandlung des emsigen Forschers beschäftigt sich abermals mit dessen Lieblingsthema, der in der Nähe von Mosul hausenden, bei Mohammedanern, Juden und Christen gleich übel beleumundeten[3] religiösen Sekte der sogenannten Teufelsanbeter oder Jeziden, deren Leben und Treiben jener schon an anderen Stellen[4] nach eigener Erfahrung und Anschauung geschildert hat und auch noch weiter zum Gegenstande besonderer Studien machen will. Was aber P. Anastase Marie uns diesmal bietet, ist, so seltsam, originell und apart es auf den ersten Blick auch scheinen mag, jedenfalls etwas, das in mehr als einer Beziehung jenes schier undurchdringliche Dunkel zu erhellen vermag, welches über diese in ihrer Abgeschlossenheit nach außen hin förmlich zu einem eigenen Volke kurdischer Zunge gewordene wunderliche Glaubensgemeinde[5] gebreitet liegt. Der Titel des oben genannten Aufsatzes lautet be-

[1] ‚La découverte récente des deux livres sacrés des Yézidis, par le P. Anastase Marie, O. Carm., Bagdad', Anthropos, internationale Zeitschrift für Völker- und Sprachenkunde, Band VI, Heft 1 (Jänner—Februar 1911), S. 1—39.

[2] Man vergleiche z. B. dessen ‚Les Racusiens, Cyriens, Maronites ou Monothélites', Anthropos, II (1907), p. 668—674 und III (1908), p. 556—558; ferner ‚La femme du désert autrefois et aujourd'hui', ebenda, III (1908), p. 53—67 und p. 181—192; dann ‚Aventures d'un voyage en 1861 dans le Yémen', ebenda, IV (1909), p. 416—441; endlich ‚Le culte rendu par les Musulmans aux sandales de Mahomet', ebenda, V (1910), p. 363—366.

[3] Sie scheinen aber doch besser als ihr Ruf zu sein, cf. Layard-Meißner, Niniveh und seine Überreste, S. 144 unten, und Millingen, Wild Life among the Koords, London, 1870, p. 280 oben.

[4] Insbesondere in Al-machriq, revue catholique orientale, bimensuelle, II (1899), Les Yésidis (اليزيدية، تعريفهم واصلهم للاب انستاس الكرملي), p. 32—37, 151—156, 309—314, 395—399, 547—553, 651—655, 731—736, 830—835.

[5] F. Millingen, l. c., p. 274 (unten) u. 275: ‚A race exists in Koordistan, and in some parts of Persia, the position of which is difficult to define, whether it constitutes really a distinct race or people, or is an agglomeration of several races,

کۆپی لاپەڕەی یەکەمی گوتارەکەی پرۆفیسۆر بیتنەر بە ئەڵمانی 1913

II. Die kurdischen und arabischen Texte.

1. Kitēb-ī jälwa.

Jezidi.

کتیبی جلوه (Bl. 1)

Vorwort. دیباچه

1. (Z. 1) اوی لەپیش همو[1] خلق بوه (Z. 2) ملك طاووسه

2. اوه كه عبطاووسی بو ام عالمه (Z. 3) نارد تاكو قوبی خاصی خوی جوی (Z. 4) بكاتوه وتیان بكینی[2] ولەوهم وسركز(Z. 5) ردانی رزكریان بكا

3. بو بیك هیناز(Z. 6)ی ام ایشه لەپیشدا[3] بقصة رو(Z. 7) برو لەپاشدا[4] بواسطة ام كتیبه كه (Z. 8) ناوی جلوەیه وخویندنی درست (Z. 9) نیه بو كسی كه لم ملته بدره.

I (Bl. 2) فصلی نخستین

1. (Z. 1) من بوم وایستەش هم[5] ودمینم تاآخر[6] (Z. 2) زورم بسر همو آقریننده‌یكه[7] هیه من (Z. 3) ایشی اوانه بیك دینم

2. من[8] حاضرم خیر (Z. 4) ام بو اوانی بیم بروا دكن ودمی ایش[9] (Z. 5) لیم دیارینوا[10]

Arabisch.

كتاب الجلوة

المقدمة[1]

1. الموجود قبل كل الخلائق هو[2] ملك طاووس.

2. وهو الذى ارسل عبطاووس[3] الى هذا العالم لكى يميّز ويفهم لشعبه الخاص وينجيه من الضلال والوهم[4].

3. واول ذلك كان بتسليم الكلام شفاهيًّا ثم بواسطة هذا الكتاب المسمى جلوة وهو الكتاب الذى لا يجوز ان يقرأه الخارجون عن الملّة[5].

الفصل الاول

1. انا كنت وموجود الآن وابقى الى النهاية بتسلطى[6] على الخلائق وتدبيرى[7] مصالح وامور لكل الذين تحت حوزتى.

2. حاضر انا سريعاً للذين يثقوا بي ويدعونى حين الحاجة.

Jezidi: [1] Das Original hat همى weil derjenige, der den Text in der Geheimschrift aufgezeichnet hat, für ar. و das diesem seiner Gestalt nach sehr ähnliche Jezidi-Zeichen für y (ى) setzte. [2] = بكيني. [3] لەپیشیدا. [4] لەپاشداه. [5] Doppelt geschrieben; das zweitemal am Anfang von Zeile 5. [6] Am Rande (links unten). [7] تاآخر. [8] اقریننده‌یكه. [9] Am Rande (links, zweites Wort von unten). [10] Sic! Mit ا am Ende, vgl. بكانوه oben Vorwort 2, d. i. Bl. 1, Z. 4.

Arabisch: [1] Der Titel lautet in der Handschrift von Mosul (M.) deutlicher من كتاب لليزيدية اسمه جلوة d. i. ‚Aus einem Buche der Yezidis, dessen Name Offenbarung ist'; die dem ‚Ersten Abschnitt' vorangehenden einleitenden Worte werden in M. nicht als ‚Vorrede' angeführt, indem hier المقدمة fehlt. [2] M. ohne هو. [3] Man beachte bei Joseph getrennt عبد طاوس. [4] M. von لشعبه an bis hieher in anderer Fassung, nämlich einfach لشعبه الخاص wobei P. Anastase für الخاص ein الخالص zu lesen vorschlägt. [5] Der ganze Satz 3 lautet in M. in einer unserem Jezidi-Texte weniger entsprechenden Form und Kürze: اولا ذلك بتسليم ثم بالكتاب المسمى الجلوة ما يجوز من الملة الخارجين ان يقروه. [6] M. ohne ى bloß بتسلط; nach dem Jezidi würde man بتسلطى erwarten: ‚in mir ist Macht über ...'. [7] M. ebenso auch bloß تدبير ohne ى; nach dem Jezidi auch hier eher تدبيرى ‚die Leitung der ...'.

Jezidi.

3. هیچ جیبك لمن (Z. 6) بوش نیه من شریكم لههمو واقعاتیك (Z. 7) كه اوانی لهدین بیدران[1] بی دلین شرچوز(Z. 8)كی بكورهی[2] آرزوی اوان نیه

4. بو همو (Z. 9) وقتیك ایش پیك هینریك هیه اوی(Z. 10)ش بپرسی[3] منه همو عصریك بو ام عالمه كوره‌ی(Z. 11)یك دنیرری[4] اوكورانهش[5] هریك لهدوری خویدا ایشی پیك (Z. 12) دینی

5. بهطبیعت خلق كراو ازنی[6] حق (Z. 13) ادم

6. اوی كوا[7] برامبرم بكا عاجز دبی

7. (Z. 14) خداكانی تر دخلیان نیه بسر ایش(Z. 15)ی منوه هرچی آرزو[7] بكم كلم نادن

8. او كت(Bl. 3, Z. 1)یبانه كوا بدست اوانی ترهیه (Z. 2) همو حق نیه پیغمبران نیان نو(Z. 3)سیوه[8] لایان دا عاصی بون كوریان (Z. 4) هریك لو كتیبانه اوی تر نسخ اكا (Z. 5) باطل اكا[9]

9. درست ونادرست دیاره امانه (Z. 6) تاقی كراوتوه

10. هرشهم[10] بواوانه كه قصه (Z. 7) لهوادهٔ من دكن بفكر خوم مخالفتی (Z. 8) او زیركانی مدبرانهٔ

Arabisch.

3. ما يخلوعنى مكان من الامكنة. مشترك انا بجميع وقايع التى يسمونها الخارجين شرور لانها ليس مصنوعة حسب مرامهم.

4. كل زمن له مدبّر وذلك بشورى. كل جيل يتغيّر رئيس هذا العالم حتى الروسا يكون كل واحد بدوره ونوبته يكمّل وظيفته.

5. اعطى رخصة حسب الحق للطبيعة المخلوقة باخلاقها[1]

6. يندم ويحزن الذى يقاومنى

7. الآلهة الاخرى ليس لهم مداخلة بشغلى ومنعى عن مهما قصدته مهما كان

8. ليس الكتب الموجودة بيد الخارجين هى حقيقية ولا كتبها المرسلين لنا لكن زاغوا وبغوا[2] وبدلوا. كل واحد يبطل الآخر وينسخهُ

9. الحق والبطل معلوم وهما مشهوران من وقوعهما بالاختبار والتجربة[3]

10. وعيدى[4] للذين يتكلمون على[5] ميثاقى واخالفه[6] حسب رائى[7] المدبّرين الحذاق

Jezidi: [1] Am Rande (links, dritte Einfügung von unten) بیدران. [2] = بكورةُ. [3] Am Rande (links, vierte Einschiebung von unten) steht بهپارشی plene geschrieben und mit dem Jezidi-Zeichen für š (ش), das der Kopist wohl mit dem für s (س) verwechselt hat. [4] Am Rande (fünfte Einschiebung von unten) plene geschrieben دانیرری. [5] Am Rande (oben, verkehrt). [6] = ازلی. [7] اوزو. [8] نیانوسیبوه. [9] Am Rande (links, unten). [10] Vielleicht statt عرشم.

Arabisch: [1] Die zwei letzten Worte fehlen in M. [2] M. وبافوا. [3] Statt وهما bis hieher hat M. حتى وقوعهم من التجربة. [4] M. وعدى. [5] M. علىّ, aber doch auch ميثاقى. [6] Besser ohne ه; M. او اخالف. [7] M. راى.

Jezidi.	Arabisch.
کوا من نارنومه (Z. 9) بو جند روژی دکم کلی جارایشی (Z. 10) که پی بوی[1] حرام دکم	الحذاق[1] الذین وکّلتهم لاوقات معلومة منّی اذکر امورًا واحرّم الاشغال اللازمة بحینها
11. بوانه ری نش(Z. 11)ان ددم وتی‌دکیینم که دوی اوانه (Z. 12) دکون که فیربانم کرنوه دلخوش (Z. 13) دبن لەریك کوتن[2] لکل من	11. ارشد واعلم الذین یتبعون تعلیمی ویجدون لذّة وفرح بموافقتهم معی
II (Bl. 4) فصلی دوم	الفصل الثانی
1. (Z. 1) جاکی انسان ادم وکوخوم دیزانم	1. اکافی واجازی هذا آدم بانواع اعرفها
2. زو(Z. 2)رم هیـه بـر اوانی لەزمین ولسرزه(Z. 3)ینن وژیرزمینن.	2. بیدی التسلّط[2] علی کل ما فی الارض وفوقها وتحتها
3. ناموی آفریده[3] له(Z. 4)آفریدهٔ[4] تربکون[5]	3. ما اقبل مصادمة العوالم[3]
4. وخیریان[6] منع نا(Z. 5)کم باوجودی اوانی لەهینی منن وبة(Z. 6)صة من دکن	4. وما امنع خیرهم مخصوصًا الذین هم خاصتی ولطوعی
5. ایش بوانه ادم که تاقیم[7] کر(Z. 7)دونوه[8] وبآرزوی[9] من درچون	5. اسلّم شغلی بید الذین جرّبتهم وهم حسب مرامی
6. بواوانی (Z. 8) کوابروام بی دکن وپسیاری من دکن (Z. 9) بحشنیك دردکوم	6. اتراءی بنوع من الانواع وشکل من الاشکال للذین هم امینین وتحت شوری.
7. بکورهٔ[10] زمان خلق (Z. 10) ارنجینم کس ناتوانی نەهیلی	7. آخذ واعطی اغنی وافقر اسعد واشقی حسب الظروف والاوقات
8. کیش (Z. 11) دخلی نیه بسروه	8. ولیس من یحقّ له بان یتداخل او یمنع بشیء من تصرّفی
9. رنج ونخوشی (Z. 12) دینم بسر اوانی که رقەبری لکل من (Z. 13) دکن	9. اجلب الاوجاع والاسقام علی الذین یضاددونی

Jezidi: [1] Vielleicht statt بیوه. [2] لەریکوتن. [3] افریدة. [4] افریدهٔ. [5] نکون. [6] خردان. [7] تاقم. [8] کردونەبه. [9] بارزوی. [10] بکورهٔ.

Arabisch: [1] So zweimal in M. [2] M. تسلط. [3] M. غیر العوالم.

Jezidi.

10. اوی کوا سرچمنه وکو انسانه کانی (Z. 14) تر نامری

11. حظ ناکم کسیك لەزمانه (Z. 15) زۆرتر کە من دامناوە لم دنیایه بمینی

12. (Bl. 5, Z. 1) اگر آرزو[1] بکم یك لسر یك دوسه جار (Z. 2) دینیرم[2] بو ام عالمه وعالمیکه تر[3] بتناسخ (Z. 3) ارواح

III (Z. 4) فصلی سیم

1. بی کتیب ری نشان ادم اوانی کوا (Z. 5) خوشەویستی من وسرچمنن (Z. 6) لەغیبوه رهبریان دکم[4] اوی کە فیرتان (Z. 7) دکم رنجی تیدا نیه

2. بکورۀ روشی (Z. 8) وقته زیان بوانه دکینم[5] کە لەعالم (Z. 9) یکه تردان[3] ولەدین من لا ددن

3. (Z. 10) ام بنی آدمانه[7] روشی شریعت[6] نازانن (Z. 11) بویه کلی لەری دچنه دری

4. روح (Z. 12) لبری سرزمین وکوتری آسمان[9] وماسی (Z. 13) ناو بحرهمو بدستی منه ولەسر فرم (Z. 14) انی منه بهمو

Arabisch.

10. ما يموت الذى هو حسبى كسائر بنى آدم[1]

11. وما اسمح لاحد بان يسكن بهذا العالم الأدنى[2] اكثر من الزمن الذى هو محدود منى

12. واذا شئت ارسلته تكراراً ثانياً وثالثاً الى هذا العالم او غيره بتناسخ الارواح.

الفصل الثالث

1. ارشد بلا كتاب. اهدى غيبًا احبائى وخواصّى. تعليمى هو بلا كلوفة[3]

2. موافقة الحال[4] والزمـان اقـاصص الذين يخالفون شرائعى بالعوالم الأُخر

3. بنو هـذا آدم لا يعرفون احوال المزمعة. ولذلك يسقطون اوقات كثيرة بغلط

4. حيوانات البرّ وطيور السماء وسمك البحر جميعاً بيدى وتحت ضبطى.

Jezidi: [1] ارزو. [2] دینیره. [3] Wohl = عالسیکی تر, resp. عالسیک کو. [4] Am Rande (links, unten). [5] دکینم. [6] شریکت — der Schreiber hat für ع jenes Zeichen eingesetzt, das dem ع in seiner Form gleicht, nämlich das für k (ک). [7] ارمانه. [8] Cf. Note 3. [9] اسمان.

Arabisch: [1] M. بنو آدم. [2] M. الدنيا. [3] M. بلا كلفة. [4] M. المحال; für موافقة schlägt P. Anastase موافقًا zu lesen vor.

Jezidi.	Arabisch.
5. گنجینة[1] ژیرزمین[2] (Bl. 6, Z. 1) دزانم یك لپاش یك ایدم (Z. 2) نخلق	5. الخزائن والدفائن المدفونة تحت قلب الارض معلومة. واخلّفها من واحد للآخر
6. معجزه وعاجباتی خوم نشان (Z. 3) ددم[3] بوانی کوا داوا دکن	6. اظهر معجزاتی وعجائبی للذین یقبلوها ويطلبون منی بحيها
7. او بیکانانه کوا (Z. 4) رقهبری دکن وبقصة من واوانی کوا سر (Z. 5) بنن ناکن توشی ضرر دبن چونکی ناز (Z. 6) انن گورهیتی ودولتمندی بدست منه (Z. 7) دیدم بجاکترینی بنی آدم[4]	7. مضاددة ومخالفة الاجنبيين[1] لی ولاتباعی هی ضرر عليها لانهم لا يدرون العظمة والثروة هم بيدی. واختار من يليق لها من نسل آدم
8. لهپیشوه (Z. 8) ریك خستنی عالمان[5] ووەرگیرانی[6] عیامان (Z. 9) ودانری همو ایش پیك هینریان لهمنودیه[7] (Z. 10)	8. تدابير العوالم وانقلاب الاجيال وتغيير كل مدبرهم منظومة منی منذ القديم
IV (Z. 11) فصلی چارم	الفصل الرابع
1. (Z. 12) حقی خوم بکسی لهخدایان نادم	1. حقوقی ما اعطيها لغيری من الآلهة
2. چوار (Z. 13) عنصر وچوار وقت وچوار رکنم بخشی (Z. 14) بو ایش پیك هینان خلق	2. اربعة عناصر واربعة ازمنة واربعة اركان سمحت بها لاجل ضروريات المخلوقين
3. کتیبی بیکانه (Z. 15) کان چاکه اگر لهآیینی من بکا اتی لو لهآیر (Bl. 7, Z. 1) ینی[8] من ناکا کوریوبانه	3. كتاب الاجنبيين مقبولة نوعًا بالذی يطابق ويوافق سُنّی وما يخالفها[2] هم غيّروه
4. دشمنم سی (Z. 2) شته ورقم لهسی شته	4. ثلاثة اشياء هی ضدی وثلاثة اسماء[3] ابغضها

Jezidi: [1] گنجینة. [2] Doppelt geschrieben, auch am Anfange von Bl. 6. [3] ددم. [4] ادم. [5] عالمن. [6] ورگیرانی. [7] لهمنوده. [8] ایینی.

Arabisch: [1] الاجنبيون. [2] M. وما اخالفها. [3] M. auch hier [illegible] mehr konform dem Jezidi-Texte.

Jezidi.	Arabisch.
5. اوانی کوا نه(Z. 3)ینی من نالین خیریان پی دکا	5. الذین یحفظون اسراری ینالون مواعیدی
6. (Z. 4) اوانی کوا رنج بو من ادن هریکی (Z. 5) لوان بعالمیك چاکی ادموه[1]	6. جمیع الذین یحتملون المصائب بسببی لا بُدّ انْ اکافئهم باحد[1] العوالم
7. بو رقه‌بری (Z. 6) لکل بیکانه‌کان دمڤی اوانی کوا سر(Z. 7)بنن[2] پیکوه بیان بستم	7. ارید ان[2] یتحدوا ابناءی[3] برباط واحد وکذلك[4] کل تابعی لاجل مضاددة الاجنبیین لهم
8. ای اوکسانی (Z. 8) که راست پری من له‌کفی دکرن (Z. 9) لو قصانه له دن[3] که لمنوه نیه ناقی (Z. 10) من[4] وصفت من مهینن تا کناهبار[5] (Z. 11) نبن ایوه نازانن اڤی[6] له ری چونه (Z. 12) دری چی دکن	8. یا ایها الذین تبعتم وصایای انکروا اقوال وکل تعالیم التی لیست من عندی ولا تذکروا اسمی وصفاتی لئلّا تذنبون لانکم لستم تدرون ما یفعلون الاجانب
v (Z. 13) فصلی پنجم	الفصل الخامس
1. (Z. 14) زات[7] وصورتم ماقول[8] بکرن چونکی (Z. 15) اوانی له‌فکرتان جوتوه له‌آیینی[9] (Bl. 8, Z. 1) من بیادتان دینی	1. کرموا شخصی وصورتی لانهم یذکّروکم بی الامر[5] الذی[6] اهملتموه من سنین
2. بقصهٔ خدمتکا(Z. 2)ره‌کانم بکن کوی بکرن لو علمه[10] غ(Z. 3)یبه کوا لمنوه بیتان دلین	2. وشرائعی اطیعوا واصغوا لخدّامی بما یلقّنوکم من علم الغیب الذی هو من عندی
کتیبی جلوه برایوه[11]	تمّ کتاب الجلوة[7]

Jezidi: [1] ادموه. [2] سی‌بمن. [3] = لا دن. [4] Am Rande (links, unten). [5] گناهباری, darauf ein gestrichenes سدین. [6] Man erwartet اڤانی (= اوانی). [7] Statt زات. [8] Statt معقول. [9] ایینی. [10] Wohl = علمی oder علم. [11] ترایوه.

Arabisch: [1] M. باحدی. [2] M. بان. [3] fehlt in M. [4] Ohne کذلك in M. [5] Etwa richtiger بالامر statt بی الامر. [6] In M. fehlt الامر الذی. [7] M. ohne Schlußbemerkung.

2. Maṣḥaf(-i) rāš.

Jezidi.

مصحف رش (Bl. 1)

I. (Z. 2) اول جار خدا لەسرى (Z. 3) خوشـەويستى خوى كوهريكى (Z. 4) سپى خلق كرد وكوتريكى خلق (Z. 5) كرد ناڤى نا انفر وكوهريكى (Z. 6) نايه سرپشتى وچلهزار سال (Z. 7) لەسرى دانيشت

II. اول روژى (Z. 8) كه خلقى كرد روژى يكشنبه بو . ملكيكى خلق كرد (Z. 9) ناوى نا عزرائيل . اڤيش ملك (Bl. 2, Z. 1) طاووسه كه كفرة همويانه

III. روژى (Z. 2) دوشنبه ملك دردائيلى خلق (Z. 3) كرد كه شيخ حسنه

IV. روژى (Z. 4) سيشنبه اسرافائيلى خلق (Z. 5) كرد كه شيخ شمسه

V. روژى (Z. 6) چوارشنبه ملك ميكائيلى خلق (Z. 7) كرد كه[1] شيخ ابو بكره

VI. روژى (Z. 8) پنجشنبه ملك جبرائيلى خلق (Z. 9) كرد كه سجادينه

VII. روژى جمعه (Z. 10) ملك شمنائيلى خلق كرد كه ناصر (Z. 11) الدينه

Arabisch.

مَصْحَف رَش[1]

I. فى البدآءة خلق الله الدرّة البيضآء[2] من سِرّه العزيز وخلق طائرًا[3] اسمه «انفر» وجعل الدرة فوق ظهره وسكن عليها اربعين الف سنة.

II. اول يوم خلق الله فيه هو[4] يوم الاحد. وخلق[5] فيه مَلَكًا[6] اسمُهُ عزرائيل وهو طاووس ملك رئيس الجميع

III. ويوم[7] الاثنين خلق ملك دردائيل وهو[8] الشيخ حسن

IV. ويوم الثلاثآء خلق ملك إسرافائيل[9] وهو الشيخ شمس.

V. ويوم الاربعآء خلق ملك ميكائيل وهو الشيخ ابو بكر.

VI. ويوم الخميس خلق ملك جبرائيل وهو سجاد الدين[10].

VII. ويوم الجمعة خلق ملك شمنائيل وهو ناصر الدين.

Jezidi: [1] وكه.

Arabisch: [1] Die Überschrift lautet in M.: من الكتاب الاسود المعروف عند اليزيدية باسم مصحف رش. [2] M. ohne Artikel درة بيضآء, dem Jezidi-Texte besser entsprechend. [3] M. طير. [4] فيه هو fehlt in M. [5] وخلق فيه fehlt in M. [6] M. ملك. [7] Hier und ebenso IV—VIII M. jedesmal statt ويوم bloß يوم ohne و. [8] Hier und ebenso IV—VIII M. jedesmal statt وهو gleichmäßig فهو. [9] M. اصرافائيل mit ص. [10] M. سجادين, wie der Jezidi-Text hat.

Jezidi.

VIII. روژی شنبه ملك طوراۏ(Bl. 3, Z. 1)یلی خلق کرد که فخر الدینه

IX. (Z. 2) ملك[1] طاووسی افی کرد بکورة (Z. 3) اوان

X. لەپاشدا صورتی حوت (Z. 4) آسمان وارز[2] وهتاو ومانکی خلق (Z. 5) کرد.

XI. فخر الدین انسان وحیوان (Z. 6) روح لەبر وطایر ووحوشی خلق (Z. 7) کرد ولکیرفانی[3] خرقه داینان. (Z. 8) ولکل[4] ملائکه لەکوهرەکە[5] هاته دری. (Z. 9) نعرەیکی عظیمی لەسر کوهر (Z. 10) یکی کیشه. جقی بووه بو بجوار (Z. 11) لتوه وأو لەسکی هاته دری. بو بە (Bl. 4, Z. 1) بحر. دنیا خر وبیکن بو.

XII. جبرا (Z. 2) ئیلی بصورتی طایر خلق کرد (Z. 3) وناردی وچقار کوشی[6] داینــه د(Z. 4)ـی. لەپاشدا کشتییکی خلق (Z. 5) کرد ولەآودا سی هزار سال دا(Z. 6)یشت. لپاشتر هات وساکن[7] لالش (Z. 7) بو. قیژانـدی لەدنیادا برد (Z. 8) بستی. دنیا بو بە ارز[8]

Arabisch.

VIII. [illegible] يوم السبت خلق ملك نورائيل وهو فخر [illegible]ين.

IX. [illegible] جعل الله[1] ملك طاووس رئيس عليهم.

X. [illegible] خلق صورة السبع سموات والارض [illegible]شمس والقمر.

XI. [illegible] الدين خلق الانسان والحيوان والطير والوحوش ووضعهم في جيوب الخرقة. وطلع [illegible] الدرة ومعه ملائكة فصاح[2] صيحة عظيمة [illegible] الدرة فانفصلت[3] وصارت[4] اربع قطع[5] [illegible] بطنها خرج الماء وصار بحرًا. وكانت[6] [illegible] مدورة بلا تخلل[7].

XII. [illegible] خلق الله[8] جبرائيل بصورة طائر[9] وارسله [illegible][10] وصنع اربع زوايا الارض[11]. ثم خلق [illegible] ونزل بالمركب[12] ثلاثين الف سنة. بعد [illegible] جاء وسكن في لالش[13]. ثم صاح في الد[illegible][14] الحجر وصارت الدنيا[15] ارض وبدأت [illegible][16] فامر جبرائيل على قطعتين[17]

Jezidi: [1] Das و von ملك ist hier mit einer Verzierung versehen. [2] So mit ز = ارض. [3] [illegible] hier mit einem kleinen Querstriche nach rechts. [4] Das ل von كل mit einem Querbalken. [5] Sic! [6] [illegible] = كوشة. [7] Geschrieben هاتو ساكن. [8] Sic mit ز = ارض.

Arabisch: [1] وجعل الله fehlt in M., doch vgl. den Jezidi-Text. [2] M. ohne ف, bloß صاح. [3] [illegible] ohne ف bloß انفصلت. [4] M. ohne و, bloß صارت. NB. asyndetisch wie der Jezidi-Text. [5] Statt قطع hat A. [illegible], Plur. eines Sg. پارچة, respektive پرچة, zu welchem P. Anastase folgendes bemerkt: ‚Le mot پرچة est d'origine [illegible] pour dire morceau. Ce terme est employé encore de nos jours par les gens de Mossoul pour signifier un morceau [illegible]'; in پرچة steckt das persische پارچه pâreš Teil, Stück. [6] M. ohne و, bloß كانت. [7] Statt تخلل hat A. [illegible] deutlich فراق oder خراق. [8] الله fehlt in M. [9] M. طير. [10] Man erwartet بيده ohne و nach [illegible] الارض [illegible] وصنع. [11] M. دنيا, ohne Artikel. [11] M. قرانى. [12] M. بمركب ohne Artikel. [13] Sic! Nicht لايش, cf. den Jezidi-Text. [14] M. بجد ohne [illegible]. [15] M. undeutlich und fehlerhaft وبعدا پهتزون. [17] Statt على قطعتين hat M. [illegible] Ich vermute, daß diese Stelle etwas verderbt ist, vgl. die folgende Note.

Jezidi.

وذستی (Z. 9) کرد بلرزین. [a]فرموی جبرائیل
(Z. 10) بو آرام. [b]دو پارچه او[1] کوهره هی(Z. 11)نا
. ویکیکی لهژیر ارز[2] ویکیکی له (Bl. 5, Z. 1)درکای[3]
آسمان دانا. [c]لپاشتر له(Z. 2)واندا[4] مانك وروژ
واستیره (Z. 3) وله ریزهٔ کوهره سپی که درست
(Z. 4)کرد[5]. بو جوانی لهآسماندا هلی(Z. 5)واسی.

XIII. درخت باردار وگیا وشاخ(Z. 6)ی
بو جوانیء ارز[6] خلق کرد عرش[7] (Z. 7) لهسر
فرش[7] خلق کرد.

XIV. [a]خدای گو(Z. 8)رە بملائکی گوت
[b]من آدم وحوآء خلق[8] (Z. 9) دکم ودیانکم
به بشر [c]لهسر (Z. 10) آدم شهر ابن سفر دبی.
ولڤیش (Z. 11) ملتی لهسر ارز[9] پیدا دبی
[d]لهپا(Bl. 6, Z. 1)شتر[10] ملتی عزرائیل یعنی ملك
(Z. 2) طاووس که یزیدیه یه[11] پیدا دبی

XV. (Z. 3) لپاشدا شیخ عادی لهارز[12]
شاموه (Z. 4) نارد بو لالش[13]

XVI. [e]لپاشتر خدا هاته (Z. 5) خواری
بونسر کیوه رش[14] وقیرا(Z. 6)ندی سی هزار
فرشتی خلق کرد (Z. 7) وکردینی به قول[15].

Arabisch.

من الدرة البيضاء ووضع الواحدة تحت
الارض والاخرى فى باب السماء سكنة[1] ثم
جعل فيهم شمس وقمر وخلق نجوماً من نثويات
الدرة البيضاء وعلقها[2] فى السماء للزينة.

XIII. وخلق اشجار مثمرة ونباتات فى
الارض والجبال لاجل زينة الارض ثم خلق
العرش على الفَرْش.

XIV. الرب العظيم قال يا ملائكة انا اخلق
آدم وحواء واجعلهم بشراً ومنهم يكون من بِرِ
آدم شهر بن سفر ومنه يكون ملّة على الارض
وثم ملة عزرائيل اعنى طاووس ملك وهى
ملة اليزيدية.

XV. ثم ارسل الشيخ عادى بن مسافر[3]
من ارض الشام واتى الى لالش

XVI. ثم نزل الرب الى الجبل الاسود[4]
وصاح وخلق ثلاثين[5] الف ملك وفرّقهم ثلاث
فرق. وبدأوا يعبدوه اربعين[6] الف سنة. ثم

Jezidi: [1] له. [2] = ارض. [3] So mit ك, nicht mit گ geschrieben. [4] = لواندا = له اواندا, geschrieben له واندا. [5] locus depravatus; man erwartet واستیره که له ریزهٔ گوهر سپی درست کرد. [6] = ارض. [7] Im Jezidi-Texte steht hier statt فرش noch einmal عرش, weil der Abschreiber das Zeichen für ف mit dem für ع verwechselt hat: in der Transkription stand 'arš la sar farš ḫalq kird (also log. Subj. ‚Gott'). [8] Hier kam dem Abschreiber ein کرد in die Feder; im Jezidi-Texte angestrichen. [9] = ارض. [10] Geschrieben لهپهشتر. [11] Geschrieben یعیدیهیه, weil der Abschreiber das Zeichen für ز mit dem für ع verwechselte. [12] = ارض. [13] Geschrieben لهلش. [14] = کیو رش. [15] Das ل mit Querbalken.

Arabisch: [1] Vielleicht سكنت zu lesen ‚sie kam zur Ruhe', vgl. die Fassung im Jezidi. [2] M. وعلقهم. [3] Fehlt im Jezidi-Texte. [4] M. جبل الاسود. [5] M. ثلاثون. [6] M. اربعون.

Jezidi.

[(8)]چل سال[1] عبادت(Z. 8)یان کرد. [(9)]له‌پاشدا
دانیه دست (Z. 9) ملك طاووس وله کلیان
چوا[2] آسمان.

XVII. له‌پاشدا خدا هاته خواری بوسر
(Z. 10) ارز[3] قدس. فرموی به جبرائیل (Bl. 7, Z. 1)
خولی[4] له‌هر چوار کوشهٔ دنیا (Z. 2) هینا خول[5]
وهوا وآکر وآوی خلق کرد (Z. 3) وله توانایی
خوی کردی به‌روح. (Z. 4) وفرموی بجبرائیل
بیباته[6] فردوس[7] (Z. 5) وله بری همو داری
بخوا هر کنم (Z. 6) نخوا.

XVIII. [(6)]له‌پاش صد سال[8] ملك طاووس
(Z. 7) بخدای کوت چون آدم ونسلی (Z. 8) زور
دبی. خدا کوتی امر وتدبیر[9] (Z. 9) امه‌یه[10]
اوا[11] دامه دست تو. هات (Z. 10) به آدمی
کوت: توکنمت خوارد (Z. 11) کوتی نا. چونکه
خدا نیهیشت[12]. (Bl. 8, Z. 1) کوتی بخو. بو تو
چاکتره. لپاش (Z. 2) خواردن سکی فودرا.
طاووس (Z. 3) ملك له‌جنت کردیه[13] دری
وبجی[14] (Z. 4) هیشت وسرکوت[15] بو آسمان

XIX. لبر سکی (Z. 5) تنکی بی هلجنرا چونکه

Arabisch.

اسلهم الى طاووس ملك وصعد ثم الى
السموات.

XVII. ثم نزل الرب فى ارض[1] القدس.
امر جبرائيل جلب تراب من اربع زوايا
الدنيا فجاء بتراب وهواء ونار وماء[2] فخلق من
كل هذا آدم الاول وجعل فيه روحًا من
قدرته. وامر جبرائيل ان يُدخل آدم الى
الفردوس وياكل من كل ثمر الشجر اما من
الحنطة فلا ياكل[3].

XVIII. وبعد مائة سنة طاووس ملك
قال للّه كيف يكون يكثر ويزيد آدم وايـن
نسلُهُ. قال له الله الامر والتدبير سلمته بيدك.
فجاء[4] وقال[5] لآدم أأكلت حنطة. قال لا. لان
اللّه نهاني. قال كُل يصير لك احسن. بعد
ما اكل حالًا تنفخ بطنه فاخرجه طاووس ملك[6]
من الجنة وتركه وصعد الى السماء.

XIX. فتضيق آدم[7] من بطنه لانه ما كان

Jezidi: [1] Das ل mit Querbalken. [2] = چوه. [3] = ارض. [4] Das ل mit Querbalken. [5] Das ل mit Querbalken. [6] Vom Abschreiber der mit arab. Buchstaben geschriebenen Vorlage verlesen in بیباته. [7] Das س oberhalb des ر und و. [8] Das ل mit Querbalken. [9] Geschrieben تربیر, weil der Abschreiber bei dem Zeichen für د den untern Querstrich vergaß und so das Zeichen für ر setzte! Das zweite ر über dem ی. [10] امیه‌یه. [11] Wohl = اوه. [12] Geschrieben نبهیشت; aus نیهیشت verschrieben oder verlesen! [13] Geschrieben کرریه, cf. [1]. [14] So geschrieben = جینی. [15] = سرکو.

Arabisch: [1] M. لارض. [2] Diese Stelle hat M. übereinstimmend mit dem Jezidi, wie folgt امر جبرائيل جلب تراب من اربع زوايا الدنيا تراب هواء نار ماء — man beachte das Asyndeton. Darauf hat M. خلقه وجعله منه. [3] In M. lautet die Stelle فقط حنطة لا ياكل. [4] M. ohne ف, bloß جاء. [5] M. ohne و, bloß قال. [6] M. mit Umstellung und ohne ف wie folgt: طاووس ملك اخرجه. [7] M. mit Umstellung und ohne ف, dafür آدم تضايق.

Jezidi.

کذ(Z. 6)ی نبو. خدا کوتریکی بو نارد[1] (Z. 7) وبدندوك کنی بو کرد. آرامی کرد[2].

.XX (Z. 8) جبرائیل صد سال[3] لو کم بو. صد (Z. 9) سال[4] غمبار بو.

.XXI خدا فرموی به جبرائیل. هات وحوای خلق کرد (Z. 10) لبن باغل چپی آدم.

.XXII لپاشدا[5] ملك (Bl. 9, Z. 1) طاووس هاته سر ارز[6] لهبر طائفة (Z. 2) مخلوقة ایمه. جکه له پادیشاهانی[7] (Z. 3) اشوری چند پادیشاهترمان (Z. 4) بونشروخ[8] که ناصر الدینه وکا(Z. 5)مبوش که فخر الدینه. وارطیموش (Z. 6) کـه شمس الدینه. وله پاش اوه دو(Z. 7) پادیشاهمان بو. شابور اول ودوم. (Z. 8) حکمیان صد وپنجا سال[9] دوامی (Z. 9) کرد. لهنسلا وان کورهکانمان (Z. 10) راوستاو[10] بون تا ایسته.

.XXIII ورقمان (Z. 11) لهچوار پادیشاهه.

.XXIV.(1) کاهومان حرام (Bl. 10, Z. 1) کردوه[11] چونکه لناوی خاسیه پیـ(Z. 2)غمبر دکا(2) ولوبیاش (3)ورنکی (Z. 3) کلیش (4)ماسیش ناخوی بو احترام

Arabisch.

له مخرج. فارسل[1] الله طائرًا[2] فجآء ونقره وفتح له مخرج فاستراح.

.XX وجبرائيل غاب عن آدم[3] مائة سنة. فحزن وبكى مائة سنة.

.XXI حينئذٍ امر الله[4] جبرائيل ان يخلق حوآء فجآء[5] وخلق حوآء من تحت آباط آدم الأيسر.

.XXII ثم نزل ملك طاووس الى الارض لاجل طائفتنا المخلوقة واقام لنا ملوك ما عدا ملوك الآثوريين[6] القدمآء: نسروخ وهو ناصر الدين. وكاموش وهو الملك فخر الدين. وارطيموس وهو ملك شمس الدين وبعد ذلك صار لنا ملكان شابور الاول وشابور الثاني[7] ودام ملكهما[8] مائة وخمسون سنة ومن نسلهما[9] قام امرآؤنا[10] الى الآن

.XXIII وبغضنا لاربع ملوك.

.XXIV.(1) حرّمنا علينا الخسّ لانه على اسم نبيتنا الخاسية (2)واللوبيآء (3)والصبغ الازرق[11] (4)وما ناكل السمك[12] لاجل احترامنا ليونان

Jezidi: [1] نار. [2] Über dem د steht ein ت, als ob der Abschreiber zwischen کرد und کرت geschwankt hätte. [3] Das ل mit Querbalken. [4] dtto. [5] لپاشا. [6] = ارض. [7] Hier und im folgenden immer پادیشـه (= پادشاه). [8] sic, mit اش. [9] Das ل mit Querbalken. [10] راستاو. [11] کردده.

Arabisch: [1] M. ارسل. [2] M. طيرًا. [3] Statt عن آدم hat M. bloß عنه. [4] M. mit Umstellung الله امر. [5] Im M. fehlt ان يخلق حوآء und auf جبرائيل folgt gleich das nächste, aber ohne ف, also جآء وخلق حوآء. [6] M. الاشوريين mit ش. [7] M. hat einfach شابور اول وثاني. [8] M. ملكهم. [9] M. نسلهم. [10] M. امرائنا. [11] M. hat für الازرق den für das Jezidi كلي die Basis bildenden arabischen Ausdruck الكحلي, vgl. die Interpretation. [12] M. سمكًا.

Deutsch (Jezidi): [1] Vgl. hiezu, was P. Anastase Marie, Machriq 1899, p. 154, Z. 11 v. u. ff. über die Vertreibung Adams aus dem Paradies berichtet: ويزعمون أنّ الله لم يطرد آدم وحوآء لعصيانهما عليه عزّ وجلّ بل لانّهما دنّسا جنّة النعيم ببرازهما بعد ان اكلا من ستابليا فأتخما وتألما من التخمة فافرج عنهما غراب بفتحه منفذا في جسديهما وبرازهما بذلك طبيعتهما. فبئس قوم عدل عن صحيح الروايات الى اوخم الترهات. So P. Anastase Marie; man beachte

Jezidi.

(Z. 4) یونان پیغمبر(5) اسك ناخوى چو(Z. 5) نكه مرى پیغمبریكمانه (Z. 6) (6) وشیخ وشاكردى[1] هیچ كوشتى (Z. 7) كاه‌شیر ناخون لبر احترامى (Z. 8) ملك طاووس وطاووس یكیكه لو هفت (Z. 9) خدایه[2] ناوبراوانه‌یه چونكه (Z. 10) صورتى وكو كاه‌شیره (7) وشیخ (Z. 11) وشاكردى كولكه ناخون (8) به‌پیانوه (Bl. 11, Z. 1) میز كردن (9) وبدانیشتنوه در(Z. 2) پى له‌پى كردن حرامه (10) له ادبخانه (Z. 3) دست بهآو كیاندن (11) وله حمامدا (Z. 4) خو ششتن حرامه[3] (12) درست نیه (Z. 5) (a) كلمهٔ شیطان بلین[4] چونكى ناقى (Z. 6) خدامانه (b) هم درست نیه قصه (Z. 7) بلفظى بكین كه له‌ناقى او بكا وكو (Z. 8) قیطان وشط وشر (c) درست نیه (Z. 9) لفظى ملعون بلین[5]. هم درست (Z. 10) نیه قصه بلفظى بكین كه لو بكا (Z. 11) وكو لعنه ونعل

Arabisch.

النبى (5) والغزال لانه غنم احد انبیاونا[1] (6) والشیخ وتلامذته ما یاكلون لحم الدیك احتراماً لطاووس ملك. وطاووس[2] ملك هو واحد من الآلهة السبعة المذكورة لان[3] صورته تمثال الدیك. (7) والشیخ وتلامیذه[3] ما یاكلون القرع[4]. (8) وحرام علینا البول وقوفاً. (9) ولبس اللباس[5] قعوداً. (10) والاستخلاء فى ادبخانة[6] (11) والغسل فى الحمام[7] (12) وما یجوز ان (a) نلفظ كلمة[8] شیطان لانه اسم الاهنا. (b) ولا كل[9] اسم یشابه ذلك مثل قیطان وشط وشر. (c) ولا لفظة ملعون. لعنة. نعل. وما اشبه.

XXV. له‌پیش هاتنى (Bl. 12, Z. 1) عیسا بو ام عالمه دیانتكى ایمه (Z. 2) پیان دكوت بت‌پرستى یهود[6] (Z. 3) ونصارا واسلام ضدیاتى[7] لكل[8] (Z. 4) دیانتى ایمه كرد عجمیش وها

XXV. قبل مجیء المسیح عیسى الى هذا العالم دیانتنا كانت تسمى وثنیة. والیهود والنصارى والاسلام ضاددوا دیانتنا والعجم ایضاً.

Jezidi: [1] Hier mit ك geschrieben. [2] = خداى (خداه). [3] Geschrieben جرامه — Der Abschreiber verwechselte die Zeichen für ḥ und ǰ. [4] Das ل mit Querbalken. [5] dtto. [6] Geschrieben یهور. [7] ضدایتى [8] Das ل mit Querbalken.

Arabisch: [1] M. والطاووس — man beachte den Artikel! [2] M. لانه. [3] M. mit Umstellung وتلامیذه والشیخ. [4] M. قرع. [5] Dazu bemerkt P. Anastase: ‚Le لباس est le vêtement, et le vêtement par excellence est le caleçon. Le mot لباس dans ce sens est moderne. [6] Dazu bemerkt P. Anastase: ‚Le mot ادبخانة est turco-persan, très employé dans la Mésopotamie toute entière. C'est la corruption du mot آبدست خانه (lieu où l'on se sert de l'eau avec la main = lieux d'aisance)'. Es ist interessant, daß das p. ادبخانه (aus ar. ادب Anstand und p. خانه Haus) ‚Anstandsort' hier im Arabischen steht, es ist aber dieser Ausdruck keine Verstümmelung von آبدست خانه, sondern im Pers.-Türk. kommen beide nebeneinander vor. [7] M. bloß وغسل الحمام. [8] Fehlt in M., ebenso bloß ان نلفظ شیطان. [9] M. لكل.

Jezidi.

XXVI. (Z. 5) آحاب له پادیشاهان ایه بو
امر(Z. 6) بهریکیکهان کرد که ناڤیکی(Z. 7) خاص
لی بنین پیان کوت الاه آحاب (Z. 8) یاخود
بعلزبوب که پیربوب اکنون

XXVII. (Z. 9) پادیشا هیکهان بو لهبابل،
ناوی بخت (Z. 10) نصر بو، وله عجم
پادیشاهیکهان (Z. 11) بو ناڤی اخشورش بو،
قسطنط(Bl. 13, Z. 1)ینیه پادیشاهیکهان ناوی
وله اغرنة(Z. 2)الوس بو

XXVIII. لهبیش ارز[1] وآسمان خدا له(Z. 3)
سر بحر بو. کشتیکی[2] بو خوی درست (Z. 4) کرد
ولهناو[3] بحراندا بوسیر (Z. 5) دکرا

XXIX. له خوی کوهریکی[4] درست (Z. 6)
کرد وچل سال[5] حکمی لهسر کرد، (Z. 7) له
پاشدا[6] بی لقهیکی لیدا

XXX. وای لو عجا(Z. 8)ئبه له ضجیج
ودنکی[7] او کیوانه وله توز(Z. 9)ی او کردانه و[له]
دوکلی[8] او آسمانه[9] خلق (Z. 10) بو بستی وتندی[10]
کرد وبی (Z. 11) کولکه رای کرت،

Arabisch.

XXVI. وكان من ملوكنا آحاب. فأمر كُلًّا[1]
من كان مِنَّا ان يُسَمِّيهُ باسم خاص به فسَمَّوهُ
الاله آحاب او بعلزبوب والآن يسمّونه[2] عندنا
پيربوب.

XXVII. وكان لنا ملك في بابل اسمه
بختنصّر وفي العجم احشويرش وفي قسطنطينية
اغريقالوس.

XXVIII. انه قبل كون السماء والارض كان
الله موجودًا على البحار. وكان قد صنع له
مركبًا[3] وكان يسير به في بينونات[4] الابحار
متنزّهًا في ذاته.

XXIX. انه خلق منه دُرَّةً وحكم عليها
ربعين سنة ومن بعد ذلك غضب على
الدرة ورفسها.

XXX. فيا للعجيب العجيب ان صارت من
ضجيجها الجبال ومن عجيجها التلال[6] ومن
دخانها السماوات. ثمّ[7] صعد الله في السماوات
وجمّدها وثبّتها بغير عواميد.

Jezidi: [1] = ارض. [2] کشتیکه. [3] ناوی mit gestrichenem ی. [4] Das و mit Punkt unterhalb. [5] Das ل mit Punkt oberhalb. [6] لهپاشا. [7] ودنکی mit ک. [8] ددکای. [9] آسمان. NB. das ا von او hat ein ہ. [10] Darauf ein gestrichenes کبد.

Arabisch: [1] M. statt فامر كلا bloß امر ohne ف und ohne كلا. [2] Das Folgende bis بعلزبوب inklusive hat M. in folgender Fassung: حتى كان يسمون اله آحاب بعلزبوب. [3] M. يسمون. [4] M. مركب. [5] Beide Mss. بينونات; über Anraten des Herrn Hofrates D. H. Müller lese ich بينونات (vgl. hiezu die Variante كوتسيات bei Joseph) — pl. von بينونة, einem Inf. von بان. [6] Dazu bemerkt P. Anastase: C'est ainsi qu'on lit cette phrase dans les deux mss.; or, le ضجيج est le grand bruit et le عجيج est le cri de l'homme pendant la prière; mais عجيج veut dire aussi عجاج dans la langage de l'Iraq, c'est-à-dire la poussière qui se produit en marchant. Lequel des deux sens est voulu? Il semble que c'est le dernier. [7] Fehlt in M.

Jezidi.

XXXI. لپاشدا[1] ارزی[2] قفلدا (Bl. 14, Z. 1) وقلى بدست كرت ودستى كرد (Z. 2) بنوسينى[3] همو مخلوقات

XXXII. له پاشدا[4] (Z. 3) شش خداى خلق كرد له ذاتى ونورى (Z. 4) وخلقشيان وكو چرايه له چراييدا (Z. 5) بكر سينى وا بو

XXXIII. خداى[5] اوّل بدومى (Z. 6) كوت: من آسمانم خلق كرد، هلسه[6] (Z. 7) بچو بو آسمان وشتا خلق بكه. سر (Z. 8) كوت وبو هتاو، وباوى ترى[7] كوت. (Z. 9) سركوت. وبو بمانك. چوارم فلكى (Z. 10) خلق كرد. پنجم استيرهٔ[8] صبح (Z. 11) خلق كرد. ششم فرغى خلق كرد.

Arabisch.

XXXI. ثم[1] قفل الارض. ثم[2] اخذ قلم بيده. وبدأ فى كتابة الخلقة كلها.

XXXII. ثم[3] خلق ستة آلهة من ذاته ومن نوره. وخلقتهم صارت كما اذا أُوقِدَ انسان سراج من سراج الآخر.

XXXIII. فقال الإلاه الاول للثانى: انا خلقت السمآء فقط اصعد انت الى السمآء واخلق شيئاً[4]. فصعد وصار شمساً[5]. وقال للآخر، فصعد وصار قمراً[6]. والرابع خلق الفلك. والخامس[7] صار نجم الصبح والسادس خلق الفـراغ يعنى الجوّ

تم الكتاب

Jezidi: [1] لپاشا. [2] ارز mit ز = ارض; ohne ى. [3] بنوسيتى. [4] لهپاشا. [5] خراى. [6] Das ل mit Punkt oberhalb. [7] و und ر mit Punkt unterhalb. [8] Geschrieben استيرية; das zweite ي gestrichen.

Arabisch: [1] Fehlt in M. [2] dtto. [3] dtto. NB. zu dem viermaligen Fehlen von ثم vgl. den Jezidi-Text. [4] M. شيئًا ما. [5] M. شمس. [6] M. قمر. [7] M. schließt abweichend wie folgt: الخامس خلق الفرغ اعنى نجمة الصبح; hier ist jedenfalls eine Lücke, es fehlt der ‚sechste'.

پاشکۆی چوارەم

ئێزیدییەکان
لە بەڵگەنامەکانی
وەزارەتی جەنگیی فرانسادا

1934-1919

بەڵگەنامەی ژمارە* : 1

وەزارەتی کاروباری هەندەران

شیفرە خوێندنەوە

بەغدا 2 ی ئاداری 1919 کاتژمێر 9 و 50 دەقیقە.

(4 ی مانگ لە کاتژمێر12 و 35 دەقیقە گەیشتووە)

ژمارە 118.

شێخی ئێزدییەکان، ئیسماعیل بەگ دواجار گەیشتە بەغدا. ئەم شێخە بەر لە دەستبەسەرداگرتنی موسڵ، توانیبووی متمانەی مولازم لیچمان[91] Leachman بۆ خۆی بباتەوە: شێخ ئیسماعیل باوەڕی بە لیچمان هێنابوو کە ئەو تاقە کەسێکە کەوا بتوانێ سەرکردایەتی هۆزەکەی بکات و ئەمیش سەرکردایەتی ناوچەی شەنگاڵی سەر بە مووسڵی پێبەخشیووە. لیچمان دوای ئەوەی هەست بە هەڵەکەی خۆی دەکات بە تایبەت لە نەزەری ئاییینییەوە، کە ئێزدییەکان سەرۆکی ڕێزلێگیراویان هەیە وەکوو پاتریارش کە سەعیدی[92] برازای

---

* هەموو ئەم ژمارانەی ئێرە کە دەکەونە سەرووی بەڵگەنامەکانەوە لە دانانی ئێمەن و هیچ پێوەندییەکیان بە بەڵگەنامە ئۆرگیناڵەکانەوە نییە, وەرگێر.

[91] کۆلۆنێل لیچمان لە 8-11-1918 ئیدارەی موسڵی بەدەستەوە گرت (کە پارێزگایەکانی هەولێر, دهۆك و موسڵی دەگرتەوە). سەردانی تەلەعفەر, شەنگال, زاخۆ, ئامێدی, دهۆك , بیرە کبرا و ئاکرێ ی کرد و لە بریتی فەرمانکارە تورکەکان حاکمانی سیاسی لێوە دامەزراندن، بگەڕێوە: د. عزیز الحاج, القضية الكردية في العشرينات، الموسسة العربية للدراسات و النشر, بيروت, 1985, ص: 93.

[92] سەعید بەگ کوری عەلی بەگی کوری حوسێن بەگی گەورەی کوری حەسەن بەگە. ساڵی 1901 لە دایکبووە, ساڵی 1913 باوکی دەکوژرێ و میان خاتوونی دایکی کاروبارەکان

هەقی ئیسماعیلە کە تا ئەو دەم تەنها سەرکردایەتی خەڵکە دەشتنشینەکانی کردووە، لە ئەنجامدا سەرکردایەتی تەواوەتی لە جیاتی ئیسماعیل بە سەعید بەخشرا و ئیسماعیل لە ویلایەتی مووسل دوورخرایەوە، ئێستە لێرە لە ژێر ئیقامەی زۆرەکی résidence forcé دایە.

ئینگلیزەکان بە نیازچاکی ئێزدییەکان سەرسامبوون، داوایان لێکردوون عەریزەیەك مۆربکەن پرۆتێکتۆرای خۆیان دیاری بکەن، لیچمان پێی گوتوون لە نێوان حکومەتی ئیسلامی و حکومەتی بریتانیدا سەرپشکن، بێگومان ئەوان کە موسلمان نین، ئاساییە ئەمەی دوایی هەڵبژێرن.

بەرێوە دەبات، ساڵانی 1919–1920 لە گەڵ ئامۆزاکەی ئیسماعیل لە کێشەدابون بەڵام دواتر ئاشتبونەوە، ساڵی 1942 کۆچی دوایی کردووە, بنۆرە: میر بصري، اعلام الكرد, منشورات رياض الريس للكتب و النشر، لندن، 1991، لا: 236، وەرگێر.

بەڵگەنامەی ژمارە: 2
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

لە بارەی ئێزیدییەکانەوە

-نهێنی-
1ی ئایاری 1931
سەرچاوەی سێرڤیسی ئاسایشی حەسێتشە

30 نیسانی 1931 حاجی کوڕی ئەحمەد ئەلماتۆی سەرۆکی ساموکە Samouka ی ئێزیدییەکانی چیای شەنگاڵ گەیشتە حەسێتشە و سەردانی موفەتیشی سنجاقی کردووە و بە دوای بازرگانێك دەگەڕێ ئامادەبێ بەرهەمەکانی خوری و کەرە لە هۆزەکەی بکڕێ. ساموکەکان ژمارەیان 300 ڕەشماڵە و لە نزیك گۆلی خاتوونەن و بە نیازن زیاتر بەلای ڕۆژئاوادا بڕۆن. حاجی کوڕی ئەحمەد ئەلماتۆ رایگەیاند کە ئەمساڵ ئێزیدییەکان هیچ باجێکیان نەداوە و وای بۆ دەچێ کە پێدەچێ ئەمساڵ هیچ باجێك وەرنەگیرێ.
لە لایەکی دیکەوە سەرچاوەی ئاسایشی ئەندیوار Andivar ئاماژە بەوە دەکا کەوا حەمۆ شێرۆی سەرۆکی رەسمی ئێزیدیەکان لەوانەیە رەتیکردبێتەوە باجی مەڕانە بدات و رایگەیاندووە کە ئەوان رەعایەی سوریا-ن. بەلای زۆرییەوە حەمۆ شێرۆ رۆژی 24 ی مانگ هاتۆتە

لای سێرڤیسی ئاسایشی ئەندیوار و ڕۆژی 22 ی مانگ ئێوارەکەی لە دێمیر قاپوو Démir Kapou بووە و بەرەو ئەندیوار هاتووە.

بەڵگەنامەی ژمارە: 3
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

ڕێکەوتننامەی نێوان ئێزیدییەکان و ئاسوورییەکان

-نهێنی-
سەرچاوە: سێرڤیسی ئاسایش
3 ی دیسامبەری 1931

وا پێدەچێ بەر لە چەند ڕۆژێکەوە دانوستاندن لە نێوان ئێزیدییەکانی چیای شەنگاڵ و ئاسوورییەکانی عێراق دەستیپێکردبێ بەو ئامانجەی بگەنە ڕێکەوتننامەیەك کە بەو هۆیەوە ئەم دوو گەلە پەیمان ببەستن دژی حکومەتی عێراق بوەستنەوە لە حاڵێکدا ئەگەر بەر لە دەرچوونی ئینگلیزەکان خواستەکانیان وەدەست نەهێنا.
بۆ ئەم مەبەستە، خودیدە: کوڕی حەمۆ شێرۆ، سەرۆکی ئێزیدییەکان لە 18 ی نۆڤامبەری ڕابوردوو سەردانی موسلی کردووە.

بەڵگەنامەی ژمارە: 4
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

چیای شەنگاڵ

-نهێنی-
(سەرچاوەیەکی چاك)
10 ی سێپتامبەری 1932

حکومەتی عێراق بە تەواوی بە پرسی شەنگاڵ سەرقاڵە، چونکو زۆربەی زۆری دانیشتوانەکەی داوای مانداتی فرانسا دەکەن. برێك لە سەرۆکهۆزەکان پێشنیاریان بۆ کۆمیسێری بەرزی بریتانی کردووە کە چارەنووسی شەنگاڵ لە راپرسییەکدا یەکلابکرێتەوە کە لەلایەن پۆلیسی هاوبەشی ئەنگلۆ-فرانسییەوە کۆنترۆڵ بکرێ.

ئاگادارین کە ئێستە عێراقییەکان دەستووری ئەوەیان داوەتە سەرۆکهۆزەکانی شەنگاڵ تا مەزبەتەی هاوسۆزی بۆ بەغدا بنووسن.

بەڵگەنامەی ژمارە: 5
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

لە شەنگاڵەوە

-نهێنی-

9 ی نیسانی 1931
(سەرچاوە: سێرڤیسی ئاسایشی حەسێتشە)

6 ی نیسانی 1931 لە کاتی شەودا لە لایەن ئەفسەرانی پۆلیسی عێراقەوە تەقە لە ماڵی قایمقامی (مەسیحی) شەنگاڵ کراوە. بە گوێرەی قایمقام پێدەچێ ئەمەیان بە دەسیسەی موتەسەریف کردبێ. لە دوای ئەم رووداوە موتەسەریف کۆمسیۆنێکی پۆلیسی موسلمانی ناردووە تا بە دواداچوون لەمبارەیەوە بکەن. بەڵام قایمقام رەتیکردۆتەوە و قەبولی نەکردووە و رایگەیاندووە کە تەنها بەدواداچوون لە نوێنەری هێزی مانداتێر قەبووڵ دەکات. 8ی نیسان مارۆر ویلسن بۆ بەدواداچون چووەتە چیای شەنگاڵ. 8 ی نیسان سەرۆکهۆزە ئێزیدییەکان چوونەتە بەلەد شەنگاڵ بۆ پشتگیری تەواوی مەسیحییەکان کە سکالایانە لەوەی لە ترسی هێرشی موسلمانەکان ناوێرن لە ماڵی خۆیان بخەون.

بەڵگەنامەی ژمارە: 6
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

پرۆپاگەندەی ئەنگلۆ-عێراقی لە شەنگاڵ

-نهێنی-

(سەرچاوەی سێرڤیسی ئاسایش)
31 ی ئازاری 1932

زانیاری دەرێك كە لە شەنگاڵەوە هاتووە ئەوە ئاشكرا دەكات كە وەزیری ناوەخۆی عێراق، ناجی تاهیر بەگ شەوكەت، ئینگلیز میستر Kernovarls و موتەسەریفی موسل لە 22 ی ئادار چوونەتە شەنگاڵ و دەستەوجێ دەستیانكردووە بە پرۆپاگاندەیەكی گەورە تا ئەو هاوسۆزییەی كە رەزامەندە لەسەر پێوەلكانی ئەم ناوچەیە بە سوریا بە قازانجی خۆیان بیبەنەوە و دنەی برێك لە سەرۆكهۆزەكانیش بدەن تا ئاستەنگ بۆ هێزەكانی فرانسی بهێننە پێشەوە لە كاتی دووبارە داگیركردنەوی دادێی ئەو زەوی زارانەی كە بەبێ ئەملا و ئەولا دەگەرێنەوە.

دوو سەرۆكهۆز، بە ناوەكانی شێخ داود و شێخ خەلەف وا پێدەچێ پێشتر بۆ ئەم ئامانجە كڕدرابن.

بەگوێرەی هەواڵدەرەکە، حکومەتی عێراق یارمەتییەکی گەورەی داونەتێ و چەك و چۆلیشی پێداون.
بەدواداچوونی ورد هێشتا بەردەوامە.

بەڵگەنامەی ژمارە: 7
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری

له شەنگالەوه

-نهێنی-

سەرچاوە: سێرڤیسی ئاسایشی حەسیتشه
7ی نیسانی 1931

دوکاندارێك رۆژی 5 ی نیسان هاتە حەسیتشه بۆ لای موفەتیشی جەزیره و سکالای ئەوەی بوو کە مەسیحییەکانی شەنگال لە لایەن موسلمانەکان و بە تایبەت لە لایەن فەرمانکارەکان ئاستەنگیان بۆ دروستدەکرێ. ئەو رایگەیاند کە بە دوای عەریزەیەی کە لە لایەن ئێزیدییەکان و مەسیحییەکان دژ بە کارمەندەکانی بەلەد شەنگالی هـۆزی میتـود بەرزیانکردۆتـەوە کـە سـەرۆکهۆزەکەیان (واتـە سـەرۆکهۆزی میتـود) جارەللا ئەلعیسا هەوڵیداوە مەسیحییەکان رەشەکوژ بکات ئەوانیش پەنایان بردۆتە بەر حەمۆ شێرۆی سەرۆکی ئێزیدییەکان. حەمۆ شێرۆش دەخالەتی کردووە و هەرەشەی لە میتودییەکان کردووە.

دوکاندارەکە درێژەی پێدەدا کە حەمۆ شێرۆ لە 2 ی نیسان عەریزەیەکی نۆیّ ی داوەتە ڕاوێژکاری ئیدارەی موسل و کۆمیسێری

بالاّ و وتوویه که ئەو ندان به حکومەتی لۆکال دا نانیّ. به گوێرەی زانیاریدەرەکە، مەسیحییەکان دەیانەویّ چەند عەریزەنامەیەك بەرز بکەنەوە تا فرانسا دەخالەت بکات بۆ پاراستنیان. کابرای تایین ئەوەی راگەیاند کە عەجیل یاوەر هەموو سەرۆك فراکسیۆنەکانی قەناعەت پێهێناوە و سوێندی بۆ خواردوون کە لە داهاتوودا هەموو ئەو فرمانانەی کە دەبێتە هۆی پەلاماردانی ئێزدیدی و مەسیحییەکان جێبەجێبکات.

سەرچاوەی ئاسایشی ئەندیوار لە لایەکی دیکەوە رایدەگەیەنیّ کە بەدوای روداوە سروشت ئایینییەکانی نێوان مەسیحیەکان و موسلمانەکان، ئۆتۆ میترالیۆزەکان[93] لە ناو شاردا بلاّوبوونەتەوە و دوو بەتالیۆنی لیڤی-ش گەیشتونەتە موسل.

---

[93] ئۆتۆ میترالیوز: autos mitrailleuse

بەڵگەنامەی ژمارە: 8

1934-6-23

(سەرچاوەییکی ئارادەییەک چاک)
(حوزەیرانی 1934)
-نهێنی-

پێکدادانی نێوان ئێزیدی و شەممەر لە عێراق

چەند پێکدادانێکی تەواو بەم دواییە لە نێوان ئێزیدییەکانی چیای شەنگاڵ و شەممەرەکانی عەجیل یاوەر روویانداوە. زیانەکان بە کوژرانی 12 شەممەر و 9 ئێزیدی دەخەملێنرێ.
پۆلیسی ماتۆر سوار رەوانەی شوێنی رووداوەکە کراون و سەرۆکهۆزەکانیش بانگهێشتی مووسڵ کراون.

بەڵگەنامەی ژمارە: 9
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری
1933-9-16
-نهێنی-
(سەرچاوەیێکی لاوەکی)

ڕەوشی شەنگاڵ

لە ماوەی پرسی ئاسوورییەکان هیچ لەشکرێك یا پۆلیسێك ڕەوانەی شەنگاڵ نەکراون. بە پێچەوانەوە، پۆلیسی چیای شەنگاڵ لە گەڵ پۆلیسی موسل لە دوو پۆستی کاتی بەشداربوون، یەکیان بە 40 پۆلیس لە ئۆلگا (لەسەر هێلی دەمیر-قاپو-موسل، لە 10 کیلۆمەتری سنووری نوێ) ئەوی دیکەیان بە 50 پۆلیس لە تەل ئابۆدەهار (لەسەر کەناری ڕاستی دەجلە، 25 کیلۆمەتر لە باشووری ڕۆژهەلاتی فیشخابوور). ئەم پۆستە کاتیانە لە یەکی سێپتامبەری هەڵوەشێنرانەوە- زانیاریدەرەکە لە گواستنەوەی پۆلیسەکانی چیای شەنگاڵ خۆی بەشداریکردووە.

خەڵکی شەنگاڵ واپێدەچێ وەکوو کوردەکان درکیان بەوە کردبێ کە داوایان لێدەکرێ هاوکاری بکەن لە گەڵ حکومەتی عێراق دژ بە مەسیحییەکان. بەڵام ئەوان هەموو ئەوەیان ڕەتکردۆتەوە کە پەیمانی ئەوە بدەن ئەگەر هەر یاخیبوونێك پەنایان بۆ ببەن بەدەستییەوەی بدەن. لە شەنگاڵ ئەوە دەگێڕنەوە کە هۆزە عەرەبەکان لە سوریاوە

سنووریان بڕیوە تا لەگەڵ عەرەب و کوردەکانی عێراق یەکبگرن دژ بە ئاسوورییەکان و ئەنجامەکەی بووەتە چاوگەی نیگەرانی.

بەڵگەنامەی ژمارە: 10
سەرکردایەتی گشتی سوپا
پیرۆی دووەم
بەشی زانیاری
-نهێنی-
(سەرچاوەیێکی باوەڕپێکراو)
(13 ی نۆڤەمبەری 1933)

تێبینییێک لەبارەی پرسی ئێزیدییەکان

مردنی خەمۆ شێرۆ، سەرۆکی دونیایی ئێزیدیەکانی چیای شەنگاڵ کە دەسەڵاتێکی زۆری بەسەر هاوئایینەکانی خۆی هەبوو ڕێگەی بۆ دەسەڵاتکارانی ناوەخۆ خۆشکردووە دەرفەتی ئەو ناتەبابییە بقۆزنەوە کە لە نێوان ئەندامەکانی ئەم کۆمیونیتەدا هەیە بۆ ئەوەی لە جێگەی ئەو سەرۆکێکی عەرەب دابنێن کە سەر بە ئایینی ئێزیدیەکان نەبێت.

کەسی هەڵبژاردەی دەسەڵاتکاران یونس ئەبەوی ناوێکە، خەڵکی موسلە و سەرۆکی باندێکی زۆر ترسناکە. چاپەمەنیی عەرەبی بۆ خۆیان لەبەرامبەر ئەم هەواڵە قڕوقەپیانکردووە. ڕۆژنامەی الطریق ، ئۆرگانی نوری پاشا السعید زۆر بە توندی ڕەخنەی لەم هەڵوێستەی حکومەت گرتووە کە بە پێچەوانەی مافەکانی گشتی و تایبەتی دەناسێ. مەسیحییەکان لە لایەن خۆیانەوە ئەم بریارە بە جۆرە هەوڵدانێك دەزانن بۆ کەمکردنەوەی کەمینەکانی باکور کە تا ئەوسا

کەم و زۆر لە نێوان خۆیاندا ئالیکارن. بڕێك لە ناوەندەکان پێیان وایە کە دواجار ئەو ڕۆڵەی بە یونس ئەبەوی بەخشراوە دەشێ ببێتە سونگەی دەرئەنجامی ناجۆر و ئاستەنگ بۆ ڕەگەزە کەمینەییەکانی ناوچەی جەزیرە دروستبکات.

بەڵگەنامەی ژمارە: 11
سەرکردایەتی گشتی سوپا
بیرۆی دووەم
بەشی زانیاری
-نهێنی-
(سەرچاوەییەکی باوەڕپێکراو)
(13 ی نۆڤەمبەری 1933)

ئێزیدییەکان

ئێزیدییەکان هۆزێکن زۆربەیان لە چیای شەنگاڵ، لە رۆژئاوای موسل (سنووری سوریا-عێراق) و لە پێدەشتی شێخان، باکوری موسلدا دەژین. هەروەها ئێزیدی لە رووسیا و کەمینەیەکی چکۆلەشیان لە سوریا (نزیك ئەسکەندەریە) و لە تورکیا لە نزیك سنووردا) هەن. ئاینەکەیان تێکەلاوێکە لە باوەڕی نا دروست کە لە بتپەرستی و ئاینی هەڵگەڕاوەی مردووی وەك مانیزم (بنچینەی چاکە و خراپە) و ئاینی دیکە وەرگیراوە.
ئایا ئەوانە بەراستی دێو دەپەرستن؟

ئێزیدییەکان زمانی پەرستن و قسەکردنیان کوردییە، بەلام ئەوانەی دەشتاییەکان کەمێك عەرەبی بازاری قسە دەکەن. ئاینەکەیان لێ ی قەدەغەکردوون فێری خوێندنەوە و نووسین بن، بە هەمان شێوە رێنوێنییەکانیان. ئێزیدییەکان بە شێوەیەکی سەرکی سەرقاڵی کشت و کاڵ و ئاژەڵداریی ... ئازان و جەنگاوەری دلێرن. ئێزیدیەکان تا

ڕۆژی ئەمرۆ هاوپشتی زۆریان لە بەرامبەر مەسیحییەکان هەیە کە بڕوایان پێیانە و ڕێزلەیەك دەگرن و بەقەد ئەوندەش لە بەرامبەر موسـلمانەکان درۆدۆنگـن و هەوڵـدەدەن خۆیانیـان لێیـان دووربخەنەوە. هەر لەبەر ئەمەشە ماوەیەکی زۆرە هەردوو قایمقام (حاکمی هەرێم) ی هەردوو ناوچەی سەرەکی ناوەندی ئێزیدییەکان: چیای شەنگالْ و شێخان لە مەسیحییەکان هەڵدەبژێرن تا نیزام، دادپەروەری، لێکحاڵیبوون و ئاشتی کە لە سەر ئەم متمانەیە دامەزراوە وەکو خۆی بمێنێتەوە کە تا ئێستە گەواهی پێزانینی ئێزیدییەکان بووە بۆ مەسیحیەکان. بەڵام ئەوەی بەم دواییە تێبینی کراوە ئەوەیە کە ئەم ڕەوشە بە ئاڕاستەیەکی خراپ ئاڕاستەکراوە بۆ ئەوەی ئەم باوەڕپێکبوون و ڕێزلێگرتنەی کە لەبەرامبەر مەسیحییەکان هەیە بە ڕێگەی گومڕا و هۆکاری ناشیاو کە بوونەتە چاوگەی پەشێوی بە ئاقارێکی دیکەدا ببەن و بەجۆرێك کە حکومەتێکی دادپەروەر دەبێ بە مەبەستی پاراستنی ئاسایش و ئاشتی هەمیشەیی خۆی لێوە دووربگرێ. لێرەوە، یەکێك لە ئەرکە هەوەڵینەکانی حکومەتی لۆکال دەستپێدەکات، بەڵام بەداخەوە ئەوەی ئەمڕۆ لە عێراق بەڕێوەدەچێ و بە تایبەتیش لە بارەی پرسی ئێزیدییەکانەوە، تەواو پێچەوانەی ئاڕاستەی ساغ و دادپەروەرییە.

1- شەنگالْ: چیای شەنگالْ، ناوچەی ئێزیدییەکانە لەو دەڤەرە چیاییانەی کەوتۆتە سەر سنووری نێوان عێراق و سوریا.
2- شێخان: چ لە رووی ئایینی و چ لە رووی دونیاییەوە ناوچە و ناوەندی ئێزیدییەکانە و نشینگەی میر سەعید بەگی سەرۆکی باڵایانە.

3- عەین سوفنی: گوندێکە نزیک بە موسل، ناوەندی ئایینی و لە هەمان کاتیشدا شوێنی قایمقامە.

4- شێخ ئادی: پەرستگەی سەرەکی ئێزیدییەکانە (کۆنە کلێسەیەکی مێژووییە).

5- سەعید بەگ: میری شێخان، سەرۆکی ئایینی ئێزیدییەکانە.

6- یونس ئەحمەد ئەبەوی: عەرەبێکی موسلمانی موسڵە، ترسناک، نەخوێندەوار و گەندەڵچییە، سەرۆکی پێگرانە.

كۆپی بەڵگەنامەی ژمارە : 1

AFFAIRES ÉTRANGÈRES. TÉLÉGRAMME A L'ARRIVÉE DUPLICATA bis.

DÉCHIFFREMENT

N° 118

H

BAGDAD, le 2 Mars 1919 - 9 h.50

reçu le 4 à 12h.35

Ismaïl (Bey) Cheikh des Yezidis est arrivé à Bagdad dernièrement.

Avant la prise de Mossoul, il avait réussi à capter la confiance du lieutenant-colonel Leachman: il lui avait fait croire qu'il était seul capable de commander des tribus et ce fonctionnaire lui avait confié le commandement du Sindjar (circonscription) (de) Mossoul), s'étant ensuite aperçu de son erreur, et surtout au point de vue (religieux), le chef reconnu (comme) patriarche étant Saïd propre neveu d'Ismaïl, qui n'avait eu, jusque là, que le commandement des gens de la Plaine, le commandement intégral a été en conséquence, attribué à Saïd par Leachman (au lieu d')Ismaïl éloigné du vilayet de Mossoul, et en résidence forcée ici.

Les Anglais ont surpris la bonne foi des Yezidis, pour leur faire signer une requête demandant leur protectorat: (Leachman) leur avait dit de choisir entre un Gouvernement musulman et la Grande Bretagne, n'étant pas musulmans il était naturel d'opter pour cette dernière./.

Roux, Consul français

کۆپی بەڵگەنامەی ژمارە 2:

SECRET

A/S. DES YEZIDIS .-

-0-0-0-0-0-0-

(I° MAI I93I)

(Source: S.S. HASSETCHE)

Le 30 AVRIL I93I Hadji fils de AHMED EL MATTO, chef des Sammouka des Yézidiés du Djébel Sindjar est venu à Hassetché, rendre visite à l'Inspecteur du Sandjak et chercher un commerçant susceptible d'acheter leurs produits, laine et beurre, en tribus. Les Sammouka, au nombre de 300 tentes campent près du lac de Khatounié et ont l'intention de se diriger plus à L'Ouest.

Hadji fils d'Ahmed el Matto a déclaré qu' aucun imp^ot n'a été payé cette année par les Yézidiés et il pense qu'aucun impôt ne pourra être perçu cette année .

D'autre part, les S.S. d'Andivar signalent que HAMMO CHAMMO, Chef officiel des Yézidiés aurait refusé de payer l'aghnam déclarant qu'il était ressortissant syrien, Il vient aux S.S. Andivar probablement le 24. Le 22 au soir il était à Démir Kapou se dirigeant sur Andivar ./.

0 0

0

کۆپی بەڵگەنامەی ژمارە : 3

E L'ARMÉE
EAU
IGNEMENTS

SECRET

ACCORD SECRET ENTRE YEZIDIÉS ET ASSYRIENS.

Source : Sûreté Générale

3 Décembre 1931

Des pourparlers auraient été engagés depuis quelques jours entre les Yézidis du Djebel Sindjar et les Assyriens d'Irak en vue de conclure un accord de par lequel ces deux peuples s'engageraient de se révolter contre le gouvernement d'Irak dans le cas où ils n'obtiendraient pas leurs revendications avant le départ des Anglais.

Khodeida , fils de Hamo Charro , Chef des Yézidis , se serait déplacé à Mossoul le 18 Novembre courant dans ce but .

o o
o

کۆپی بەڵگەنامەی ژمارە : 4

ÉTAT-MAJOR DE L'ARMÉE
2me BUREAU
SECTION DE RENSEIGNEMENTS

14/9/22

SECRET

Angl.
Étude

AU DJEBEL SINDJAR.

-:-:-:-:-:-

(Bonne Source)

(10 SEPTEMBRE 1922)

La question du Sindjar préoccupe sérieusement le Gouvernement irakien, car la majorité de la population se prononcerait pour le Mandat Français.

Certains chefs auraient proposé au Haut-Commissaire Britannique de faire dépendre le sort du Sindjar d'un plébiscite des populations, contrôlé par une police mixte anglo-française. On sait qu'actuellement les Irakiens ont prescrit aux chefs du Sindjar l'établissement de mazbatas favorables à Bagdad ./.

X X

X

R DE L'ARMEE

AU SINDJAR.

-0-0-0-0-0-0-

(9 AVRIL 1931)

(Source : S.S. HASSETCHE)

Le 6 AVRIL 1931 pendant la nuit des coups de feu ont été tirés sur la maison du Caimakam (chrétien) du Sindjar par des soldats de l'Irak police. D'après le Caimakam ils auraient agi à l'instigation du Montessarif, celui-ci à la suite de cet incident envoya un Commissaire de Police musulman pour faire l'enquête. Le Caimakam a refusé de répondre déclarant qu'il ne le ferait qu'à un représentant de la Puissance Mandataire.

Le 8 Avril le Major WILSON, est allé à Beled Sindjar pour enquêter.

Le 8 AVRIL tous les Chefs Yésidiés se trouvaient à Béled Sindjar en complet accord avec les chrétiens qui pleins de frayeur d'être attaqués par les Musulmans ne couchent pas dans leurs maisons ./.

0 0

0

PROPAGANDE ANGLO-IRAKIENNE A SINDJAR.

-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-

(Source Sûreté Générale)

(3I MARS I932)

Un informateur venant de Sindjar fait connaître que le Ministre de l'Intérieur du Gouvernement d'Irak, NAJI BEY CHEWKET, l'anglais, Mister HENCOVALES et le moutessarif de Mossoul se seraient rendus le 22 mars courant à Sindjar, où ils auraient aussitôt entrepris une forte propagande tendant à gagner les esprits actuellement favorables à l'annexion de cette contrée à la Syrie et pour inciter certains chefs à créer des difficultés aux troupes françaises, lors de la prochaine occupation des territoires qui indiscutablement seront rétrocédés.

Deux chefs, les nommés Cheikh DAOUD et Cheikh KHALAF auraient déjà, paraît-il, été gagnés à cette cause.

Suivant l'informateur, le gouvernement irakien leur aurait alloué une forte subvention et fait remettre des armes.

Des précisions sont recherchées ./.

X X

X

AU SINDJAR

Source S.S- HASSETCHE

7 avril 1931

Un boutiquier de Béled Sindjar est venu à Hassetché le 5 avril et s'est plaint à l'inspecteur du Djézireh des difficultés qui sont causées aux Chrétiens du Sindjar par les musulmans et en particulier par les fonctionnaires.

Il a déclaré qu'à la suite des requêtes qui ont été adressées par les Yézidiés et les Chrétiens contre les fonctionnaires du Béled Sindjar la tribu Mtéoued dont le chef est DJARAILAN EL ISSA, a tenté de massacrer les Chrétiens qui ont eu recours aux Yézidiés de HAMO CHARRO chef des Yézidiés: celui-ci est intervenu et a menacé les Mtéoued.

Il ajoute que HAMO CHARRO a envoyé le 2 avril une nouvelle requête au conseiller administratif de Mossoul et au Haut Commissaire disant qu'il ne pouvait pas reconnaitre le gouvernement local. D'après l'informateur, les Chrétiens veulent présenter des requêtes pour solliciter l'intervention de la France pour les protéger.

Le même individu signale que ADJIL EL YAOUER a fait convoquer tous les chefs de fractions et leur a fait prêter serment d'exécuter à l'avenir tous ses ordres qui seraient d'attaquer les Yézidiés et les Chrétiens.

Les S.S. de Andiver signalent d'autre part qu'à la suite d'incidents d'un caractère religieux entre Chrétiens et musulmans à Mossoul, les autos mitrailleuses patrouillent dans la ville et que 2 bataillons Levies sont arrivés à Mossou

23/6/34

SECRET

(Assez bonne source)

(Juin 1934)

Incidents entre Yézidis et Chammars en Irak

-:-:-:-:-:-

Des incidents sérieux auraient dernièrement eu lieu entre les Yézidis du Djébel Sindjar et les Chammars d'Adjil el Yaouer. Les pertes seraient évalués à 12 chammars et 9 Yézidis.

La police motorisée aurait été envoyée sur les lieux de l'incident et les chefs des tribus auraient été convoqués à Mossoul ./.

-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-

ÉTAT-MAJOR DE L'ARMÉE
2me BUREAU
SECTION DE RENSEIGNEMENTS
16/9/33

SECRET

(Source occasionnelle)
(Septembre 1933)

SITUATION AU SINDJAR.

-:-:-:-:-

Aucun envoi de troupes ou de police n'aurait été fait au Sindjar durant la période des affaires Assyriennes. Au contraire, la police de Beled Sindjar a participé avec celle de Mossoul à l'établissement de deux postes temporaires, l'un de 40 hommes à Ogla (sur la piste Démir-Kapou - Mossoul, à 10 kms de la nouvelle frontière), l'autre de 50 hommes à Tell Abou Dahar (sur la rive droite du Tigre, 25 Kms sud est de Fesch-Kabour). Ces postes temporaires ont été supprimés le 1er Septembre - L'informateur a participé au transport des policiers de Beled Sindjar.

x x

x

Les gens du Sindjar auraient été pressentis, comme les kurdes, en vue de collaborer avec les forces irakiennes contre les Assyriens. Ils auraient refusé, tout en promettant de livrer les rebelles qui se réfugieraient chez eux.

On raconterait au Sindjar que des tribus arabes de Syrie ont passé la frontière pour s'unir aux arabes et aux kurdes d'Irak contre les Assyriens, et il en résulterait une certaine inquiétude ./.

-:-:-:-:-:-:-:-:-

ÉTAT-MAJOR DE L'ARMÉE
2me BUREAU
SECTION DE RENSEIGNEMENTS

SECRET

(Source bien placée)

(13 Novembre 1933)

NOTE SUR LA QUESTION YEZIDI.

-:-:-:-:-:-:-:-

La mort de HAMO CHERO, chef temporel des Yézidis du Djébel Sindjar, qui jouissait d'une forte autorité auprès de ses coreligionnaires, à permis au gouvernement local de profiter des dissensions existant entre les membres de cette communauté pour faire remplacer le chef disparu par un arabe n'appartenant pas à la religion des Yézidis.

La choix des autorités s'est arrêté sur un certain Younès Abbaoui, mossouliote, chef de bande très dangereux.

La presse arabe elle-même s'est émue de cette nouvelle et le quotidien "El Tarik", organe de Noury Pacha el Said, a sévèrement critiqué ce geste gouvernemental qu'il considère comme contraire au droit public et privé.

Les éléments chrétiens de leur côté voient dans cette décision une tentative pour diminuer l'importance des Minorités du Nord jusqu'ici plus ou moins solidaires entre elles.

Dans certains milieux on pense enfin que le rôle attribué à Younès Abbaoui peut entraîner des répercussions fâcheuses et créer des difficultés aux éléments minoritaires de la région du Bec de Canard./.

-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-

AJOR DE L'ARMÉE
BUREAU
ON DE RENSEIGNEMENTS
2

SECRET

(source bien placée)

(13 NOVEMBRE 1933)

LES YESIDIS.

-:-:-

Les Yézidis sont une tribu qui habite en majeure partie le Djébel Sindjar, à l'ouest de Mossoul (frontière Syro-Irakienne) et la plaine de Cheikhan, au nord de Mossoul. On en trouve d'autres en Russie, et en petite minorité en Syrie (près d'Alexandrette) et en Turquie (près de la frontière).

Leur religion est un mélange de croyances erronées, empruntées au paganisme et à différentes hérésies mortes, comme le Manichéisme (principe du bien et du mal) et d'autres.

Ils ont un culte spécial pour le démon.

Leur langue liturgique et courante est le kurde, mais ceux de la plaine parlent aussi un peu l'arabe vulgaire.

Leur religion leur défend d'apprendre à lire et à écrire ainsi que toute instruction, C'est la raison pour laquelle ils sont absolument ignorants et sans aucune culture.

Ils s'occupent principalement de l'agriculture et de l'élevage. Ils sont courageux et de braves guerriers.

Ils montraient jusqu'aujourd'hui beaucoup de sympathie envers les chrétiens envers lesquels ils nourrissaient une confiance mêlée de respect autant qu'ils se méfiaient des Musulmans et tenaient à s'en écarter.

Pour cette raison il a été décidé depuis longtemps que les deux Kaimakams (gouverneurs de Districts) des deux principaux centres Yézidis, Mont Sindjar et Saikhan soient choisis parmi les chrétiens, afin de maintenir l'ordre, la justice, l'entente et la paix basées sur cette confiance qu'ils ont jusqu'à présent témoignée aux chrétiens.

Mais on remarque dernièrement qu'il a été pris des mesures dictées par une mauvaise foi, pour les détourner de cette confiance et respect qu'ils ont envers les chrétiens et cela par de faux et indignes moyens qui donneront lieu à des troubles et qu'un Gouvernement juste aurait dû éviter pour sauvegarder l'ordre et la paix permanente. C'était là, un des premiers devoirs du Gouvernement local, mais malheureusement ce qui se passe en Irak actuellement et en particulier dans la question Yézidite, est tout à fait contraire au bon sens et à l'équité./.

-:-:-:-:-:-:-:-:-

1.- " Sindjar " - Mont Sindjar, centre des Yézidis dans les montagnes situées sur les frontières entre l'Irak et la Syrie.

2.- " Shaikhan " district et centre des Yézidis, tant religieux que temporel, et résidence du Mir Said Bey, leur chef suprême.

3.- " Ain-Sifni " village près de Mossoul, centre religieux des Yézidis où réside le Mir, leur Chef religieux et en même temps le siège de Kaimakan.

4.- " Chaikh-Adi " temple principal de Yézidis (ancienne église historique.

5.- " Said Bey " Mir de Shaikhan, Chef religieux des Yézidis.

6.- " Younès Ahmed Atbaoui " musulman arabe de Mossoul. Dangereux, illettré et corrompu. Chef de Bande ./.

-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-

سێیەم بەش

نەخشە، ئەلبـــــــــووم

و

ئینـــدێکـــــس

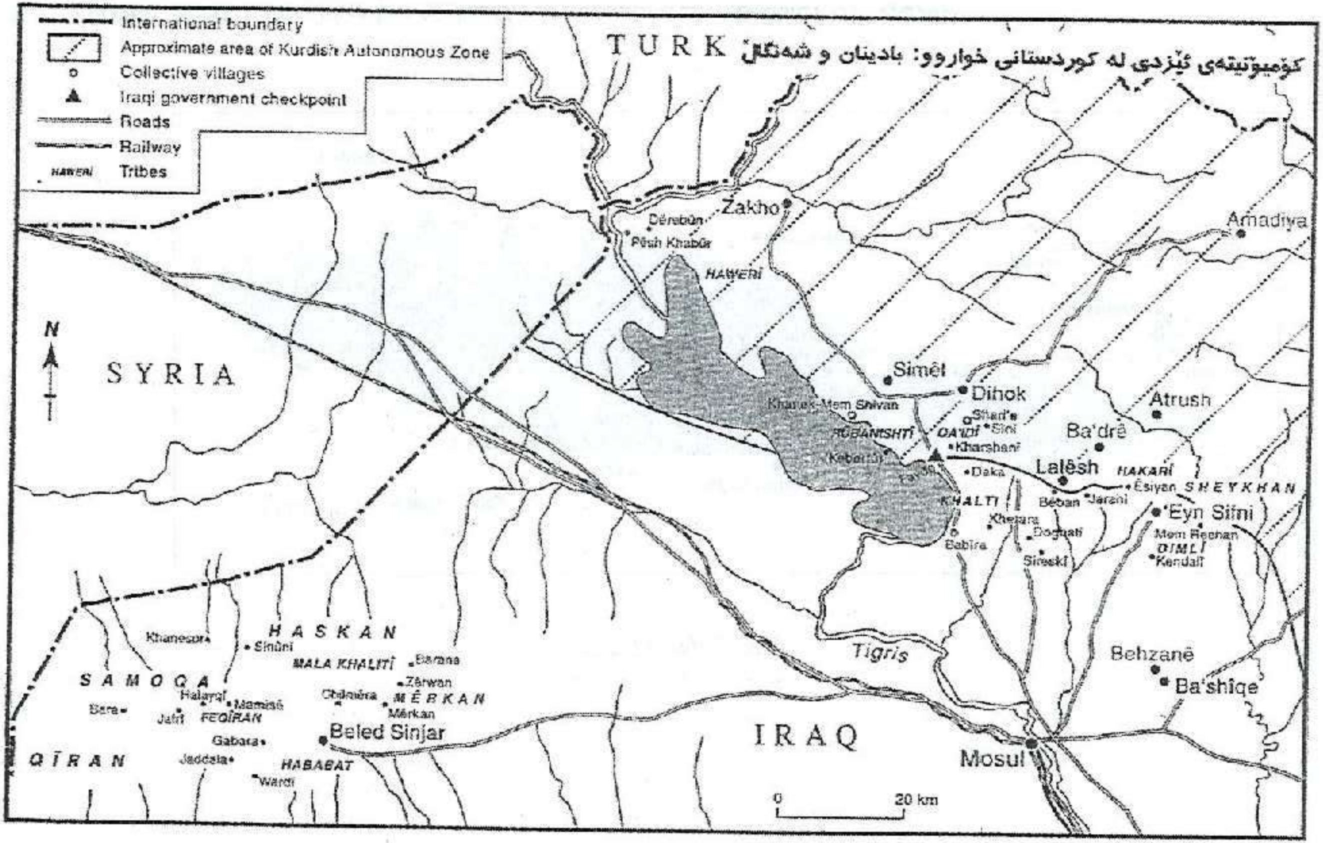

کۆمیونیتەی ئێزدی لە کوردستانی خواروو: بادینان و شەنگال

Allison, Christine, *The Yezidi oral tradition in Iraqi Kurdistan*, Richmond, Curzon : 2001 :سەرچاوە

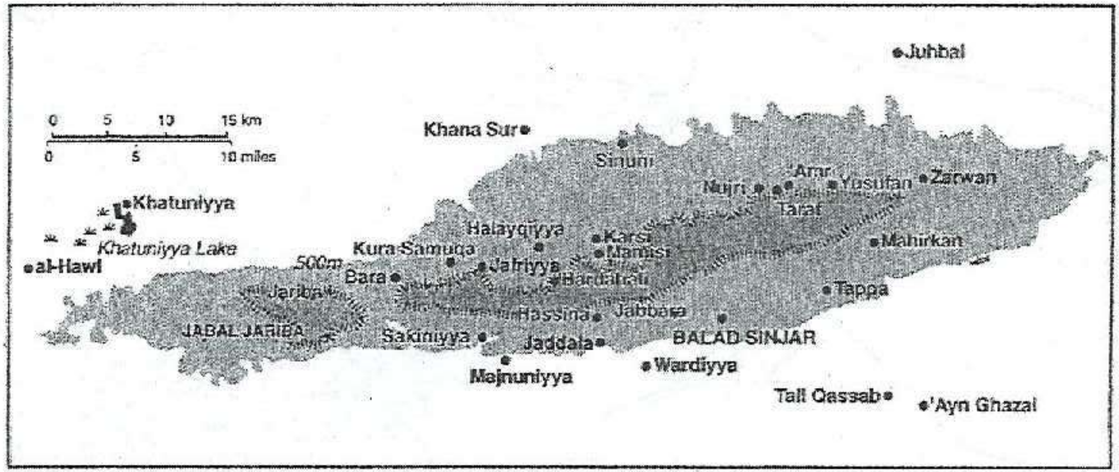

Map 2: Jabal Sinjar

سەرچاوە: Fuccaro, Nelida, *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq*, London, 1999

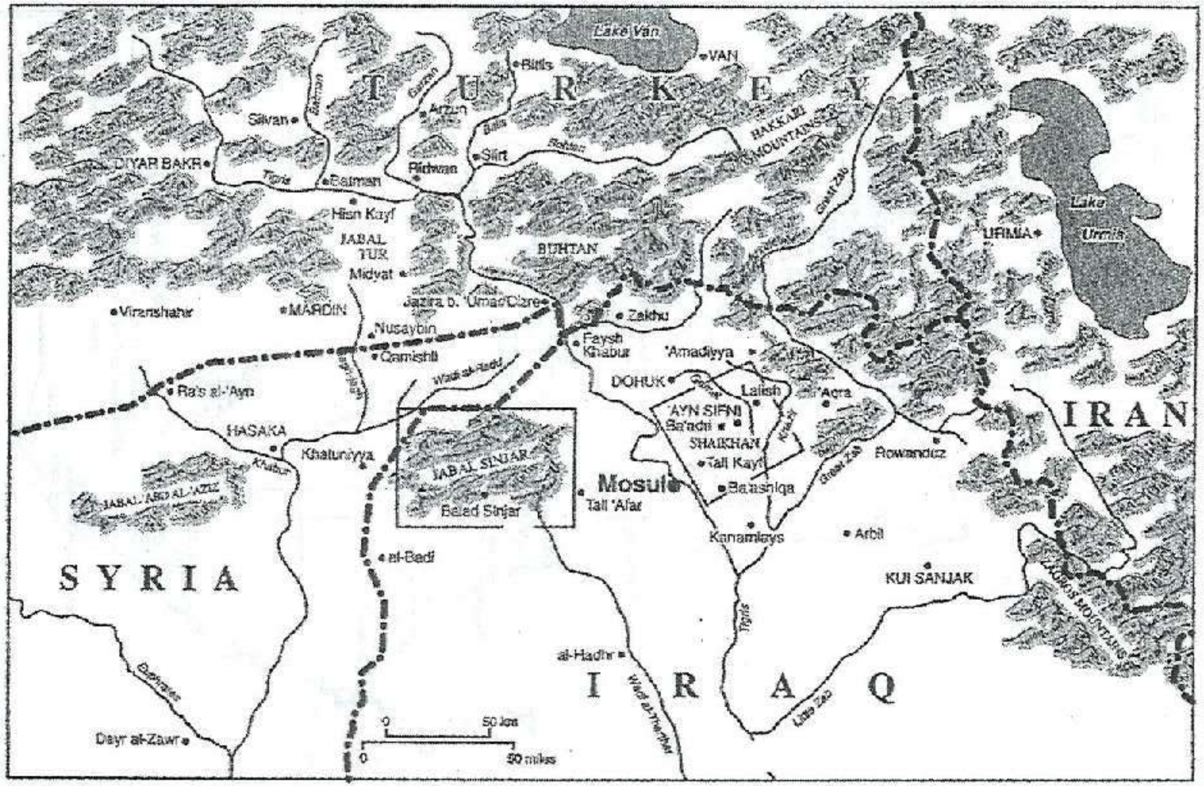

Fuccaro, Nelida, *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq*, London, 1999 :سەرچاوە

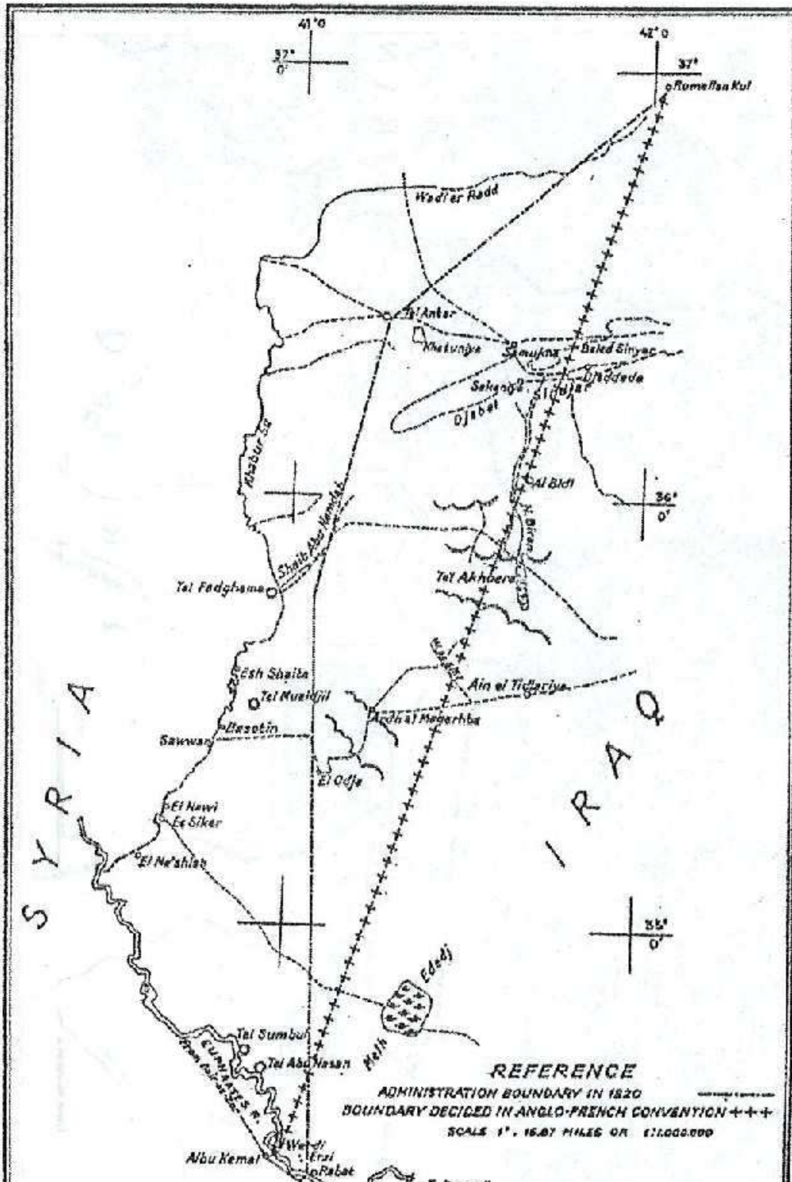

Fuccaro, Nelida, *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq*, London, 1999 :سەرچاوە

Map 3: Jabal Sinjar – Administration Boundary and 1920 Convention Line

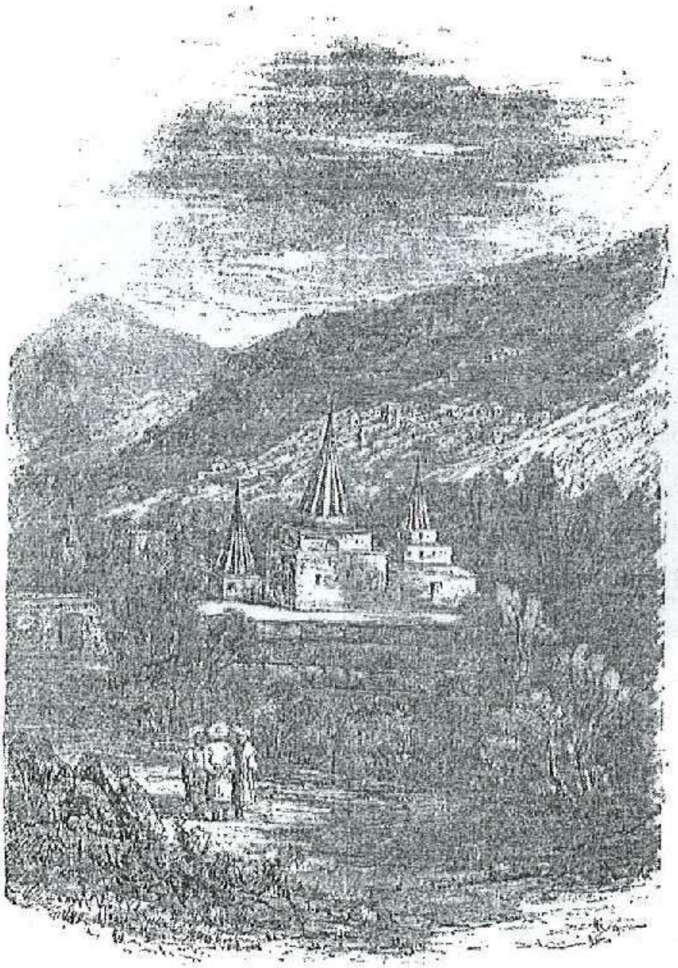

دۆڵی شێخ ئادی

ا سەرچاوە: لایارد، لا: 80،

ژنانی ئێزیدی

(سەرچاوە: لایارد، لا: 41)

18 *Yezidi kawals, drawn by Henry Layard in 1849.*

قەواڵە ئێزیدییەکان بە پەرەمووچەی لایارد 1849

سەرچاوە: گیست

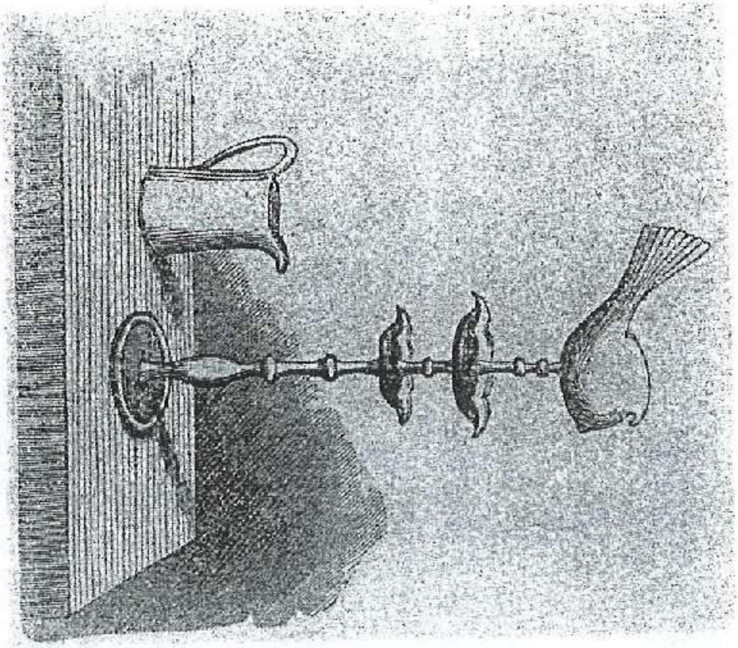

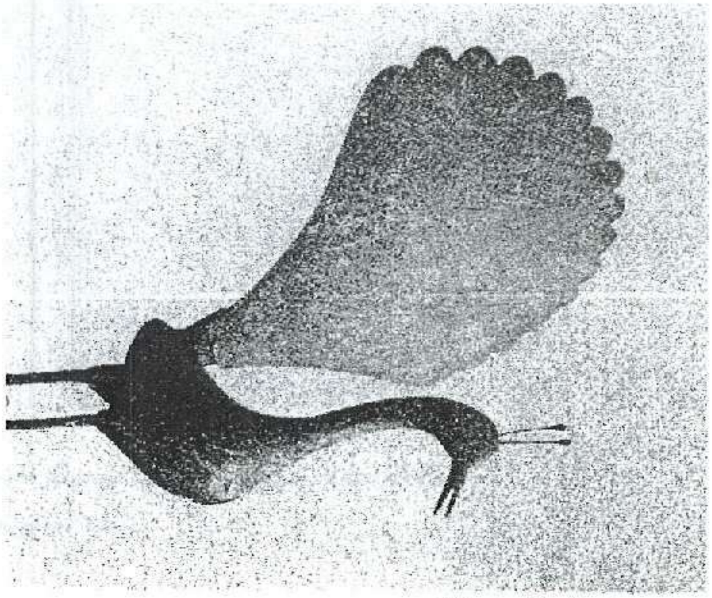

دوو سەنجاقی ئێزیدییەکان

سەرچاوە: گیست

سەعید ئەمیر بەگ | سەرچاوە: ئەلعەززاوی

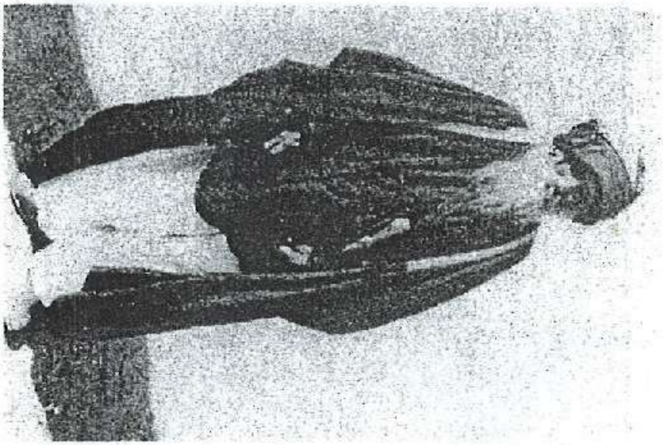

حەمۆ شێرۆ (1932-1890)

سەرچاوە: گیست و لەلەززاوی

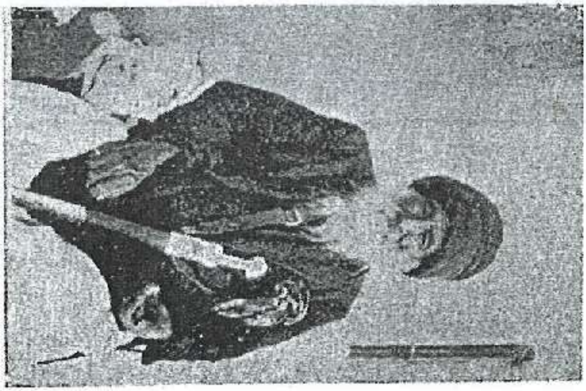

ڕوانینێکی گشتی پەرستگەی ئێزیدییەکان لە لالش ساڵی 1850

سەرچاوە: گیست

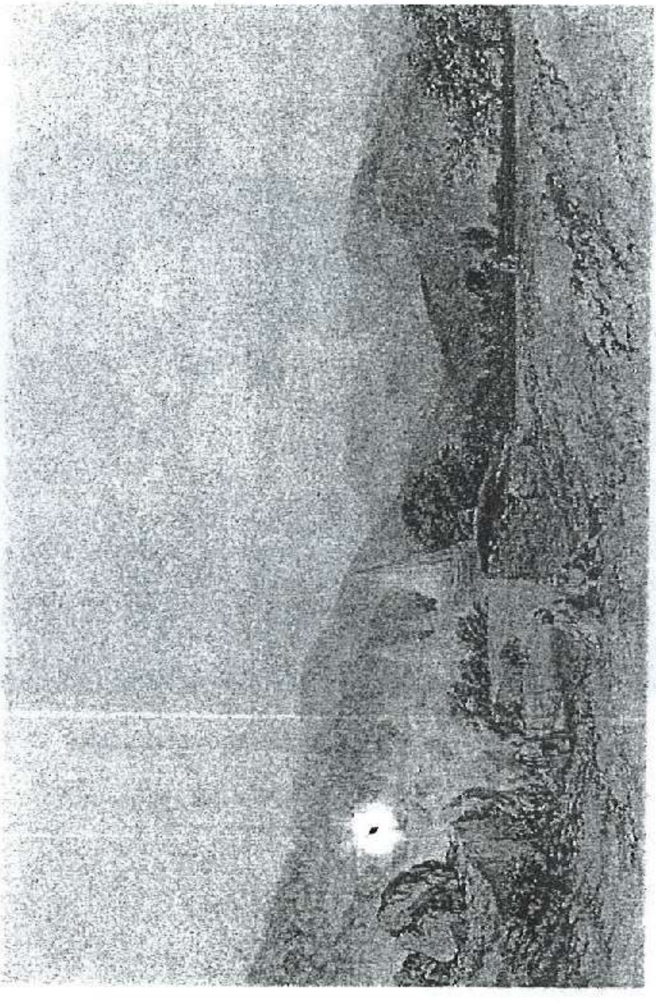

5 *General view of the Yezidi Sanctuary at Lalish in 1850.*

خۆئامادەکردن بۆ نانخواردنی ئێوارە لای سامۆکەکان

(سەرچاوە: لیسکۆ)

ئیندێکسی ناو و شوێنەکان*

ئیندێکسی ناو

(ئا)

ئاهاب: ٩٤-٩٥

ئاگرینکالیوس: ٩٥

ئەنستانس ماری کەرمەلی: ٦، ٨، ٣٠، ٣١، ٣٩، ٦٥ (پ)

ئەنفەر: ٨٩

ئەبتاوس: ٧٣

ئەولیا چەلەبی: ١٦

ئەهلی هەق: ٢٠-٢٢

ئیسماعیل بەگ : ٢٠٧-٢٠٨

ئیڤانۆڤ: ٢٢

* ئەم ئیندێکسەدا هەموو ناوە زۆر دووبارەبووەکانی وەك : ئێزیدی، ئێزیدییەکان، ئێزیدیاتی نەخراونەتە ناو ئەم ئیندێکسەوە.

** هەموو ناوی ئەو کەس و شوێنانەی لە بیبلیۆگرافیادا هاتوون، نەخراونەتە ناو ئەم ئیندێکسەوە.

*** ...(پ) : واتە ئەم ناوە لە پەراوێزی ئەم لاپەڕەیەدا هاتووە.

ئانیسۆرس: ٢٥
ئۆ.ڤیلچڤسکی: ٣٣
ئەلفێنز (مسیۆنێر) :٢٧
ئاندروز (مسیۆنێر) ٢٧
ئۆ.هـ. پاری: ٢٨
ئی .گ. برۆون: ٢٨
ئەنزیۆر: ٣٣

(ب)

بەدرخان پاشا (بەگ): ١٧
بادجەر: ٢٥، ٢٧ (پ)
بابیعالی: ١٨

(پ)

پ.لانزا (دۆمینیك) ٢٣
پلانهۆل" ١٥
پاشای کۆرە: ١٨

(ت)

تەزکەرەی ئەعلا: ٢١

(ج)

جەلادەت ئالی بەدرخان: ٨
جیلوە: ٦، ١٤، ٢٧(پ)، ٢٨، ٣٠، ٣١، ٣٣، ٣٥، ٤٩، ٥٢، ٥٦، ٦٤، ٧١،
٧٣، ٧٨، ١٨٧

جێرمیا شامیر: ٢٧، ٣١
جوبرایل: ٢١ ، ٩٠، ٩٢
جارەللا ئەلعیسا: ٢١٦

(ح)

حوسێن (میری شێخان): ١٧٣
حەلوانی: ١٣
حەبیب: ٣٠ ، ٤٤، ٥٥-٥٧
حەمۆ: ٣١ ، ٦٤
حاجی کوڕی ئەحمەد ئەلماتۆ: ٢٠٩
حەمۆ شێرۆ (سەرۆکهۆزی ئێزیدییەکان): ٢٠٩، ٢١١، ٢١٦، ٢٢١

(خ)

خاستە (خاسە): ٩٣

(د)

داود الصایغ: ٢٩
دەردایل: ٨٩

(ر)

ڕەشاد میران : ٣٣-٣٤
ڕۆژەر لیسکۆ: ١٢، ١٩
ڕەشید پاشا: ٩٦

(ژ)

ژان پاتێست شابۆ: ٢٨
ژوورنال ئازیەتیك: ٢٦

(س)

سەعید بەگ: ۲۰۸، ۲۲٤-۲۲۵
سەهرەوەردی: ۱۳
سولتان عەبدولعەزیز: ۷
ساشوو: ۸
سلێمان پاشا (والی بەغدا) ۱۷
سیوق (جێگری کونسلی فەرەنسا-موسل): ۲٦

(ش)

شاکر فەتاح: ۳۳
شاپووری یەکەم: ۱۱، ۹۲
شێخ ئادی: ۱۲، ۱۳، ۲۵، ۲۹، ۳۳، ۹۱ ، ۱۷۲
شێخ حەسەن: ۱۳، ۳۳
شێخ عەبدولقادر گەیلانی: ۱۳
شێخ یوسف: ۱۸
شێخ ناسر: ۲۷(پ)
شێخ عەبدوڵڵا رەبتەکی: ۳٤، ۳۵(پ)
شێخ فەخرەددین: ۳۵
شەممەر (هۆز): ۲۱۸
شێخ شەمسەددین: ۸۹
شێخ ئەبووبەکر: ۸۹
شێخ ناسر (شێخی ناوچەی شێخان) ۱۷۳
شێخ داود: ۲۱٤
شێخ خەلەف: ۲۱٤

(ص)

صديق دەملوجی: ٣٢

(ع)

عیزرایل: ٢١ ، ٨٩

عەبدوڕەحمان پاشا: ١٧

عومەر پاشا (کۆلۆنێل): ١٩

عیسا جۆزێف (دکتۆر) : ٢٩

عەبباس ئەلعەزاوی : ٣٢، ٣٣، ٣٤، ٣٥ (پ)

عەبدولڕەززاق ئەلحەسەنی: ٣٢

عەجیل یاوەر: ٢١٧-٢١٨

عیسا-مەسیح: ٤٥

عیسا: ٤٧، ٩٤

عەزیز قەس یوسف: ٦١، ٦٢ (پ)

(ف)

ف. فۆربر: ٢٤

فورلانی گیسیپ: ٣٢

فتح الله عبود: ٩٦-٩٧

(ق)

قرم (جەنگی): ٣٤

(ك)

کامپانیل: ٢٤

کوردۆیڤ: ٣٣
کارتسوۆ: ٢٧
کامبین:

(گ)

گیست: ١٤
گارزۆنی: ٢٣

(ل)

لایارد: ٢٥، ٢٧
لیۆن کراژوسکی (جێگری کونسلی فەرەنسا–موسل): ٣٠
لیچمان: ٢٠٧
لویی ماسینۆن: ٦٥

(م)

ماکسیمیلیان بیتنەر (پرۆفیسۆر): ٨ ، ٦٧ (پ)
مەسحەفا ڕەش: ٦ ، ٢٠–٢٢، ٢٥ ، ٢٧–٢٨ ، ٣٠–٣١، ٣٣، ٣٤ ، ٤٩، ٥٦، ٦٤، ٨٧، ١٨٧
موحەمەد تاهیر بەگ (ژێنرال): ٧
میشێل شوڤالیێ: ١٢
میتود (هۆز): ٢١٦
مەلیك تاوس: ٢٢ ، ٧٣، ٨٩، ٩١، ٩٢ ، ٩٥
میشێل ڤیێر: ٢٣
مینگنە: ٣١–٣٢

میان خاتوون: ٢٠٨ (پ)
مەسیح: ٤٧

(ن)

ن. مار (ئەکادیمی): ١٢
ناجی تاهیر بەگ شەوکەت: ٢١٤
نەبوخوز نەسر: ٩٥
ناسرەددین (شامایل): ٨٩
نورایل (فخرالددین): ٨٩-٩٢
نەسرۆخ: ٩٢

(ه)

هێنری کارمێن (پرۆفیسۆر) : ١٥

(ی)

یەزیدی کوڕی موعاویە: ١٥
یەزیدی یەکەم: ٢٣
یۆ. س. کارتسوۆ: ٢٧

ئیندێکسی شوێن

(ئا)

ئازەربایجان: ١٢

ئەدیابین: ٣١

ئەمریکا: ٢٩ (پ)

ئەلقوش: ٣١ ، ٤٤

ئەرمەنستان: ٣٤

ئەستەموولْ: ٧

ئەندیوار: ٢٠٩، ٢١٠

ئێران: ٩٥

(ب)

بەغدا: ٣٤ ، ٥٧، ٦٦، ٢٠٧، ٢١٢

بەرلین: ٨

بۆهتان (بۆتان): ١٢، ١٧

بەعلەبەگ: ١٣

بۆلۆنیا: ٣٢

بەیروت: ٤٨

بۆزی: ٤٤

(پ)

پاریس: ٧-٨، ٢٣(پ)، ٢٨

(ج)

جەزیرە: ١٧ ، ٢٢٢

(ح)

حەلەب: ٦٣

(خ)

خۆی: ١٢

(د)

دەجلە: ١٢، ٥١

دێرزوور: ٦٣

دیمێر قاپوو: ٢١٠، ٢١٩

(ر)

ڕووسیا: ٣٤

ڕەقا: ٦٣

(س)

سوریا: ٩١، ٢٠٩، ٢٢٣

(ش)

شیراز: ٢٢

شام: ٨

شەنگاڵ: ١٢، ١٧، ١٩، ٢٤، ٣٠ ، ٤٩، ٦٢، ٦٣، ٢٠٧، ٢٠٩، ٢١١-٢١٢، ٢١٣، ٢١٦، ٢١٨-٢١٩، ٢٢٣-٢٢٤

(ع)

عەنكاوە: ٣١

عەین سوفنی: ٢٢٥

(ف)

فورات: ٥١

(ق)

قەفقاز: ٣٤

قودس: ٩١

(ڤ)

ڤیەننا: ٦ ، ٣٩

(ك)

كۆشكی ڤانسێن: ٨

كۆلۆمبیا (زانكۆ): ٢٩(پ)

كۆنستانتینۆپل: ١٨، ٩٥

(ل)

لەندەن: ٧
لوبنان: ١٣
لالش: ٣٠ ، ٩١

(م)

ماردین: ٢٨
موسل: ٢٣،١٩،٧، ٢٨-٢٩ ، ٦١-٦٣، ٢٠٧، ٢١٧، ٢١٩، ٢٢٥
میلانۆ: ٢٣

(ن)

نەمسا: ٦ ، ٣٩

(و)

وان (گۆلی): ١٢

(ھ)

هەکاری (چیایەکانی): ١٣

پێڕەست

بابەت | لاپەڕە

١- پێشەکیی وەرگێڕ...٥

٢- کورتە باسێکی ئێزیدیناسی...١١

٣- یەکەم بەش: دۆزینەوەیێکی تازەی دوو کتێبی پیرۆزی ئێزیدییەکان.......................٣٩

٤- کتێبی یەکەم: جیلوە...٧١

٥- تێکستی کتێبی جیلوە بە ئەلفبێی تایبەتی کوردی.......................................٧٩

٦- کتێبی دووەم: مەسحەفا ڕەش...٨٧

٧- تێکستی کتێبی مەسحەفا ڕەش بە ئەلفبێی تایبەتی کوردی...............................٩٩

٨-دووەم بەش: بیلیۆگرافیای ئێزیدیانی...١١٣

٩- پاشکۆیەکان ١٦٧

١٠- پاشکۆی یەکەم: سکاڵانامەی پیاوماقولانی ئێزیدی بۆ دەسەڵاتکارانی عوسمانی..........١٦٩

١١- پاشکۆی دووەم: نوێژی ئێزیدییەکان...١٧٧

١٢- پاشکۆی سێیەم : وەرگێڕاوی عەرەبی و کوردیی کتێبی جیلوە و مەسحەفا ڕەش.......١٨٧

١٣- پاشکۆی چوارەم : ئێزیدییەکان لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی جەنگیی فرانسادا ١٩١٩-١٩٣٤

....٢٠٥

١٤- کۆپی ئۆرجیناڵی بەڵگەنامە فرانسییەکان...٢٢٧

١٥- سێیەم بەش: نەخشە، ئەلبوم و ئێندێکس...٢٣٩

١٦- ئێندێکسی ناو و شوێنەکان...٢٥٣

بەرهەمەکانی دیکەی وەرگێڕ:

1-*کوردستان و کێشەی سنووری عوسمانی-فارسی 1639 1847* ، بەرگی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، کوردستان، 2000.

2-*راپەڕینی کوردە عەلەویەکانی دێرسیم 1991- 1921*، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، بنکەی هاڤیبوون، ئەلمانیا، 2002، چاپی دووەم، سلێمانی 2006.

3-ژان- پۆل سارتر: *مێشەکان* (شانۆنامە)، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، کوردستان، 2002.

4- شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەکانی فرانسییدا 1879-1882، بەرگی یەکەم، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، کوردستان، 2004.

5- کوردستان لە بەڵگەنامەکانی کونسلی فرانسی لە بەغدا ساڵی 1919. (بەرگی یەکەم) وەرگێڕان لە فرانسییەوە، کوردستان، 2004

6- بازیل نیکیتین و کوردناسیی (بەرگی یەکەم) ، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، سلێمانی 2004.

7- گیلان، کوردەکانی ئێران و هێرشی عوسمانی، وەرگێرانی لە فرانسییەوە، سلێمانی 2004.

8-گ.س.پ. فریمان گرینیڤیل، رۆژ ژمێرەکانی کۆچی و زایینی، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، کوردستان 2004

9- م، ئاجەریان، ڤ .مینۆرسکی و د.محەممەد موکری : چەند باسێک دەربارەی ئەهلی هەق، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، کوردستان، 2005

10- : *ئەلیکساندەر خۆدزکۆ*، چەند لێکۆڵینەوەیەکی فیلۆلۆژی دەربارەی زمانی کوردی (دیالێکتی سلێمانی) *وەرگێڕان لە فرانسییەوە*، کوردستان، 2005